

A. H. Tammsaare

Kõrboja peremees

Romaan

Teine trükk

Noor-Eesti Kirjastus
Tartus 1926

J. Mällo trükk, Tartus.

1.

Võis kella seitsme, kaheksa paiku olla, kui Katku Villu aidalakas heintel ärkas. Küll tundis ta alles kehas unerammestust, aga magada enam ei saanud: luis-kontes uimles mingisugune magus valu, nagu ta seda oli tunnud paljude aastate eest, kui ta oli mõelnud minna kalale, jahile või ühes teistega kuhugi kaugemale metsa marjule.

Ja siis need linnud! Need laulsid, nagu nad Villu mälestuses kunagi polnud laulnud. Nad laulsid aidaotsas kasvaval kasel, mille nõtkete okste kahinat Villu arvas kuulvat, nad laulsid ka vana rohtaia teistel puudel, vististi aial endalgi ja aiateivastel. Laulis lepalind, häälitses punaütt, vilistas hiline kuldnokk, kelle esimene pesatäis nurja läinud, või kes liig hilja paraja pesapaiga leidnud; karjus rähn lähedal metsas, kukkus kägu, silitsulitas linavästrik, rõkkasid isegi niisugused linnud, kelle nime Villu ei teadnud, polnud kuulnudki, keda ta aga tundis nende laulust. Kuula, seal kordab keegi iga natukese aja pärast: viiu vii, viiu vii, kordab seda pisut kähiseval, nagu mitmekordsel häälel, milles oleks nagu vaikne nukrus. Villu ei oska seda häält millegagi võrrelda, vast ainult mõne lõõtsapilli omaga, kui klahvidel sõel peal, aga ta teab, et sel linnukesel on roheline kõhualune ja ta armastab suures metsas ja pikis puis elutseda, nii et ta ainult harukorril heaks

arvab Katku kaske lennata. Keegi teine linnuke algab oma laulu seega, et ta paneb keelel võrisema ilusa r, vidistab siis pika, pika ja keerulise loo ning lõpetab jällegi vältava r-ga, millele punktina otsa vajutab t. Teda kuulates tuleb Villule meelde linnukese pruunikas selg ja saba, mis niisama kikis püsti nagu sillerdav nokkki. Ja ta r...rtab ning laulab, laulab ja r...rtab, nii et aina lust kuulata.

Villu tahaks täna kiita seda nimeta linnukest, kes armastab oma pisitillukese pesa teha värskeisse puusüldadesse, mis seisavad keset raiestikku, kus valub kõrvetav päikene ja kus õhk on magus vaigulõhnast. Villu tahaks ise laulma hakata ja hõisata, nii et metsad ja hiied kesk soid ja rabu vastu kajaksid. Villu tunneb täna siin aidalakas, et ka temas otsib laulu mingisugune nimetu, mis tuleb ei tea kust, tuues aimamata rõõmu, kergust, peaaegu meeletust.

See on sama tundmatu, kes teda tänini ilmas ümber vintsutanud, teda jooma ja kaklema ajanud, temale kinnitanud, et ühes või teises neiu hääles, ühes või teises pilgus, ühes või teises juuksepalmikus on õndsus ja igavik. Tema, Villu, on seda tundmatut ikka uskunud, on uskunud ja usu pärast kõik mängule pannud, nagu viimne kordki, kui ta võitles kümmekonnaga ja sattus vangimaja tappide ja tabade taha enam kui terveks aastaks.

Eile õhtupooliku sai ta vabaks, sõitis linnast välja ja jõudis öösel koju, kus ta aidalakka magama puges, ilma isa või ema äratamata, tühja kõhuga ja rusutud meelel. Aga täna ärgates on ta rõõmus, isegi ei tea mispärast. Kuulab kase kohinat ja rõõmustab, kuulab lindude laulu ja rõõmustab veel rohkem. Ta võib kuulata, nagu poleks ta kellelegi teibaga pähe löönud ja nagu poleks ta vangis istunudki.

Ka Neero võttis ta öösel vastu, nagu poleks ta kellelegi kunagi küünemusta väärtki kurja teinud, haugatas paar korda ja tuli siis niuksudes juurde, kargas najale püsti, liputas saba, lakkus käsi. Vististi magab ta praegu aidavahe väravate ees ja ootab tema, Villu, mahatulekut. Ainult inimesed, nendega on teisiti, need muidugi ei anna andeks, ei unusta niipea, sest Villu on tõstnud käe inimese vastu, kel oli puss peos. Ema vast ei ütle küll midagi, aga tema silmad tõusevad kahtlemata vett täis, kui ta Villut näeb. Ainuke, kelle silmist ta ehk võltsimatut õnne loeb, oleks Eevi oma pojaga, sest tõepoolest istus Villu ju tema pärast kinni: Eevi silmade pärast istus Villu vangis. Eevi on esimene naine, kelle pärast Villu kinni pidi istuma, teised on kaasa toonud ainult kas tühjad tülid või meeletu joomise. Villu isegi ei tea miks, aga alati, kui tal tegemist on olnud naistega, on pidanud ta jooma ja kaklema, muidu satub ta väga harva teistega pahuksesse.

Villu mõtteid segas aidaukse kriiksumine ja ema hääl, mis ütles:

„Noh, Neero, mis siis sinu arusse täna on läind, et sa aina aidavahe väravate ees kükitad? Kas sul paremat paika ei ole?"

Ema sõnad äratasid tema enda kui ka koera vastu õrnushoo Villu südames. Ta oleks tahtnud hea olla ühele kui ka teisele. Ta oleks tahtnud, et ema oleks võinud oma poega vastu võtta, nagu võttis see karvane neljajalgne, kes ei tunnud peale rõõmu nähtavasti midagi muud.

Ema läks aita, kohmitses seal midagi; vististi lõikas ta tünnist liha, et hommikusöögiks küpsetada. Aidast välja tulles ja ust lukku keerates rääkis ta uuesti koeraga, kutsus teda endaga toa juurde kaasa. Aga kui see sõna ei kuulanud, tõu-

sis emas mingisugune kahtlus, mispärast ta aidavahe väravate ette läks, seal veidi aru pidas, siis need avas, aitade vahele sisse astus ja ülespoole küsis:

„Villu, ega sina ometi lakas ole?"

„Mina," vastas Villu nagu patukahetseja süüalune.

Nüüd nagisesid redelipulgad ja kui Villu istukile tõusis, nägi ta ema pead üle laka-ääre kerkivat, parem käsi redelisamba otsas, pahemas taldrik pekikildudega tänase suure püha roaks.

„Mõtlesin ja mõtlesin, et mis see koer ometi seal aidavahe väravate ees istub. Arvasin pärast, et ehk oled sina, sinu aeg pidi ju neil päevil täis saama ja näe, eks olegi," rääkis ema ja tema silmis ega hääles polnud mitte pisaraid, ainult rääkimine oli imelikult vaikne, nagu mõnel suurel, kallil pühapäeva hommikul kunagi. „Millal nad su lahti lasid?" küsis ema lõpuks.

„Eile, kella viie paiku," vastas Villu.

„Veel eile õhtul oli meil vanamehega sinust juttu," tähendas ema.

„Mis isa ütles?"

„Mis ta siis ikka pidi ütlema. Ütles, et ehk võtab nüüd ometi aru pähe."

„Ema, usu, aru on mul juba ammugi peas, aga see ei aita, mõnikord ei aita see midagi."

„Oled liig kange, sellepärast. Tahad kõigist üle olla."

„Ah, mis kange või," vastas Villu kärsitult, „aga kui mees oled, siis löö rusikaga, ära tule pussiga jändama, see ajab südame täis. Kui ma selle peale tagasi mõtlen, mis oli, ja kui mõtlen, et Künka Otto elaks ning kiige all uuesti pussiga minule kallale tikuks, siis, usu, ema, võiksin talle,

seale, veel kord teibaga pähe valada ja läheksin uuesti istuma kas või veel pikemaks ajaks."

„Mis sa nüüd ikka niisukest juttu ajad, said alles eile lahti ja täna kallis pühapäeva hommik." manitses ema. „Ära mine nende hulka, ära mine külakiigele, nad ei kannata sind, sa oled neist tugevam, meeldid tüdrukutele rohkem kui nemad. Hoia neist eemale, muidu saad ise õnnetuks ja ka teised."

Viimastes sõnades helises vaikne palve ja kaebtus.

„Mis Eevi teeb?" küsis Villu.

„Mis ta ikka teeb, mis tal teha ongi," vastas ema, ja nüüd näis Villule, nagu tekiks vanainimesel nutuvõru suu ümber. „Eevi on nüüd ilmanaerus, elab ema saunas, õmbleb, kedrab, kujub, teeb kõik, mis pihku puutub, et iseend ja oma last toita ning katta. Näeh, mina andsin teisele mõned hilbud, need, mis sinust kirstu nurka järele jäänd, paar mähet ja vöö, nuttis teine, vaeseke, vastu võttes. Aga poiss on priske ja terve, ema ise ütleb, et isasse."

„Siis Kõrbojalt aeti teine ikka ära?" küsis Villu.

„Ega teda just aetud, aga eks ta olnd ikka nii. Vana Rein ise, ega see suurt midagi ütle, aga eks va Madli, ega tema hinge rahu and, niikaua kui tüdrukul põlnd muud kui katsus, et tulema sai. Eks nende meeled olnd muidugi haiged, et sa selle püssiloksiga mööda nende metsa tõmbad, ja pärast leidsid nad veel selle viinaajamise koha ka üles. Sind ennast ei saand nad kätte, närisid siis vaest tüdrukut. Ja mis ta oleks pidandki seal tegema või kudas olema, põlnd tal ju oma nurka ega kedagi, ainult teiste tõmmata ja tõugata, poiste, tüdrukute naerda ja nokkida. Või temast täit töö-

tegijat ikka oleks saand. Ema juures on tal muidugi parem. See ju ka toriseb, aga oma ema on ikka oma ema, toriseb ja lepib, siunab ja armastab. Nutab ja õnnetu teine, et just tema tütar seda teed pidi minema."

„Mis ta's nii nutab, ega see Eevi igaveseks sinna jää," ütles Villu.

„Ema asja nüüd! Eks tal ole ka mure oma lapse pärast. Sina istusid ju kinni."

„Ah jaa, see pagana kinni!" hüüdis Villu. „Aga tead, ema, mu kõht on tühi, olen eile lõunase söögiga, vangimaja keretäiega."

„Armas aeg!" lausus ema kohkunult. „Kus mu aru oli, oleks võind isegi arvata, et ega sa ju pulmapeolt tulnd."

Ta hakkas hädaliselt mööda redelipulki oma lihataldrikuga alla minema. Äkki peatus ta, astus uuesti ühe pulga kõrgemale, nii et ta poja nägu ulatus nägema ja ütles vaikselt, alandlikult ning paluvalt:

„Tule alla, räägi ka isaga. Ära sa temaga aga pahuksesse mine. Kui ta sulle midagi ütleb, ära vastu haugu, tal on ju õigus öelda, tead isegi, vana inimene. Ega temalgi kerge ole. Kudas ta tööd on saand rügada, kaevab pihta ja voolmeid, laseb mind näppida, aga paljuke siis minu käed suudavad."

Ema läks. Neero saatis teda poole teeni, nina püsti lihataldriku poole, tuli siis aitadevahele tagasi Villut ootama. Ja kui see lakast redeli otsa juurde ilmus, et maha ronida, hakkas koer rõõmu pärast hüppama ja kilkama.

„Oota, vennas, las tuleb noore linnu aeg, küllap me siis kahekesi jälle lähme," rääkis Villu koera lohutades ja laskis teda oma käe järele üles karata.

Isa oli rohtaias, uitas siin päikesepaistel marjapõõsaste vahel. Poega nähes jäi ta seisatama, ilma et sõnagi oleks lausunud.

„Tere, isa!“ hüüdis Villu üle värava aeda.

„Tere, tere,“ vastas isa üsna heatahtlikult. „On nad ometi kord su välja lasnud.“

„Jah, see kord küll,“ vastas poeg.

„Või see kord,“ osatas isa. „Kas oli veel vähe, aru veel pähe põle tulnd?“

„Isa, mina arvan, Katku Jüri poegel põle kummalgi parajat aru. Juhanil oli teda ühtpidi liiga, minul teistpidi,“ arvas Villu.

„Juhan oli mees,“ ütles isa rõhutades, millest Villu järeldama pidi, et ta teda mitte selleks ei pea.

„Õige, isa, Juhan oli mees, aga ta langes lahingus, sai küll risti, aga langes ometi ja sinul pole sellest ristist sooja ega külma. Mõni teine oleks ristist ilma jäänd, aga oleks oma terved luudkondid koju toond.“

„Noh, sinul on nad, jumal tänatud, alles terved, ainult see silm . . .“

„See silmgi on sellepärast, et olen Katku Jüri poeg. Mõni teine põleks nii hooletult oma silmaga ümber käind. Aga kes teab, ehk oli hea, et mul teine silm puudus, muidu oleks ühes Juhaniga läind: oleks toond sulle risti ja oleks ise tulemata jäänd.“

„Sina oleks tagasi tulnd,“ kinnitas isa.

„Käsitu või jalutu, nõnda võib olla.“

„Ükskõik kudas, aga tagasi oleks tulnd. Sinu peale ei hakka ühegi hammas. Kuule, ütle poeg, kas sa kinni istudes sugugi targemaks oled läind või ikka endine?“ küsis isa üsna otsekoheselt ja südamlikult.

„Isa, seda on raske öelda, aga üht õppisin ma: tööd tegema, hommikust õhtuni tööd, logelemata,

aega viitmata. Oli igav ja nõnda õppisin tööd tegema," seletas Villu niisama otsekoheselt isale vastu.

„Kui see ometi nõnda oleks," lausus isa. „Näe, mina upun töö sisse ära, ei jõua ega jõua vastu saada. Tuleb sõnnikuvedu, tuleb kesakündmine, heinariistad tahavad joonde seada, kõik on ripakil ja lagund."

„Küllap mina sõnniku välja käristan ja kõik joonde ajan, ära muretse, isa," trööstis Villu.

Nõnda olid mehed meeste viisil rääkinud ja nüüd tundis Villu korraga, et tema on täisõiguslisem Katku Jüri ainuke poeg kui kunagi enne. Ta läks tuppa ema juurde, kes säriseva panni lõhnas kanamune katki koksis, et neid kausis läbi peksta ja siis pannile rasva sisse lihakildude vahele kallata vangist tulnud pojale magusaks vastuvõtte-roaks.

„Ema, anna mulle puhas pesu, lähen järvele ja pesen linna tolmu endalt maha," ütles Villu.

„Kas vesi pole veel külm?" küsis ema hoolitsevalt.

„Tühja kah, käib minule küll. Karastab!" vastas Villu.

Ja emalt pesu saades ning laudilt seebitükki kahmates tormas poeg uksest välja.

„Ära sa kauaks jää, toit jahtub ära!" hüüdis ema talle järele, mille peale poeg midagi vastas, ilma et sõnad ema kõrvu oleksid ulatunud. Ta nägi ainult, et Villu kui poisike läbi värava metsa poole jooksis, Neero kilgates ja haukudes ees. Sellest jooksust tundis ema oma poja: ikka seesama tuulepea, ikka seesama läbematus, nagu aasta eestki, võiks oma teisegi silma metsas pimedaks joosta. Vististi ei jätaks ta oma jooksu pimedast peastki.

2.

Villu jooksis esimese hiiliga põlluservast üle, läbi värava metsa. Siin käis ta mõne sammu, et hinge tagasi tõmmata, ja jooksis siis uue hooga edasi, kuni jõudis välja suuremale teele. Vististi oleks ta ka siin oma jooksu jatkanud, oleks ehk paarikordse hinge-tagasi-tõmbamisega joostes kas või järveni jõudnud, kuhu poole versta ümber maad, kuid suurema tee liival torkas talle midagi silma, mis sedavõrt tema tähelepanu köitis, et ta äkki jooksu jättis, käimisegi lõpetas, päris seisma jäi paremaks silmitsemiseks. Liival oli mingisugune naisterahva saapaga astutud jälg ja Villu arvates poleks pidanud siin metsateel, mis viis Mädasoole, Metstoale ja Põrgupõhja, niisugust jälge olema. Tema arvates oli võimata uskuda, et ajajooksul siitnurga neiude jalad nii kitsaks ja väikeseks, nende kontsad nii kõrgeks ja peeneks oleksid muutunud, nagu võis otsustada astutud jälgede järele. Jälgi lähemalt uurides leidis Villu, et nad tulid Kõrboja poolt ja läksid sinna poole ka tagasi. Heameelega oleks Villu ümber pöördunud ja järele vaadanud, kui kaugele jäljed viisid ja kust nad tagasi olid tulnud, aga pesu ja seebitükk kaenlas tuletasid talle meelde, et ta millekski muuks kodunt oli välja tulnud, mitte aga selleks, et naisterahva jälgi ajada.

Jälgede ajamine oli temale teatud lõbu, peaaegu haiglane lõbu. Olla inimesi, kel on viisiks kõike lugeda, mis iganes silma puutub, kes ei saa vaguniski akna all muidu istuda, kui peavad loomusunnilikult lugema möödavilksatavaid poste, numbrilauakesi ja vahimajakesi. Niisama ei saanud Villu ühestki jäljest muidu mööda minna kui pidi temasse heitma uuriva pilgu. Oli täiesti ükskõik,

kes jäljed oli teinud, kas inimene, mets- või koduloom, elav olevus või surnud sõiduriist — Villu vahtis kõiki peaaegu ühesuguse huviga. Metslooma jälgede järele püüdis ta otsusele jõuda, kas loom rahulikus või rahutus meeleolus liikunud, kas ta ühejoonega kaugele läinud või ligilähedal peatuma jäänud, nii et kui himu tuleks, siis teda maksaks tabama minna.

Koduloomade ja sõiduriistade jälgede uurimisel oli muidugi teistsugune otstarve. Siin pakkus huvi ühe või teise jälje järele otsustada, kas keegi oma hobusele uued rauad alla löönud või ainult raudu jäänaeltega kinnitanud; kas keegi tühjalt või koormaga läinud, viimasel korral harilikult ikka jalgsi kõrval kõmpides; kas keegi pühapäeva hommikul kiriku sõitnud või koju jäänud; kas kellelgi puu- või raudtelgedega vanker järel olnud; kas keegi vana või noore hobusega välja läinud; kas kellelgi pastlad, vanad või uued saapad jalas olnud; kas uutel saabastel juba pooltallad all või on ainult mõnda paika rupskid löödud.

Kümned, isegi sajad pisitillukesed märgid jälgedes jutustavad Villule metsanurga naabrite elust ja olust, nende töist ja toimetusist. Selleks, et teada, kui kaua Põrgupõhja Karla pastlapatakad vastu pidasid, pole ometi vaja sinna minna ega Karlalt endalt küsida, vaid palju hõlpsam on teel pilk jälgedesse heita: need ütlevad, millal pastlad läbi kulusid, millal neile lapid pidi alla ajama. Ka Mädasool ja Metstoas on pastlakandjaid ja ka need lähevad oma pastaldega Katku värava tagant mööda, kuid igal mehel on oma jalg, oma pastal, seda teab Katku Villu ja sellepärast vahetab ta ainult harukorril ühe jälje teisega.

Toob keegi omale laadalt hobuse, siis on väga huvitav jälgede järele otsustada, kas hobusel suu-

red või väiksed, kõrged või madalad kabjad ja kas ta käies tagumise jalaga esimese jälge, temast üle või taha poole astub. Need lihtsad tõsiasjad ei ütle uue looma kohta küll kõike, aga ometi jutustavad nad üsna palju. Peaasi, nad lasevad arvata ja oletada ning mis oleks Villule metsas püssiga hulkudes või üksinda tööd tehes lõbusam kui kõige tibatillukesemate tõsiasjade põhjal mõista katsuda, mis tema ümbruses sünnib. Sedasama teeb ta ka täna neid naisterahva jalajälgi ajades, nagu oleks ta mõni jahikoer, kelle nina tunneb metslooma jälgede magusat lõhna, mis ajab saba liputama või kilkama.

Villu unustab üürikeseks supeluse, ta tahab tingimata teada, kas jäljed pöörduvad järvele või lähevad nad mööda teed järvest mööda. Et kõrges nõmmes jälgedest hästi aru ei saa, siis peab Villu pisut järvenurgast mööda minema, kuni esimese sooneni, kus iga jälg selgesti näha. Sinna jõudes leiab ta küll hulk jälgi, aga mitte otsitavaid, mispärast tingimata oletama peab, et arvatav võõras teelt kõrvale on pöördunud ja järvele läinud. Villu ruttab sinna talle järele ja otsib järve liivasel pervel, kust vesi pisut taganenud, otsib, kuni ta leiab vanad tuttavad jäljed, välimuse järele otsustades, päris värsked jäljed. Ta leiab ka paiga, kus mättal istutud ja jalgega niisket liiva tallatud, kuna kepi- või varjuots jooni vedanud, mis Villule veel kord näivad tõendavat, et see inimene pole siit nurga elanik. Aga ometi peab ta siinse ümbrusega tuttav olema, sest muidu poleks ta teadnud istumiseks paika valida, kust vaade järvele kõige ilusam.

Inimese jälgedega seltsivad siin koera jäljed, värskuse poolest mõlemad üheaegsed. On veel muidki märke, mis lasevad oletada, et koera ja inimese jäljed ühte kuuluvad, et nende vahel valitseb mingisugune sõbralik side. Eriti võiks seda ole-

tada ehk sel silmapilgul, kus inimene mättal on istunud, jalaninaga liiva tonkinud ja kepiga sinna joonistanud. Siis on koer nähtavasti inimese ees seisnud, on oma nina tema põlvile pannud, on tema kätt lakkunud või see käsi on tema pead silitanud. Jah, nii pidi see olema jälgede järele otsustades.

Aga kus on koer, kel oleksid nii suured jäljed, nagu siin liival? Aasta tagasi olid niisugused jäljed ainult Kõrboja Mousil, mujal polnud kuski ümberkaudu nii suurte jälgedega koera, Villu teab seda kindlasti. Aga ehk on vahepeal mõni omale uue suure koera toonud, mõni, kes hangeldamise ja viinaajamisega üleöö palju raha kokku kraapinud ja nüüd vargaid ning mõrtsukaid kardab? Võib olla, aga varemalt olid ainult Kõrboja Mousil niisugused jäljed ja tema jälgede vastu ei saanud keegi, vast ainult isahunt. Aga kui oletada, et need on Mousi jäljed, kes on siis olnud see inimene? On ehk keegi Kõrbojale suvitama tulnud või ainult niisama muidu käima? Ega ometi preili ise kodumaile pole saabunud? Villu seisatab üürikeseks. Nagu unistus kangastub minevik... Jajah, preili ise võis see küll olla siin järve ääres, tema jälgi Villu ei tunne, ei, tema saapajälgi ei tunne Villu mitte. Küll tundis ta millalgi tema palja jala jälgi, aga siis polnud ta veel täiskasvanud inimene, siis polnudki ta veel sõna tõsises mõttes preili, oli ainult plikakene, kes armastas mööda metsi joosta, pikk pats pihal, mõnikord lahtised juuksedki tuule käes lennul. On ta ehk nüüd tõepoolest koju tulnud segaste aegade tõttu?

„Ema peaks seda teadma,“ lausus Villu endamisi, kiskus ruttu riided seljast, pani nad sinnasamasse paika, kus naisterahvas oli istunud, ja hüppas vette. Vesi tundus alles jahedat võitu, kuid ujumiseks kõlbas ta Villule väga hästi, tuues ke-

hasse mingisugust ootamatut rõõmu. Villu ei jätnud enne, kuni ta oli jõudnud mõnekümne sammu taha liivapõndakule, kus vesi ulatus vaevalt põlvini. Siin seisis ta päikese paistel, pildus käsi, venitas lihaseid, ringutas kogu oma kuue jala pikkust keha, tõmbas kopsu kui lõõtsa tuult täis ja endale ootamata hõiskas ta kõigest jõust ümbritsevasse nõmme, mis kõlas kui karjase pasun. Järveotstest kajas hääl tagasi, nagu oleks sealt keegi vastu hüüdnud. See ukutas meest ikka ja jälle hõiskama, huikama, nagu oleks ta karjapoisina metsas. Issand jumal, kui hea oli jälle kord olla vaba! Veel hiljuti ei aimanud Villu, et vaba olla on nii hea.

Järvelt koju tagasi jõudes oli Villu esimene küsimine emale:

„Kes on järve ääres käind?"

„Järve ääres?" küsis ema arusaamatuses vastu.

„Järve ääres ja ka teel, suurel teel, mitte meie teel, siin neid jälgi ei ole," seletas Villu.

„Kust mina, vanainimene, tean, kes järve ääres käivad," rääkis ema häälel ja näoilmel, nagu huvitaks see asi teda üsna vähe. „Eks seal käi kõik, nagu ikka. Mädasoo Eedi ja Kõrboja Mikk tahtnuvad tänavu kevade kiikegi jälle üles ehitada, mis sinu aegus ära lõhuti, aga Kõrboja vana põlnd luba and. Poisid küll mangund, aga vanamees olnd kui raud."

„Mis tal siis pähe on läind, esimest kiike ju lubas," ütles Villu.

„Öelnd poistele, et lähte riidu, et mina ei taha, et minu metsas riidlete, viimaks pistate metsa põlema. Aga poisid põle järel and, mangund ja mangund, et ega nemad riidu ei lähe, nemad viinavõtjad ei ole, muud kui andku aga luba, nemad kahekesi, Eedi ja Mikk, hakkavad kas või kiige

pärast käemeheks, et riidu seal ei tule. Ja kui peaks tulema, siis lõhuvad nemad ise oma käega kiige ära. Selle peale põlnd vanamehel enam midagi vastata ja siis öelnd ta, et las Anna tuleb koju, küll tema lubab või keelab, mis nad temast vanainimesest tüütavad. Poisid küsinuvad siis, et millal preili tuleb, nemad tahavad kiike varssi üles ehitada, noh ütleme, nii nelipühiks, ning vanamees öelnd, et suurel ristipäeval, siis on Anna kodus, tulgu nad siis Kõrbojale."

„Nojah, ma arvasin kohe, et kel muul võiks niisugused jäljed olla kui Kõrboja preilil ja vanal Mousil. Ikka elab alles? Oli juba mineval aastal teine haige, pidid ikka maha laskma, aga ei kedagi."

„Oh, see on suusoojaks ainult nõnda rääkida!" seletas ema. „Ei va Rein seda luba. Ütleb aga, et las ta elab pealegi, kuni Anna koju tuleb, küll tema siis vaatab, mis Kõrbojal tegema peab, keda tappa, keda elama jätta."

„Ega siis preili ometi jäädavalt Kõrbojale tule?" küsis Villu, kelle uudishimu aina kasvas. „Mis ta siin metsas tegema hakkab?"

„Ei tea mis, aga räägitakse, et tuleb. Muidu, kes teab, aga nälg ajab teised kõik Venemaa põhjast välja ja küllap näljaga maitseb ka Kõrboja leib," arvas ema.

„Ega meil nälga ole, et sellepärast Kõrbojale peab pugema," vastas Villu.

„Mitte just seda, aga räägitakse, preili olla haiglane, kõhnaks jäänd teine ja ei saa öösiti hästi magada," seletas ema.

„Noh, magada võib Kõrbojal küll hästi," naljatas Villu. „On vana Rein ise oma ea seal lõõsand ja jätkub und ehk ka preilile."

„Ei, vana Rein tahta koha preili kätte anda, nii et preili oleks peremees ja perenaine, täiesti otsa-

line. Vanamees ei taha enam midagi liigutada, ütleb, et mis tema sellest saab, kellele tema seda kohta peab, kui ainuke laps mööda maad-ilma ümber ajab."

„Ah nii!" imestab Villu. „Siis preili tahab ikka tõesti Kõrbojale tulla, tahab siia jääda? Aga ehk polegi teine enam preili, ehk on vahepeal prouaks saand."

„Ei, ikka alles olla teine preili. Aga ega ta titeke enam ole, oleks juba ammugi teisel aeg mehelegi minna. Küllap tal juba vist hundigi hais küljes," arvas ema asjatundlikult.

„Ega siis ometi preilidele niisukest asja külge tule," naljatas Villu.

„Küll ikka," lausus ema, „kõigile tuleb, olgu ta preili või maamats, kõigile tuleb viimaks hundi hais külge... Nojah, sina said tänavu kevadel kakskümmend üheksa, olid mul just karjalaskmise ajal, ja tema peaks sinust mõne aasta noorem olema," arutas ema. „Ta oli ju noorem, kui te kahekesi siin järve ääres mööda metsi ümber tõmmasite?" pöördus ta poja poole küsimusega, nagu peaks sellel Kõrboja Anna vanus paremini teada olema.

„Küll ta ikka vist mõni aasta oli," vastas Villu, „mina arvan küll, et oli. Aga ta oli juba siis pikk sirakas, ei tea, misuke ta nüüd peaks olema. Mõtle ometi, ema, sellest on ju üle kümne aasta aega ja kui ma nõnda siin räägin, siis on mul, nagu oleks see alles eile või tunaeile olnd... just nagu eile. Tead, ema, aeg läheb hirmus ruttu. Enne ei pand ma seda tähele, et aeg nii ruttu läheb, aga nüüd panen. Olin ikka alles poisike, olin noor, mõtlesin ei tea kuhu minna või mis teha, aga siis tuli sõda ja nüüd olengi vana."

„Ega sa siis ikka veel vana ole," trööstis ema, „mis siis mina pean olema, ka teen ja toimetan."

Aga poeg surus peod lapiti palgeile ja pani pöidlaotsad lõua alla vastastikku, vahtis üksisilmi ukseesisele murule ja rääkis:

„Ei ema, ka mina olen vana. Vangis kord, kui kruustange kinni keerasin, tundsin äkki, et noorus on mööda, ja nüüd ei saa enam sellest tundmusest lahti."

„Eks see vangiaasta sulle ikka ühe lopsu and," arvas ema kaastundlikult. „Et sa ka just nõnda teda pidid lööma!"

„Ära kahetse, ema, mina ise ei kahetse midagi. Tappa ei tahtnud ma teda mitte, aga nisuke siga, muud kui aga pussiga..."

Villu vaikis. Ema kolistas mingisuguste nõudega, käis paar korda üle uksepaku poja kõrvalt läbi, toimetas midagi, mida ka kalli ristipäeva pärast jätta ei võinud.

„Jah, küll on see aeg ikka ruttu läind!" imestas Villu uuesti. „Ammus see kõik oli! Ammus ostsid Kiviristid Kõrboja, ammus laskis Oskar enda maha ja jättis koha vennale!"

„Mina ei mäleta midagi nii selgesti kui seda, et nad ka Katkut tahtsid meilt ära osta ja et vanamees ei müünd, jonni pärast ei müünd, ükskõik mis hinda nad oleks pakkund. Seda mäletan ma. Ütlesin küll tol korral vanamehele, et müü ära, pista raha tasku ja mine osta välimaal uus koht, osta parem kui see; mine ära siit metsast, mine inimeste hulka, mine teede maile, kust ka suvel välja pääsed, et põleks vaja mööda männijuurikaid vankert lõhkuda, ennast ega looma vaevata. Aga vanamees oli kord öelnd, et ei müü ning ei müündki, tänapäevani põle müünd. Olen talle pärast mitu korda öelnd, et oleks ta siis müünd, põleks ta head kaupa kinni pidand, siis oleks ehk kõik teisiti olnd."

„Aga mina ütlen, et oli väga hea, et isa ei müünd," vastas Villu, kusagil ei meeldi mul rohkem kui siin. Kus on nii palju metsa? Kuluta või jalad käimisega, enne kui inimest näed."

„Nii kui isagi! No mis teil neist inimestest on, mis te neist pelgate?"

„Ma ei pelga neid," vastas poeg. „Neid on siingi küll, kõik kohad teisi täis, mine teistega riidugi, istu nende pärast kinni. Oli mul seda tarvis?"

„Poeg, see pole inimeste süü. Niisamasugune lugu on metsaga ja puudega. Oli sul vaja ühe silmaga jääda? Oleks me välimaal eland, võib olla, oleks sul veel tänapäev silm peas, mina arvan küll, et oleks. Kellega või kus sa seal ta peast ära oleks joost."

„Õnnetus võib igalpool juhtuda," ütles Villu, nagu poleks asi seda väärt, et temast rääkida.

„Võib, muidugi võib, aga mina ei usu, et oleks võind. Mina ei saa veel tänapäev aru, kuidas see küll nõnda võis juhtuda, kuidas sa nõnda võisid joosta. Igakord, kui sinu silma näen, mõtlen selle peale. Ehk oleks veel pahem olnd, aga just parem. Eks sa siis ometi ei märgand ennast hoida, loomgi pigistab silmad kinni, kui padrikust läbi läheb."

„Nagu ma mäletan, oli see nõnda, et tema jooksis ees. mina järel, tema kahmas puuokstest kinni, kiskus nad nagu vibud vinna ja laskis nad siis mulle vastu silmi, nõnda oli see."

„Tead, Villu, sest saadik kardan ma Kõrboja rahvast," rääkis ema tasakesi, nagu salaja, ja istus poja juurde lävele, jättes jalad sissepoole, kuna pojal nad väljaspool päikesepaistel seisid. „Ja kui ma kuulsin, et Anna koju tuleb, ning mõtlesin, et ka sina nüüd vangist lahti saad, siis hakkas mul hirm, öösel nägin teist uneski!"

„Ema, mis sa nüüd tühja," lausus poeg.

„Ei ma räägi ühtigi tühja. Kõrboja oleks nagu ära tehtud. Näe, Oskar lasi enda ise maha. No mis ta nüüd sellest sai, et ta naise võttis või selle koha ostis. Aga ostis, tahtis meiegi oma osta, Kõrbojast oli vähe, põlnd ilma meie kohata hästi plaanis, meie jõeäärsed heinamaad ei and südamerahu. Nüüd on see rahu tal käes... Sina jooksid Annaga ringi ja ei jät enne kui silm peast välja, siis oli küll, siis võisid kodus istuda. Vaata, et sa nüüd ka oma teist silma peast ära ei jookse, kui Kõrboja Annat näed. Ma kardan, et jooksed."

„Ära karda, ei jookse," vastas Villu. „Anna on nüüd preili ja sinu poeg on ainult Katku Villu, tema pahemat silma ei taha ta enam."

„Kui see ometi nõnda oleks!" palus ema, nagu oleks tema kartusel mingisugune reaalne alus.

3.

Katku Villu murdis tööd teha, ta murdis tööd niisuguse jõu ja püsivusega, et esimene kord elus isagi temaga rahul oli, sest veel kunagi polnud Villu Katkul nõnda tööd teinud.

Villu tegi tööd, nagu teeks ta seda iseendale ja iseenda pärast. Ema kartis, et poeg võiks endale liiga teha. Aga Villu oma arvamise järele oleks pidanud ta veel rohkem tegema, palju rohkem. Ta isegi imestas, kust küll Katkule korraga see töö oli tulnud; varemalt oli ta ikka arvanud, et ühe töö võib edasi lükata, teise hoopis tegemata jätta, kolmanda üle pea-kaela lõpetada. Nüüd näisid kõik tööd tarvilikud ja tähtsad, kõiki pidi korralikult ja viibimata tegema, oli see vigase värava parandamine, aia kohendamine või mõne tööriista kordaseadmine.

Esimest korda läks Villu ilma püssita nii öelda asja pärast kõndima, läks mööda põllupeenraid, läks mööda aiaääri, läks mööda keset kesapõldu, läks mööda väikest võserikku, mis oli tärganud endisel põllul, mille harijad sööti jätnud kivide pärast. Villu vaatas ja arutas, Villu õppis esimest korda oma isatalu kui tulevane peremees tundma, sest ei tea miks, aga korraga hakkas Villu end Katku tulevase peremehena tundma.

Ta oli aastate kaupa mööda maad-ilma ümber kolanud, oli rauda tagunud, oli puud tahunud ja hööveldanud ja kunagi polnud ta mõelnud, et tema peaks Katkule tagasi minema sinna asutama omale jäädavat eluaset. Aga kui vend sõjas surma sai ja kui sõja lõppedes tööleidmine ja leivateenimine kitsikuks muutus, nii et Villu ajutiseks koju pidi tulema, siis tundis ta peagi, et ka Katkul võib ära elada, et Katkul võib ehk paremini ja vabamalt ära elada kui ükskõik kus mujal maailmas.

Aga ometi ei teadnud Villu veel sel ajal, mis tähendab armastus Katku vastu, mis tähendab armastus teatud maakoha, maapinna vastu. Paik, kus peal ta seisis, polnud temale veel elumõtteks, vaid tema peal elades lootis ta elule mõtet leida mingisuguse kõrvalise tegevusega, mis ei tarvitsenud isataluga kuidagi ühenduses seista või mida võis halvasti siduda selle metsanurgaga.

Sel ajal seadis Villu omale töökoja sisse, kus ta võiks parandada igasuguseid tööriistu ja masinaid, sest teda huvitas tol ajal rauakeetmine või vasega jootmine, viilimine või puurimine rohkem kui heita pilku maapinnale tema tundmaõppimiseks ja igasuguste võimaluste leidmiseks. Siis huvitas iga jalgratas, iga vokk, iga põllutöömasin Villut rohkem kui küsimus, kas maaparandamiseks kuhugi kraavi ei peaks kaevama ja kas vast mõni kivirikas maha-

jäetud maalapp harimiskõlbulikuks ei sünniks teha. Villule oli siis isatalu maalapiks, kus ta oma tööoskuse ja nutikusega tahtis haljale oksale tõusta, ilma et talu ise seejuures sugugi haljamaks oleks muutunud.

Siis ep see oligi, kus ta hakkas vasikaparisnikuks, käsilihunikuks, hangeldajaks, kes hulkus külast külla, perest perre ja otsis „haigeid", kes end laseksid pügada. Ja kui neid haigeid tema arvates küllalt suurel arvul ei leidunud, siis hakkas ta ühes mõne teisega, ühes Mädasoo ja Metstoa omadega „väikepõllumeest" tossutama. Villu arvates olid „väikepõllumehe" ajamise tagajärjed hiilgavad, hiilgavamad kui ta kunagi lootnud ja tal olid suured kavatsused ettevõtte laiendamiseks. Ainuke hädaoht, mis selles kasulikus tegevuses varitses, oli see, et niihästi Villu kui ka teised ikka enam ja enam ise jooma hakkasid. Võimalik, et siin ehk see tõsine põhjus peituski, miks Villu vangigi sattus, kainema peaga poleks ta ehk teivast sõjariistana nii õnnetult tarvitanud.

Koju tulles, peale enam kui aastast vangisistumist, leidis Villu sootuks uued olud ees: nende kasulik ettevõte oli kokku varisenud, sest „väikepõllumees" ei suutnud „suurpõllumehega" võistelda, kes uuesti produtseerima oli hakanud. Aga ettevõtet oli veel teine äpardus tabanud: Mädasoo Eedi oli väikepõllumehe „laadungiga" kinni nabitud ning tagajärjeks oli üldine sissekukkumine, vabrikuriistade kadu, trahvimaksmine ja pulkade taga istumine. Mälestusena sellest õnnelikust ajast oli Katkul järele Villu töökoda ja ilus võlvitud kelder, mida „väikepõllumees" ehitanud.

See oli Villule praegu puhas minevik, kus tema kaasa elas ümbritseva segase aja. Nüüd olid tema huvid teise sihi omandanud, kui kauaks, seda ei

teadnud tema ise ega ükski teine. Nüüd kõndis ta mööda isatalu ja sirvis maapinda, nagu oleks ta mõni kullakaevaja neitsilikus looduses. Ja ta otsustas, et mahajäetud Kivimäe tipp tuleb uuesti põlluks teha, et kivid tulevad välja võtta, tulevad puruks lasta avalikud ja ka salakivid ning metsapadrikust tuleb päris uut maad juurde teha, milleks peab kraavi kaevama pinna kuivatamiseks. Siin on ainuke paik, kus Katkul leidub mullamaad, sest siin kasvab lepp ja kask; igalpool mujal, vastu nõmme, on liivane, tükati valge liivgi, mida harides hulluks võid minna, enne kui ta soovitud vilja hakkab kandma. Villu arvab, et Katku hoonedki peaks nõmme lähedusest ära viima Kivimäe kanti, sest seal tuksub Katku tõsine elusoon, olgugi et ta on suuremast teest veelgi kaugemal kui praegune paik. Jah, oleks see Villu tegemine ja olemine, tema hakkaks veel tänapäev eeltöödega peale, et Kivimäele üle kolida kõigega, mis Katkul on. Isegi uue keldri võlviks ta sinna ja kui vaja, hakkaks uuesti vasikaparisnikuks, käsilihunikuks, hangeldajaks, kas või salaviinuriks, et aga võimalust luua Katkumäele kolimiseks.

Villu rääkis kord oma kavatsusest ka isale, aga see naeris ta kõige otsemat teed välja.

„Kivimäe on tõepoolest kivimägi,“ seletas isa. „Nagu oleks mõni kurivaim tulnd ja rüpest sinna kiva hunnikusse puistand, nõnda on see mägi. Mina tegin temaga proovi, aga ei minu hammas tema peale hakand, ja usu, poeg, ka sinu omad ei hakka. Mõtlesin esteks, et kivid on ainult pinnas, kaalusin need välja, põletasin tulega lõhki, vedasin ära, aga ka nende all põlnd muud kui ainult kivid.“

„Aga seal on ju ilusat mulda, seal kasvaks vili paremini kui kusagil mujal,“ vastas Villu.

„Mulda on seal, aga temale ei pääse ligi, ei saha ega äkkega," ütles isa.

„Küllap püssirohi ja dünamiit mulla vabaks teevad," arvas Villu. „Mis sinul hoova ja tulega võimata, see on minu käes lapsemäng. Küll sa näed, isa, las ma aga hakkan peale."

„Maha visatud vaev," vastas vanamees. „Katkul on parematki teha kui Kivimäel püssirohtu ja dünamiiti põmmutada."

Aga poeg ei olnud isaga nõus, ei sel esimesel rääkimisel ega ka hiljem, tema ei visanud enam peast Kivimäe seljandikku, mis suurest nõmmest kõrvale põikas, vaid mõtles vahetpidamata tema peale. Juba ainult see asjaolu, et liivasossi kõrval asub, et liivasossist kasvaks nagu välja mingisugune looduse kehajagu, mis on sootuks omapärane, ei annud Villule enam rahu. Ikka enam ja enam hakkas ta oma pead murdma, et miks või kust on saanud Kivimäe oma kivid ja mulla, kuna muidu silma puutub aina liiv ja liiv.

Õige, Kivimäe tagumiselt nukilt versta pool-teist või kaks üle raba minnes algavad oma jooksu uued seljandikud ja ka need kasvatavad leppa, kaske ning kuuske, mis räägivad mullakast raskemast pinnast. Tähendab, Katku Kivimäe seljandik peaks kuuluma suguluse poolest mitte oma lähedasse liivanõmme, vaid tema hõimud asuvad üle raba lõuna pool, nendega peaks ta ühenduses olema. Vahe peal, keset raba, on väike saar ja ka seal kasvab kuusk, kask ja lepavõserik. Esimest korda elus läks Villu sinna saarele, et tema pinda tustida ja vaadata, kui imelikult on see üksik nimetu saareke tähiseks Kivimäelt tema lahutatud hõimude poole.

Villu isegi ei tea miks, aga temal tõusis Kivimäe vastu mingisugune hell sugulustunne, nagu

kaastundmus ja haletsus tema üksikluse pärast. Oleks see tema tegemine, tema ühendaks Kivimäe seljandiku üle raba seisvate hõimliste seljandikkudega ja laseks nad siis ühes jorus lõuna poole joosta otse üle raba, otse üle selle väikese saarekese keset raba, kus kasvab kuusk ja kask ning mulda armastav lepavõsu. Kivimäe ühenduse Katku teiste maadega ning Kõrboja nõmmega katkestaks ta alatiseks; ta laseks sinna viiva tee äärest kraavid kaduda, nad ummistuda, kinni vajuda ja teele enesele ei veaks ta enam kunagi mingit täidet.

Nõnda teeks Villu, kui see oleks tema tegemine. Aga esiotsa ei või ta sinna midagi parata, et Kivimäe elab oma hõimudest eemal ja et ta on alalises ühenduses võõra ollusega. Ainult üht võib ta: ta võib hakata Kivimäel kive lõhkuma, ta võib hakata kive välja kaevama ja neile aukusid sisse puurima ja seda teeb ta igal vabal silmapilgul, teeb söögitundidel, kui tööloom nõuab toitu ja puhkust, teeb pühapäevitigi. Võib peaaegu öelda, et kui Katku Villut kodus ei ole, siis on ta tingimata Kivimäel kive puurimas või muidu siin istumas, aega viitmas, sest siin, kivide seltsis, on aeg lõbus. Kivimäel kive kaevates ja neile auke sisse puurides on nii palju vaba ja vaikist aega igasuguseks mõtlemiseks, on aega peaaegu samasugust kui oli vangimajas tööpingi ääres meisterdades.

Aga imelikul viisil ei mõtle Villu millegi peale nii palju ja sagedasti kui nende jälgede peale, mis ta leidis suurel ristipäeval nõmmeteelt ja järve äärest. Nüüd teab ta, kelle jäljed need olid; nüüd teab ta, et need võisid olla ja olidki ainult Kõrboja preili ning tema vana poolkurdi, poolpimeda ja hääletu koera jäljed.

Villul on mõnikord tundmus, nagu peaksid Kivimäe kivid ja need jäljed mingisuguses seletamatus ühenduses seisma, nagu peaks tema töö Kivimäel suguluses olema nende jälgedega, sest miks muidu mõtleb ta puurides nii palju neist jälgedest ja miks muidu ajaks nagu just nende jälgede meeldetulek teda uue hooga Kivimäele töötama.

Villu teab, Kõrboja Anna käis nelipühis uuesti kodus: ta oli nelipühis mitu päeva Kõrbojal ja tegi nõmmeteele ning järve äärde uusi värskeid jälgi, mis on omapärased kõigi teiste jälgede seas siin nõmmeteil ja järve liival. Pühade ajal käis Villugi järvel, aga ta tegi seda argselt, nagu pelgaks ta midagi ja nagu hoiduks ta millegi eest kõrvale.

Üle järve nägi ta kord Kõrboja Mousit teisel pool servas vett lakkumas ja mändide vahel välgatas paiguti mingisugune hele kuju, aga kas see preili ise oli või keegi teine, seda Villu ei tea. Ta arvab ainult, et kes see muu võis koeraga järve ääres olla kui tema ise, teistega ei viitsigi vana koer järvele sörkida.

Nelipühis Villu järve ääres ei huiganud, ta kõndis päris vaikselt, nagu oleks ta mõni vanamees, kes mõtleb oma vanu mõtteid. Mõtles, istus üürikeseks, tõusis siis uuesti, läks eemale nõmme ning jõudis viimaks jällegi Kivimäele, kus hakkas kaevama ja puurima.

„Sa tapad enda tööga ära," ütles talle ema, „sa tapad enda tööga Kivimäel ära. Jäta need kivid, ega sinagi neid kõiki lõhkuda jõua."

„Jõuan, ema, usu, et jõuan," vastas Villu.

„Aga isale ei meeldi see sugugi, et sa nende kividega oma kallist aega raiskad, isa on aina pahane, käib teine mossis ja tossis," rääkis ema. „Kui see nõnda edasi läheb, siis hakkab teie vahel jälle riid nagu ennegi."

„Ei hakka," vastas Villu, „mina talle midagi vastu ei ütle, aga kivid tahan ma ära lõhkuda, küllap ta siis minuga lepib. Kui vaja, võtan omale abi juurde aga ära lõhun nad, maa teen puhtaks."

„Isal on õigus, sa oled ikka alles nagu sa olid: kange ja oma õigust täis. Ega sest head või tulla, suurest kangusest ei või kunagi head tulla."

See oli nelipühi teisel pühal, kui ema ja poeg nõnda rääkisid. Ema andis Villule nõu ometi nagu kord ja kohus pühagi pidada, kas või muidu metsa luusima minna, meelt lahutada, pisutki kividest eemale.

„Eile käisin ju," vastas Villu.

„Eile käisid, mine täna veel. Eile olid üksi, aga täna on ka teised järvel; täna olla vanal kiige kohal suur pidu, poisid, tüdrukud Põrgupõhjast ja Põldotsa külast saadik koos. Mädasoo eit teadis rääkida, et isegi Kõrboja preili luband tulla küla nooremaid vaatama. Arvavad ikka, et küllap ta viimaks üsna Kõrbojale elama asub, tuleb linnast ära."

Aga Katku Villu ei läinud täna enam järvele, ta ei läinud sinna enam hommegi, sest ka viimsel pühal võis seal palju teisi olla, kellega tema kokku ei tahtnud saada. Tema mõtles oma mõtteid, mis poleks nagu sugugi siit metsanurga mõtted, vaid kustki mujalt maailmast pärit.

„Ei sa läind eile ühtigi teiste juurde," ütles ema Villule viimase püha õhtul. „Seal olnd palju rahvast koos, mängitud ja tantsitud."

Villu vaikis, Villu kartis rääkida, Villu kartis sõna lausuda sellest, mis teda huvitas. Aga ema ei vaikinud, ema ei võinud vaikida, tema pidi rääkima. Ka tema kartis, aga ometi ei võinud ta vaikida, vaid pidi rääkima, niisugune imelik asi oli sellega, mis ta kartis.

„Ka Kõrboja Anna olnd seal," jutustas ema, „mängind ja tantsind teine küla poiste ja tüdrukutega. Põldotsa kooliõpetaja püüdnd ikka temaga olla ja rääkida, aga Anna põle temast suurt väljagi teind. Lihtsalt olnd teine riides, nii et põle teist teiste tüdrukute hulgas äragi tund."

Villu vaikis, nagu poleks ta ema sõnu tähelegi pannud.

„Küsind teine sinu järele, küsind, et mis sina teed ja miks sind pidul ei ole," jutustas ema edasi.

„Kes seda rääkis?" küsis Villu.

„Eks ikka Mädasoo eit, tema Kati oli ju ka pidul, see kuulnd," vastas ema.

„Lõksutavad!" hüüdis Villu, sest millegi pärast sai ta äkki ärritatud ja seda ärritust ei osanud ta ei varjata ega muul viisil avaldada kui poolpahases ägeduses.

„Ei nad tühja lõksuta," lausus ema, „küll ta juba sinust rääkis, küll ta juba sinu järele küsis, mina tunnen, et ta seda tegi, teha võis. Ja mis need teised niisukesest asjast välja mõtlevad."

„Noh, ja mis talle on vastatud?" päris Villu.

„On vastatud, et lõhub teine kiva, aina põmmutab," ütles ema.

„Muud ei midagi?"

„Kes seda teab, kes seda räägib, aga küll nad juba ka muud preilile seletasid," arvas ema.

„Muidugi, vangisistumine kõige pealt," äigas Villu tusaselt.

„Küllap ka seda," oli ema nõus.

Sellega jutt lõppeski seks korraks. Aga nüüd tundis Villu, et ta peab kuhugi minema, et ta peab ehk seal huikama, peab nõmme hüüdma, nagu otsiks ta sealt kedagi elavat või nagu ootaks ta kedagi. Ta peab ringi ümber järve tegema, et peab jälgi uurima teel soonte kohal ja järve liival, ta isegi

ei tea kõike, mis ta praegu peab. Aga teeb ta, mis ta teeb, täna õhtul teeb ta kõik üksinda, sest täna, viimse püha hilisel õhtul, pole enam kedagi järvel. Kõrboja preiligi sõitis õhtuse rongiga linna ja vana Mousi magab pühadeaegsest jalutusväsimusest saadud rasket und oma onnis pahnal, nii et isegi tema ei kuule, kui Katku Villu huikab järvel, nagu kutsuks või ootaks ta nõmmelt kedagi.

4.

Kõrboja Rein istus Jaani laupäeva õhtupoolikul oma ukse lävel ja ootas tütart — oma ainukest last, kes täna pidi linnast koju tulema ning seekord juba jäädavalt.

Anna oli suurel ristipäeval Kõrbojal käinud ja oli nelipühiks teist korda tulnud ning siis oli isa talle öelnud, et tulgu ta linnast ära maale, et tulgu ära teisi orjamast ja hakaku ometi kord oma ette elama, sest ega ta ikkagi alatiseks taha teiste meelevalda, võõraste toanurka jääda. Tema, Rein, olevat juba vana ja temale oleks abi, või mis peaasi — perenaist vaja, sest Anna õndsa ema surmast saadik pole Kõrbojal enam kedagi, kes majapidamise järele valvaks.

„Aga Madli?" oli Anna siis vastuseks küsinud ja seega oma tädi, isa vanemat õde tähendanud, kes juba mõni aasta Kõrbojal perenaise kohuseid oli täitnud.

„Madli on ju pime ja töntsi kõrvaga, mis perenaine tema on," vastas isa seekord tütrele ja lisas juurde: „Kõrbojale on noort inimest vaja, kes kõik näeks ja kuuleks ning kelle jalg ulataks igale poole."

Anna oli selle peale pisut vaikinud ja isalt siis mõtlemisaega nõudnud ning kui isa talle seda andis, siis ei teinud ta asjast enam juttu, ei sel ega järg-

misil päevil, nii et ta sõnalausumata Kõrbojalt linna tagasi sõitis. Niisugune teguviis laskis vanameest end haavatuna tunda. Muidugi oleks võinud ta ise asjast uuesti juttu teha, aga ta hoidus meelega tagasi, sest tema oli ju oma sammu astunud, nüüd ootas ta tütrelt vastusammu. Ja kui ta asjata ootas, siis arvas ta omale ja ka Kõrbojale õnnetuseks, et tema ainukene laps ja Kõrboja pärija on tütar, mitte poeg, sest viimane poleks esitatud pakkumisele kunagi vaikimisega vastanud. Rein ootas, ehk saadab Anna linnast kirja, milles oleks vastus, aga ei — ka kirja ei tulnud ning nõutult rääkis ta asjast Madlile.

„Mis muud kui kirjuta koht tütre nimele, küllap ta siis vastab... siis tuleb ta," lausus Madli ja välgutas oma pimedaid, imelikult suuri valkjaid silmi.

„Arvad sa?" küsis Rein umbusklikult, sest tema ise polnud kordagi selle mõtte peale tulnud.

„Mis siis veel!" vastas Madli.

„Muidu mitte?"

„Eks katsu."

Rein vaikis.

„Või nii." arutas ta endamisi. „Tähendab —, tahab juba nüüd talu oma kätte, tahab minu vabadikuks teha, tahab, et minul enam Kõrbojal midagi ütlemist poleks."

„Mis ta siis muidu peakski siia tulema," eietas Madli. „Põle ta tänini talutüdrukuks olnd, ega ta nüüdki selleks hakka, saab kergemaltki leiba, tal ju keeled suus."

„Tüdrukuks," kordas Rein õele vastuseks. „Perenaiseks, mitte tüdrukuks."

„Aga küllap Anna vist ikka arvab, et kui ta juba kord soosoo, jaajaa Kõrbojale tuleb, siis temast varsti siin päris teenijatüdruk saab. Usu, vend, Kõrboja teeb iga tüdruku orja- või karjatüdrukuks.

Nõnda suri tema õnnis emagi siin, seda teab Anna ja sedap ta kardabki."

Õde ootas, et vend midagi vastaks, ja kui see vaikis, küsis ta:

„Mis oleks, kui Anna tahaks mehele minna?"

„Mingu," vastas Rein mõtlemata.

„Aga kes teda võtab, kui tal kohta põle? Põle tänini võetud, põle linnaski võetud, maal ammugi mitte. Maal tahavad kõik kohta, kohaga tükis, siis ehk küll, sest Anna põle enam tita."

„Peale minu surma jääb ju kõik Annale, muud pärijat põle ju mul," seletas Rein.

„Aga väimees, see Kõrboja tulevane peremees, tahaks ehk teada, millal sa sured, lased sa kaua oodata. Sinu päevades võetakse mõnikord veel teine nainegi. Või kas sa tõesti Kõrboja igale väimehele tahaksid anda?"

„Ju mu tütar ometi niisukese mehe väärt on, kes Kõrbojale peremeheks kõlbab."

„Küllap su tütar juba väärt on," vastas Madli, „liiatigi kui tal kaasavaraks Kõrboja, aga kes teab, kelle ta valib, kui ta valima peaks. Valib korraga mõne Katku Villu, tahad sa niisukest omale väimeheks või Kõrbojale peremeheks?"

„Kõrbojale peremeheks — selleks ehk kõlbaks ta, minule väimeheks mitte," ütles Rein.

„Näed sa, va vennas, kui koduväi majasse tahab tulla, siis on endisel peremehel aeg surra."

„Mis sa hullu juttu ajad," vastas Rein, kes alles nüüd tõelikult näis õe sõnade mõtet taipavat. „Miks siis minu tütar just mõne Katku Villu peaks valima? Kas siis peale joodikute, salaküttide ja vangide enam kedagi ei ole, kes tahaks Kõrbojale peremeheks saada? Või tead sa midagi?"

„Mitte midagi ei tea ma," vastas Madli, „räägin niisama, räägin, et kes neid uuema aja inimesi

teab või tunneb ja Anna on niisuke inimene. Tema põle sinusse ega minusse, tema põle üleüldse meisse, Kiviristesse, tema on sinule ja minule võeras. Kont on meie oma, aga veri on teine, üsna teine. Tema ei armasta rääkida, aga meie armastame, tema elab ja vaikib nagu ta õnnis emagi. Keegi ei tea õieti, mis ta mõtleb või mis talle haiget teeb, sureb äragi, ilma et keegi õieti teaks, miks ta sureb. Tead sa, miks sinu eit suri? Ei tea. Mina ka ei tea, keegi elavatest ei tea. Niisama on lugu ka Annaga: teda peab aimama, teda peab mõistma, muidu põle temaga miskit hakkamist. Tahad sa, et ta siia tuleks, siis kirjuta talle või mine ise linna ja räägi temaga suusõnal. Anna Kõrboja tema kätte, küllap ta siis tuleb, tuleb kindlasti."

Nõnda olid õdet-venda kahekesi arutanud ja selle peale käis vana Kõrboja peremees üksi mööda põllupeenraid ja aiaääri, metsateid ja niitusid ning mõtles, mis teha või kuis olla. Veel pole ta tublisti kuuekümnenegi, peab ta siis tõesti juba käed tasku panema ja ainult pealtvaatajaks jääma, kuna teised tema asemel talitama hakkavad?

Küll pole ta kogu eluaeg suuremat rähklemist armastanud, aga ometi ei saanud ta Kõrbojal peremeheks olles muidu kui pidi üht või teist asja liigutama, üht või teist mõtet mõtlema. Või kuigi ta ise seda poleks tahtnud, siis sundisid teda teised, sundisid olud, sundis Kõrboja, sundisid Kõrboja sulased ja teenijad, sest nad tulid ja nõudsid, tulid ja küsisid, ning peremees pidi teadma, mis vastata, peremehel pidi olema, mis anda.

O, see Kõrboja oli suur sundija, suur kubjas, kes käib ja käib, tugev kepp käes. Ei tema annud kellelegi armu ega aega, peremehele endalegi mitte, ja ei ta anna seda tulevikuski, kindlasti ei anna. Tema väsitab kõik, tema piitsutab kõik surma,

piitsutas juba vend Oskari, piitsutas hiljem eidegi, selle Kõrboja raudnaela.

Rein käis ja mõtles, istus ja mõtles, et mis oleks, kui ta tõepoolest koha kõigega tütrele annaks ja ise „aplaagri" läheks. Kui ta ometi teaks, kes saab Kõrboja tulevaseks peremeheks, Kõrboja koduväiks, võib olla oleks tal siis palju kergem otsustada! Võib olla ei mõtleks ta siis enam millegi peale, ei kõheleks silmapilgukski, võtaks koha paberid, sõidaks linna ja ütleks tütrele, et kui tahad, lähme nüüd notaariuse juurde, sest minul on Kõrboja peremehe ametist himu otsas ja mina tahaksin ta kõigega tükis sinu kätte anda.

Aga seep see ongi, et koduväi on teadmata, Kõrboja tulevane peremees tundmata. Ja tütrega on lugu nii, et tema meel pöördub ikka mehe järele. Pojadki tantsivad sagedasti naise pilli, aga see puutub enamasti koha sisemist majapidamist, mitte välimist, sest naist ei huvita, kas sa põllupeenra või kraavi nõnda või pisut teisiti ajad, kas sa ühe või teise metsatuka või puu maha võtad. Kuid see nõnda-öelda välispoliitika on Reinu arvates peaasi, Kõrbojale on see peaasi ning sellepärast kahetseb ta, et eit andis talle ainult ühe tütre ja ei ainustki poega.

Kõrboja peremees käis mitu-setu päeva mõttes ja nüüd vast mõistis ta kui hirmus õigus oli neil, kes ütlesid — tütred pesevad halliks. Muidugi, Reinu polnud tema tütar kunagi pesnud, sest millal pidi ta seda tegema, kui ta lapsest saadik linnas koolis käis ja pärast seda mõni teab missuguseid suuri saksu teenis. Aga hallid juuksed tõi ta oma isale siiski.

Vististi oleks võinud kõik teisiti minna, kui Rein oleks eluotsani kooliõpetajaks jäänud ja kui vend Oskar poleks Kõrboja ostnud, kuhu ta Reinu

peremeheks kutsus, kuna ta ise esiotsa Venemaa põhja tahtis jääda, et seal kellegi vürsti mõisaid valitsedes neid tuhandeid teenida, mida Kõrboja oma liivaste põldude ja soode ning rabadega pidi neelama. Kindel, kooliõpetajana poleks Rein kunagi suutnud oma tütrele niisugust haridust anda kui Kõrboja peremehena, oma venna ainukese pärijana.

Aga mõtles Rein niipalju kui mõtles, ühest mõttest ei saanud ta ometi mitte lahti: Kõrboja vajab uusi inimesi, tema, nagu ta praegu on, ilma naise ja lasteta, ei kõlba enam peremeheks, sest tema käes rohtuvad põllud ja metsastuvad heinamaad. Tema ehk pole kunagi päris hästi Kõrboja peremeheks kõlvanud, nõnda arvab Rein praegu, kus ta ei sõelu mitte ainult tuleviku küsimusi, vaid ka kogu oma minevikku.

Liig palju on ta kavatsenud, liig suuri asju on ta kavatsenud ja on tegemata jätnud sagedasti kõige tarvilikumagi. Tema on Kõrbojast unistanud kui mõnesugusest ime- või muinasmaast, kus on piiramatud võimalused, ja on unistades unustanud tema kivid ja rabad, mis ootavad tänapäevani lõhkujaid ja kraavitajaid. Temale on ikka lähedam ja omasem olnud mitte reaalne, vaid ettekujutatud Kõrboja, mida ta tundma on õppinud mitte oma silmaga, vaid mingisugustest isamaaliste laulikute sepitsetud salmidest. Tema isegi on millalgi tagunud niisuguseid salme ja on neid saatnud lehetoimetustesse, viimne kord Kõrbojalt, sellelt igasuguste võimaluste muinasmaalt, kus on nii ilus ja armas.

Kui Rein lõpuks otsusele jõudis kohta ilma mingisuguste tingimusteta tütrele anda, kui ta jättis täiesti tema mureks, kes kord Kõrboja peremeheks saab, siis sündis see küll sellepärast, et võõrad võivad talitada ainult reaalsel Kõrbojal,

mitte aga Reinule omasemal ja armsamal ettekujutatul. See jääb endiselt tema pärismaaks, mille ta oma vennalt pärandanud. Seal Kõrbojal on kena laudadega löödud ja tumeroheliseks värvitud lahe ja ruumikas elumaja, kus on sulastel oma tuba ja tüdrukutel oma ning kõigile ühine suur töötuba. Seal on kivist karjalaudad ja mõnusad kuurid igasugustele riistadele ning tarbeasjadele. Seal on jõele ehitatud ilus ja kõrge sild ning silla juures veski oma tammiga, kus jahvatatakse vilja ja saetakse laudu, kedratakse villu ja tambitakse kangaid. Seal lõigatakse käsitsi või ka masinaga turbaid, mida saadetakse laiali kodu- ja kas või väljamaalegi. Seal on sügaval metsas suitsemas tõrva- ja tõkatiahjud, nii et nende magusat lõhna võib tunda mitme versta peale, kui on selleks terav nina. Ühesõnaga — seal kihab töö ja tegevus, millest reaalsel Kõrbojal pole vähematki aimu, sest siin on küll elumaja ehitatud, aga laudadega on ta löömata jäetud, nii et vihmavesi palgipragudesse on läinud ja seal mädaniku sünnitanud. Siin on küll hulk kive välja veetud, osalt jõe kaldale, kuhu võiks ehitada veskitammi, osalt paigale, kus võiksid seista karjalaudad, aga ei ühest ega teisest pole vähematki märki. Kivide ümber ja nende vahel lokkab lopsakas umbrohi ning nende peale ronivad sisalikud päikesepaistele sooja, kust neid mõnikord tabab läheduses mängiva lapse pruuniks põlenud käsi.

Paar aastat tagasi seisid siin palgidki virnas mädanenud ja tuule lõhutud õlgkatuse all, kuid nüüd neid enam ei ole: pihastunult, nagu nad leiti, saeti nad tulepuuks ja aeti pliidi alla või ahju. Suuresti alatud viljapuuaiast on järele jäänud ainult kurvad riismed, sest marjapõõsad on rägastunud ja põevad hallitust ning õunapuud on kas jäneste kooritud või inimeste rikutud. Rammutamata ja harimata nagu

nad seisavad, kannavad nad kehva vilja ja seegi on rohkem usside kui inimeste süüa. Hooned on ripakil, hooned on peale elumaja needsamad, mis olid Kõrboja ostmiselgi, aastate jooksul ainult vananenud ja veel õnnetumaks muutunud.

Seda reaalset Kõrboja Rein ei armasta; vaevalt armastab teda keegi; vähemalt ei tea Rein inimest, kes teda armastaks. Surnutest armastas teda vast ainult Oskar, sest siin arvas ta õige paiga leidnud olevat, kus ta oma tahtmise järele võis „mässata", nagu ta ise tähendas, aga ka tema ei armastanud teda üle kõige, sest miks muidu lõpetas ta ise oma elu, kui naine tema juurest plehku pistis.

Aga Rein armastab oma ettekujutatud Kõrboja rohkem kui kõike muud. Tema usub, et kui tema oleks Oskari aastates ja kui temal oleks noor naine, kes jätaks tema maha, siis ei mõtleks ta kordagi eluvõtmise peale, vaid ta ripuks seda suurema õhinaga oma Kõrboja küljes.

Oskar ei osanud Kõrboja ette kujutada ilma noore naiseta, kelle pärast ta ehk selle koha ostiski, aga Rein oskab küll, täna tunneb Rein, et ta oskab. Kui eit suri, siis oli Kõrboja esiteks üsna tühi ja õudne, iseäranis see reaalne Kõrboja, mida surija ikka vanaks loguks armastas nimetada, aga Rein läks siis kõigest sellest eemale, mis seda vana logu meelde tuletas, Rein läks metsa, kus polnud ripakil hooneid ega lagunenud põlluaedu ja seal leidis ta, et Kõrboja polnudki nii hirmus õudne ja tühi, eide surma peale vaatamata.

Rein käis mööda metsateid, kus sügavad roopad, nii et vankril rummuotsad kannavad, aga tema ei näinud neid roopaid, vaid nägi kumeraks sillutatud, puude vahel valendavat teed, kus vanker aina kõriseb, nagu jookseks ta munakoorel.

Ilus ja sile pole Reinu Kõrbojal mitte ainult see tee, mis läheb läbi küla maanteele, kust võib pääseda kiriku ja linna, vaid ilus ja sile on ka see hundisabaga mõõdetud metsarada, mis viib Mädasoole, Metstoale ja sealt Põrgupõhja, kust edasi saab ainult jalgsi, ühelt saarelt teise, läbi soode ja katkude, üle kraavide ja ojakese, kuni hakkab uuesti roopaline vankritee, mida mööda mine kas või ilmaotsa. Rein pole küll kunagi seda teed kaugemale käinud kui ainult Põrgupõhjani ning pisut sealt mööda, aga teised on käinud ja nemad teavad, et see metsatee ei peatu, et see metsatee läheb aina edasi, uute põldudeni, lopsakate viljaväljadeni, nendestki üle, kuni hakkavad uued metsad, uued sood ja rabad.

Niisugused imelised teed on Reinu Kõrbojal, kui ta istub Jaani laupäeva õhtupoolikul ukselävel ja ootab oma ainukest last linnast koju. Pere võtab heinamaal loogu, paneb esimest värsket, lõhnavat heina küüni, mille katus hästi vihma ei pea, mädanenud õlgede toeks laotud kuusekoorte peale vaatamata, aga Reinu see ei huvita, sest tema Kõrbojal on kõik korras, tema Kõrboja on kui kelluke, mis heliseb, kui ta istub oma ukselävel ja ootab tütart.

5.

Vankrimürin metsas äratas Reinu tema mõtteist.

„Nad on kõvera männi all," lausus ta endamisi, mõeldes vana poolkuivanud puud, mis kasvab seal, kust suurem tee pöördub paremat kätt küla poole ja maanteele, kuna väiksem Katku värava tagant läbi viib Mädasoole, Metstoale ja Põrgupõhja.

Ja muidugi, vankrimürin pidi selle kõvera männi alt kostma, sest mujal kuski läheduses polnud teel niisuguseid juurikaid, mis oleksid pannud

vankri nõnda mürisema. Tähendab, vaevalt veerand versta, siis peavad nad Kõrboja väravas olema ja sellest sisse pöörduma, kui on oma vanker, oma hobune, omad inimesed.

Kunagi polnud Rein oma tütart niisuguse põnevusega oodanud kui täna, isegi siis mitte, kui ta tuli aastate järele jälle kord isa tallu, oma vanemate katuse alla. Tänane tütre kojutulek oli seotud omasuguse pööranguga Reinu kogu tulevases elus. See pöörang oli vähemalt sama suur ja tuntav, nagu silmapilk, kus ta venna pealekäimisel loobus kooliõpetaja ametist ja asus Kõrbojale tegeliku peremehena elama. Ta oli suurem ja tuntavam kui silmapilk, mil vend suri ja kogu Kõrboja temale jättis päriseks. Siis ei olnud Rein ei Kõrbojaga ega kogu selle metsanurga eluga veel sedavõrt kokku kasvanud, nagu tänapäev, kus ta pidi käed tasku panema ja kõrvale astuma tegeliku elu arendamisest.

Mis Reinu iseäralise põnevusega tütre tulekut ootama pani, oli asjaolu, et ta ei teadnud, kuidas tütar tema ettepanekule vastab: on ta nõus Kõrbojale tulema ja missugustel tingimustel? Rein ei teadnud tütre kavatsustest mitte kui midagi, sest see polnud tema kirja peale muud vastanud kui aga — tulen sel ja sel päeval, selle ja selle rongiga ning paluksin hobuse vastu. See sõnaaher kiri tuletas Reinule uuesti meelde, kui väga õigus oli Madlil nimetada Annat võõravereliseks.

Aga isa ei saanud ometi talle suuremaid etteheiteid teha leiguse pärast oma ettepanekute ja Kõrboja vastu, sest mis oli Annale Kõrboja? Oli ta siin sündinud või üles kasvanud? Ei! Sündinud oli Anna mitmekümne versta taga välimaal, kolme suure küla vahel, koolimajas ja Kõrbojale tuli ta alles suure plikana. Või oleks ta siiski alali-

selt siin elanud, aga ka seda mitte, sest kooliaeg lubas ainult paar kuud suvel isa talus mööda saata ning peale kooli lõppu lendas ta kodumaalt välja, nagu paljud tema kooliõed, kes läksid pealinnast otsima tulevikku ja õnne.

„Noh, mis sa nüüd õige sest asjast arvad?" küsis Rein tütrelt, kui nad kahekesi olid jäänud. „Mis sa mu kirja peale vastad?"

„Sinu kirja peale on raske vastata, isa," rääkis tütar. „Heameelega tahaksin teada, mis sa teeksid, kui mina sinu kirja peale mitte midagi ei vasta, kui ma Kõrboja siia paika jätan?"

„Mina pean ta ära müüma või rendile andma," vastas isa. „Meie Madliga ei jõua temale vastu saada, sest Kõrboja põle ju ometi mõni popsikoht või metsataluke, vaid nagu sa tead, oli ta ju millalgi karjamõis. Mõisana teda Oskargi mõtles, kui ta tema ostis ja kui ta temaga aina kavatses ja plaanitses. Oleks tema ise eland, siis oleks muidugi kõik teisiti olnd, aga minust ei saand tegijat, nüüd ammugi ei saa. Üldse oli see suur õnnetus, et minu aastates inimene niisuguse suure logu omale pidi kaela võtma, nagu seda kõige aja on olnd Kõrboja. Terve asi on luhta läind, kui minul järeltulijat ei ole, Kõrboja läheb võeraste kätte, kui sa ta tänapäev siia paika jätad, seda pead sa teadma."

„Seda ma tean," vastas Anna, „aga ma arvasin, et ehk annad mulle paar aastatki veel aega. Ma isegi ei tea, miks ma paar aastat veel aega tahaksin. Oleks nagu kahju ennast siia kõrbe maha matta, sest nii tark olen ma küll, et teada — niipea kui ma kord siia tulen, siis neelab Kõrboja mu täiesti, peabki neelama, sest muidu ei maksa siia tulla."

„Õige, tütar, Kõrboja neelab meid, peabki neelama, põlv põlve järele neelab ta meid ära, sellest

hakkasin mina alles peale sinu õndsa ema surma aru saama. Aga kui sina ka nõnda arvad ja tunned, siis müüme ta ära, või anname rendile," arvas isa.

„Olen selle peale mõtelnud, mõtlesin selle peale kogu aja, kui ma sinu kirja kätte sain. Aga tead, isa, ei üht ega teist taha ma, sest mul on päevaselge, et kui me ta tänapäev rendile anname, siis ta rendile jääbki, kuni me ta sootuks müüme. Praegu õngitseb kogu maa, kogu maailm maa järele ja kui meie niisugusel silmapilgul Kõrbojaga hakkama ei saa, siis pole ka pärastpoole seda loota."

„Aga las ta ometi läheb nende kätte, kes temaga hakkama saavad, kui sina teda ei taha. Teeme tast kaks, kolm kohta ja laseme ta minna, nõnda on tahtjaid küll," ütles isa.

„Seep see ongi, et ma ei saa kuidagi mõttega harjuda, nagu peaksid siin võõrad inimesed talitama, kui ma mõnikord siia tulen. Ja siia tulen ma üks või teine kord, siia pean ma tulema, seda tean. Mis siin Kõrbojal on, mine võta kinni, aga ta tõmbab, ta seob, tahes või tahtmata seob. Enne ei teadnud ma seda, aga nüüd tean, tean päev päevalt aina selgemini. Võib olla on mõjunud onu õnnetu elu, võib olla tegi seda ema surm, kes teab. Mõnikord arvan ma, et kui oleksid Oskar ja ema alles elus ja kui võiksime jälle kõik üheskoos kolid kokku panna ja minna, et ma siis rahuliku meelega — rõõmuga siit läheksin. Läheksin nagu tulingi — kolikoorma otsas."

„Mäletad sa siis oma tulekut veel?" küsis isa, kelle meel tütre sõnadest hellaks hakkas minema. Talle näis, nagu poleks Madlil ometi mitte päris õigus, kui ta kinnitab, et Anna pole neisse, Kiviristesse, vaid ema suguvõssa.

„Või veel!" hüüdis tütar isale vastu. „Nagu eilest päeva mäletan seda, sest see sõit ja kolimine

oli minu elus esimene suur päev. Kõik, mis sealpool seda päeva, on tema kõrval hall ja tähtsuseta. Juba ainult selle päeva pärast ei tahaks ma Kõrboja heast-paremast võõrastele anda."

„Noh, siis võta ta oma kätte," ütles Rein. „Võta kõigega, mis siin on, mina ütlen tast täiesti lahti, ütlen ilma vähema tingimisteta, sest ega sa ometi mind enne surma siit välja aja."

„Ei, isa, kui mina Kõrboja võtan, siis nõnda ei võta ma teda mitte, nõnda mitte," kinnitas tütar endamisi.

„Aga kuidas siis?" küsis isa.

„Ainult nõnda, et sinule siin mõnesugused õigused jäävad. Sina pead võima siin rahulikult surra, muidu pole mõtet siia jääda," vastas tütar.

„Mina ei taha mingid õigusi," kinnitas isa.

„Aga mina tahan," kinnitas tütar vastu.

„Mis sa siis õige tahad?" päris isa peaaegu uudishimuga.

„Mina tahan, et keegi Kõrboja enne sinu surma ei tohiks müüa ega rendile anda, isegi panti panna mitte üle teatud määra. Mitte keegi ei peaks seda tohtima, ei mina ega keegi teine, ainult sina ise, õigem — ainult meie kahekesi. Meie kahekesi, kui tahame, võiksime temaga teha, nagu süda kutsub — võiksime teda kas müüa või rendile anda, olgu tervelt või tükeldatult, aga mitte üksi, ei sina ega mina," seletas tütar ja kui isa kohe ei teadnud, mis vastata, lisas Anna juurde: „Heameelega, kui võimalik oleks, teeksin isegi nõnda, et ka meie kahekesi teda müüa ei saaks, kui mina kord Kõrbojale tulen, sest vaata, isa, mina ei taha heast-paremast siit lahkuda, kui ma kord otsustan siia tulla. Kas nii või teisiti, ehku peale ei hakka ma siin midagi tegema."

„Mina olen igate pidi nõus," ütles isa. „Kõhklesin küll kaua, kas ja kuidas kohta oma käest ära anda, aga nüüd olen seda otsustand ja enam temaga endale muret ei tee."

„Siis muretsen mina," vastas Anna, „ja mina panen iseendale ja ka sinule Kõrboja asjus riivid ette. Tänasest päevast hakates ja sinu surmaga lõpetades elame Kõrbojal teatud sundmuse all, elame kui Kõrboja käsualused, tema teenijad, tema orjad, meile jääb ainult üks vabadus — kahekesi üheskoos siit plehku pista."

„Enne surma mina siit küll minna ei tahaks," arvas isa.

„Siis jääme!" hüüdis tütar nagu millegi ootamatu rõõmu ja kindlusega, „ning veel täna panen teised riided selga, ajan Kõrboja rangid kaela ja lähen heinalisi vaatama. Tänasest peale olen Kõrboja perenaine."

„Aga kes saab Kõrboja peremeheks?" küsis isa.

„Isa, seda ei tea ma," vastas Anna naeratades. „Aga räägime sellest teine kord, räägime sellest siis, kui koha paberid korras, kui ei puudu enam midagi, ainult peremees. Üht ütlen siiski veel täna: Kõrboja peremehe otsin mina, jäta see minu mureks."

„Muidugi, kes siis muu," vastas isa allaheitlikult. „Usun, et sa peremehe leiad, kes Kõrbojale kõlbab. Aga see peab teistsugune mees olema kui mina olen, hoopis teistsugune peremees peaks Kõrbojal olema, seda mõistan alles nüüd, kui elu juba mööda. Kõrbojal ei tohi palju plaanitseda ja kavatseda, muidu hakkad oma plaane ja kavatsusi rohkem armastama kui Kõrboja ennast. Tuleb seesama, mis minuga. Siin peab tegema, igal sammul aina tegema, kas või kõige pisemat asja, niipea kui hakkavad suured plaanid, siis on otsas, siis ütleb

jõud üles. Oskargi plaanitses liig suuresti, sellepärast ei jaksanud ta küllalt vastu pidada, jõud lõppes ära."

„Aga ema ei plaanitsenud kunagi, ometi suri ta enneaegu, suri varem kui ta seda aastate järele oleks pidanud tegema," vastas Anna.

„Mis sa sellega arvad?" küsis isa.

„Arvan, et ka ainult töö ja tegemine Kõrbojal ei päästa," rääkis tütar. „Siin võib enda tööga tappa, võib hommikust õhtuni rügada, ilma et kunagi valgemat päeva näeks, ja ometi oleks Kõrboja samasugune logu nagu praegu."

„Aga kuidas siis olla, kui ei saa ei nii ega teisiti?" päris isa, kes veel mõnekski silmapilguks tütart kinni oleks pidanud, et temaga juttu ajada.

„Kuidas teha, kuidas olla, seda näeme, aga nõnda ei lähe nagu tänini," ütles Anna, tõusis pingilt, kus ta istunud ja läks tuppa riideid vahetama. Uksel pöördus ta veel kord ümber ja ütles pooltõsiselt, poolnaljatades isale: „Mina selle üle oma vaest pead ei murra, seda peab Kõrboja peremees teadma, kuidas siin olla ja elada."

6.

Kõrboja Annal olid heinaliste vaatamisega peale perenaise kohuste veel omad erikavatsused, millest ta oli juba linnas mõelnud, kui ta ostis roosaid, siniseid ja punaseid paberlaternaid ja rakette. Kõrboja Annal oli täna sünnipäev, ja seda tahtis ta pühitseda laulu ja mänguga, pilli ja tantsuga. Sünnipäevapidu pidi ühes olema ka tema uute kohuste, tema elu sissejuhatuseks, millest osa võtma pidi kutsuma kõik ümberkaudsed noored ja, kui võimalik, ka vanad. Kõrboja järve ääres pidi täna olema midagi selle jaanilaupäeva taolist, kui oldi esimest

aastat siin metsas, kui elas veel onu Oskar. Mets pidi rõkkama, nõmm pidi paukuma, puude vahel pidid liikuma kirjud paarid, peegelläikival järvel pidid vilkuma leekide virvendused.

Kõrboja Rein ei teadnud, et tema tütrel on täna sünnipäev, keegi ei teadnud seda, sest kunagi poldud kuuldud, et Kõrboja preili sünnipäev oleks jaanilaupäeval. Preili ise ainuüksi teadis, et tema sünnipäev on jaanilaupäeval, sest ainult kalendri muutmise tõttu oli ta põhjuse leidnud oma sünnipäeva pühitseda sel tulede ja pidude päeval. Nii siis, täna tahab ta oma esimest jaanilaupäevalist sünnipäeva Kõrbojal pühitseda ja täna tahab ta seda teha kui täisõigusline Kõrboja perenaine ja otsaline. Sellepärast ongi tal niisugune rutt heinaliste vaatamisega.

Aga kuigi Kõrboja preilil täna sünnipäeva poleks, vististi ei jätaks ta siiski heinalisi vaatamata, sest temal on viisiks isa tallu jõudes viibimata igale poole minna, kõike näha, kõike kuulda. Eestegija ja tööjuhataja Mikk nimetas teda nelipühis hulluks koeraks, kui ta nägi, missuguse püsimatusega ta sõna tõsises mõttes ümber jooksis. Sulane Jaan oli preili suhtes pisut viisakam ja heatahtlikum, sest tema ütles poolnaljatades:

„Nagu sipelgad teisel püksis, aeva punub, aeva pistab!“

Leenale ja Liisale tegi see ütlus hirmsat nalja, sest mida võis preilist hullemat arvata kui et tal palavaga püksid jalas, milles sibavad sipelgad. Aga kõige selle peale vaatamata olid täna kõik heinalised, päilisedki, pisut nagu kräbedamad kui harilikult, sest kõik arvasid, et küllap juba preili heinamaale tuleb, niipea kui ta koju jõuab, ning kõik tahtsid ei tea miks sel korral kärmemad olla kui vana Reinu enda ees.

Kui Jaan, kes preilil vaksalis vastas käis, hobuse kopli oli lasknud ja teiste juurde läks, küsiti mitmelt poolt korraga:

„Kas tuli?"

„Tuli," vastas Jaan. „Ei see tulemata jää, kui tulema peab."

Ja nagu käsu peale seisis kogu heinamaa korraga rehavarre najal. Mikk isegi ei saanud muidu kui pidi seisma. Ja siis hakati uuesti tööle, hakati pisut suurema hooga, nagu tummal kokkuleppel, et preilit peaks heinamaale ilmudes pisut kiirema tööga vastu võtma, sest kõik arvasid, et varem või hiljem, aga küllap vana Rein juba ohjad tütre kätte viskab.

Ainuke, mis kõiki mõtlema pani, oli see, et preili mehele ei saa. Ükski ei osanud arvata, miks ta ei saa, aga kõik nägid, et ta oli aina üksinda, ja kõik arvasid, et olgugi preili, ometi on ta nii öelda naisterahvas ja mis kohapidaja on naisterahvas, liiatigi, kui koht on niisugune nagu on Kõrboja.

„Mis ta ka rääkis?" küsis Leena Jaanilt uudishimulikult, kui nad juhuslikult teistest pisut eraldatult töötasid.

„Mis ta rääkis..." osatas Jaan. „Mis ikka räägitakse. Kõigest rääkis."

„Kas jääb nüüd teine kauemaks?"

„Kellele ta seda ütleb, või kes seda talt küsis."

„Mõtlesin, et ehk ise rääkis, jutu sees ütles."

„Küllap see juba räägib, aga kas ta ka midagi ütles, see on teine asi," vastas Jaan, nagu vastumeelselt, sest tuntavasti oli ta pisut turjas, et tema preilit sõidutamas käinud ja mitte mõni muu. Kui aga Leena vaikis ja enam midagi ei pärinud, hakkas Jaanil omal keel kihelema.

„Küsis, kas täna jaanituld ka tehakse?" ütles ta.

„Ja sina? Mis sina ütlesid?“ vastas Leena.

„Mina... Mina ütlesin, et küllap vist.“

„Ja tema?“

„Et kas pilli on?“

„Sa ütlesid, et on?“

„Ütlesin, et külas on.“

„Lubas teine ka tulla?“

„Küsis, kas pillimees tuleb.“

„Noh, ja sina?“

„Ütlesin, et ei tea, küllap vist, kui kusagil paremat põle.“

„Oleks võind ju järele minna, kui preili tahab.“

Eks või muidugi minna. Aga eks õhtul näe.

„Peaks heina kokku saama! Mikk ütles, et enne õhtale ei saa kui hein küünis, tuleb kaks püha.“

„Mis Mikku rääkida, küllap tema juba oskab, nagu oleks ise peremees,“ ütles Jaan etteheitvalt. Kuid tahes või tahtmata hakkasid Leenal kui ka Jaanil käed kärmemini käima, et varem õhtule saada. Nende tõttamine mõjus ka teistesse, nii et sel silmapilgul, kui Kõrboja uus perenaine ja otsaline heinamaale tuli, rehad aina välkusid aga käes.

„Kas saate kuiva loo täna üles?“ küsis Anna Mikult.

„Saame, preili!“ hüüti mitmelt poolt korraga vastu.

Aga see, mis nüüd tuli, tuli kõigile ootamata, tuli kui suur üllatus, nii et jällegi kogu heinamaa rehavarre najal seisis.

„Mitte enam preili,“ ütles preili, nii et kõik pidid kuulma, „vaid perenaine. Tänasest päevast peale pole mina enam Kõrboja preili, vaid Kõrboja perenaine; täna võtsin ohjad oma kätte.“

„Aga kes saab peremeheks?“ küsis eestegija Mikk muigavalt, nii et kõik muhedalt või häbelikult naeratasid.

„Esiotsa jääb vana paigale, kuni uus leitud, ja mina täidan tema kohuseid,“ vastas Anna niisama muigavalt.

„Tähendab, preili on perenaine ja peremees korraga,“ jätkas Mikk.

„Nii see on ja nii see jääb, kuni uus peremees sisse tuleb,“ ütles Kõrboja perenaine.

Jaan sosistas Leenale midagi pükstest, nii et see heledalt naerma purskas.

„Mis sa naerad, Leena? Mis see Jaan sulle ütles?“ küsis noor perenaine.

Kõik vaatasid Leena ja Jaani poole, kõik ootasid, mis nad perenaisele vastavad. Leena pöördus kõrvale ja kihistas, Jaan tegi loogu võtma.

„Preili paneb pahaks, kui kuuleb,“ lausus ta.

„Mitte preili, vaid perenaine!“ hüüdis Anna naljatava kurjusega, mis Jaanile sedavõrt julgust andis, et ütles:

„Ütlesin Leenale, et kui preili hakkab peremeheks ja perenaiseks korraga, siis peavad tal ka seelik ja püksid korraga olema.“

Heinamaa kõlas naerust.

„Just nii — seelik ja püksid korraga,“ vastas perenaine. „Muidu tänapäev ei saa, sest pükstekandjaist kipub puudus kätte.“

Viimsed sõnad tõid jututooni tõsisema noodi, sest Mikk ütles meeldetuletavalt:

„Kas kuulete, Leena ja Liisa, perenaine arvab sedasama, mis mina teile olen ütelnd. Pidage seda meeles.“

„Meile jatkub!“ hüüdsid tüdrukud vastu.

„Ärge tühja suurustage!“ manitses Jaan ähvardavalt ja vaatas Leena poole, aga tema pil-

gus ei tundunud vähematki ähvardust. Vististi põhjenes see neiu naiivseis sinisilmes, peenikeses pihas ja naervas tedretähelises näos, mis näis ütlevat, et jäägu kõik ilma meheta, jäägu kõik vanuks tüdrukuiks, küllap mina juba omale mehe saan. Liisa ei osanud enam nõnda naerda, võib olla polnud ta kunagi nõnda naerda osanud, sest temal oli priske punane nägu, hallid silmad ja tugev, töntsakas keha, mis murdis ükskõik mis tööd iga mehe kõrval. Tema jalasääred olid jämedad ja tema piht ei tõmbunud ka suurimail jõupingutusil kunagi looka, nagu Leena oma.

„Mis Leenal viga," lausus Mikk, „tema sai alles kevadel leerist lahti, tema laulab alles „Nüüd paistab meile kauniste." Aga oota pisut, varsti tuleb „See aeg on tõest ukse ees." Näe Liisa laulab juba: „Ma püüan kõigest hingest" ja küll te juba kord üheskoos kõerutate: „Meil on ju püsti häda käes"."

„Laulavad „Jeruusalem, sa püha taeva linn'agi" ära," aitas Jaan omalt poolt.

„Mikk," pöördus perenaine eestegija poole, „minul oleks Jaani tarvis, kas te saate ilma temata loole vastu?"

„Muidugi saame," vastas Mikk, „peame saama, kui tarvis on. Aga parem oleks olnd, kui teda siia põleks enam lastudki, ainult nagu tööd õrritama."

„Esiteks polnud see minu teha, ma polnud siis veel Kõrboja perenaine, sellepärast tuli ta," vastas Anna eestegijale.

„Kuule Jaan ae," hüüdis Mikk, „perenaine tahab sind ära kutsuda."

„Ükskõik, ma võin minna," vastas Jaan.

„Muidugi, sinule on see aina õnneks, saaks niisama kõlksida," osatas Mikk.

„Kui perenaine käseb," vabandas sulane.

„Jah, mina käsen," ütles perenaine nii valjult, et kõik peaksid kuulma. „Pane kodus omale puhtamad riided selga, nii et sa võiksid külasse minna."

Kuulajate kõrvad läksid kikki.

„Mine külasse, aga kui jõuad, mine ka Mädasoole, Metstoale ja Põrgupõhja — Katkule jõuad sa ometi minna — ja ütle kõigile, keda tead ja tunned, et nad tuleksid meie järve äärde jaanitulele, sinna, kus varemalt kiik oli. Tulgu kõik, kes tulla tahavad, tulgu noored ja vanad, aga hoia sa, et pillimees tulemata ei jää..."

„Toon kas kaks või kolm neid," vastas Jaan.

„Too Lõugu Kusti oma vasikaga!" hüüti Jaanile.

„Toon, kui tahate," vastas see.

„Kes muidu ei taha tulla, sellele ütle, et mina lasen kutsuda," rääkis perenaine edasi, „ütle neile, et mina olen nüüd Kõrboja perenaine ja kutsun tuttavad ning võõrad Kõrbojale jaanituld tegema."

See mõjus. See mõjus kõigi peale, mitte ainult Jaani, kes aina kibeles ja kibeles minema. See mõjus Mikku, suvilisse ja päilistessegi, nii et kui perenaine ja Jaan heinamaalt olid läinud, siis rehavarred põõsaste vahel ja puude all nõnda välkusid, nagu nad polnud Kõrbojal välkunud juba mitmelsetmel aastal. Loog aina lendas tuulepuhanguil, lendas nagu oma jõuga, oma tahtmisega käputäitesse, sealt puutaldadega reele, reelt hangu otsa ja hangu otsast hüppas ta sopsti küüni. Lendas ja kahises, hüppas ja kahises, ajas nagu ajaviiteks juttu heinalistega, ajas juttu ja lõhnas uimastavalt, nagu mõni karske neitsi, kui ta peseb jaanilaupäeva õhtul oma noorilt liikmeilt tööhigi, paneb puhtad hilbud ümber ja läheb vaatama, kuidas poisid tuld teevad, läheb kuulama, kas pill juba hüüab, et võiks pehmeks tantsida tööga kangenenud keha.

7.

Koju jõudes asus Kõrboja perenaine vanale Madlile appi, kes küttis saunaahju ja kandis suurde katlasse ämbriga vett. Seni kui ahi tossas ja vesi katlas soenes, liikusid perenaise silmad ja käed toas ning õues. Üks oli tal selge: ühe päevaga polnud võimalik Kõrbojal midagi põhjalikku ette võtta, isegi tubades mitte. Ainult ühe toa, nurgapealse, vastu rohtaeda, selle tegi perenaine põhjalikumalt puhtaks, sest siin oli veel õige kenasti värvi põrandalaudadel ja tapeedid seintel õige asjad. Siia tahtis ta elama asuda, sest see oli juba ammust aega nime järele tema tuba olnud ja sellepärast vähem tarvitatud. Seadis voodit, äigas aknaid, riputas neile puhtad riided ette, pani mõne lille klaasiga kummutile, pistis sinna-tänna mõne halja oksa. Läks pärast õue, võttis luua ja töötas, nii et tolmupilved keerlesid. Aitas sigadele rohtu kitkuda, seda katki raiuda, söögiks teha ja ette kanda. Pesi mingisuguseid riistu, kuhu võiks tõsta suppi või kallata piima. Tegi ja toimetas, mis kätte juhtus, aga üht ei teinud ta mitte: ei mõelnud toidu peale, nagu tahaks ta täna elada ainult tööst ja tegemisest, pidust ja rõõmust.

Vana Mousi katsus esiteks perenaisele järele sörkida, aga peagi mõistis ta oma teo asjatust, sest perenaisel polnud täna nähtavasti mingit mõistlikku eesmärki, ta tellerdas mõtteta ühest paigast teise. Mousi istus viimaks keset õue maha ja mõõtis oma väsinud silmega perenaise samme, pärast laskis ta kõhuli ja sulus rammestunud laud, ainult aegajalt neid praotades.

Päike oli veel mõni hea süld üleval, kui Kõrboja heinalised koju tulid ja leidsid, et saun on kuum ning vesi katlas palav.

„Täna olid inimesed nagu jumala välk," lausus Mikk.

„Jaanilaupäev, sellepärast," arvas suviline.

„Uus perenaine, uus perenaine, see on põhjus," arvas Mikk vastu.

„Saaks jaanitulele!" hüüdis Leena.

„Sina läheksid ikka poolest õhtupoolikust," vastas Liisa.

„Noh, perenaine, kas saun valmis?" küsis Mikk Madlilt, kui see toast tuli.

„Pole mina enam perenaine," vastas Madli, „olen ainult vabadik. Aga saun on valmis, kuum nii et kõrvetab, veega võtke või karva, noor perenaine ise tegi kõik."

„Toho tont!" hüüdis Mikk, „või noor perenaine ise."

Töölised pidid ennast leilitama minema, kuid tuli pisut oodata: vana Rein ise oli esimest head võtma läinud, taheti lasta tema enne välja tulla. Naispere pidi viimseks jääma, sest temal oli toa ümber jooksmist, oli koperdamist köögis ja aidas ning tagatipuks laudas, kui tuli kari kellade kõlinal ja krantsi haukumisel.

Anna jättis töö ja toimetuse, kui tulid heinalised. Ta laskis need teha, kes olid Kõrbojal harjunud tegema, ja käis ise pisut ringi ning vaatas, kust äärest siin küll peale hakata, kui siin kord hakkama saab. Ta läks rohtaeda, mille onu kord suurejooneliselt asutanud ja mis nüüd niisama suurejooneliselt raisku lastud minna. Nähtavasti on siin loomadki ajuti pidutsenud, puud katki tallanud, latvu napsinud. Põõsad kaovad umbrohtu, mis lokkab kui meeletu. Nõges, ohakas, kobruleht ja takjas, putk, kastehein ning orasrohi, aianurgas tapud, mis ronivad mööda vardaid ja aeda. Juba langeb neile

kaste, juba hakkavad nad uimastama õhku, juba uimastavad nad sedagi, kes siin kõnnib ja hingab.

Kuski laia pihlaka all vana pihastunud pink. Kõrboja perenaine katsub tema tugevust, katsub, kas kannatab veel istuda. Kannatab, perenaist kannatab! Tudiseb, vajub teisest otsast pisut madalamale, aga jääb peatuma, jääb seisma, nagu võtaks viimse jõunatukese kokku. Perenaine istub, istub esimest korda omas talus, istub nagu istus ta siin aastate eest, paljude aastate eest.

Jah, millal ta istus siin viimati? Millal ta istus samal pingil, sama pihlaka all, tundes, et ta istub Kõrbojal? Viimist korda ei tea ta, ei mäleta, aga ta mäletab üht korda ja talle näib, nagu olekski see olnud viimne kord. Siis istus ta ja oli kuri, oli vihane, oli kuri häbi pärast, millele ei saanud leida seletust või põhjust. Ta oli see kord nii hirmus vihane häbi pärast, et ta kiristas hambaid, et ta mõtles eluvõtmise peale, mõtles, et ta enam kunagi ei taha näha teda ega teisi inimesi, teisi mehi. Ta oli siis õnnelik, et ta teisel, kolmandal päeval pidi ära sõitma ja ta polnud enam kunagi segamata rõõmus, kui pidi tulema isatallu ja nägema neid paiku ja puid, kus ta oli olnud häbi pärast nii hirmus õnnetu ja kuri. Perenaine teab, et kõik oli läinud õnnelikult, õnnelikumalt, kui tema tol korral oskas aimata, aga ometi oli tal veel tänapäev nagu kahju siin pihlaka all, kus hakkas uimastama kastene rohi, et siis oli läinud kõik nii õnnelikult, ja veel tänini polnud ta häbistajale, oma vihastajale südamepõhjas, olemuse üdis täiesti andeks annud. Suure ristipäeva hommikul, kui ta teda nägi panevat oma riideid sinna mättale, kus tema, Kõrboja perenaine, hiljuti oli istunud ja kui ta nägi teda keset järve päikesepaistel kollakasvalgel liivapõndakul ringutavat oma keha ning kuulis teda nagu loodus-

likus rõõmus hõiskavat, tundis ta oma kehas, oma südameerkudes sedasama kurjust ja häbivalu, mis piinas teda tol korral, kui ta virutas kättepuutuva malakaga kuhugi meeletu hoobi ja jooksis märgade riietega kõigest jõust — hingeldamiseni, rammetuseni. Ta jooksis, nii et oksad veristasid ta paljaid sääri, kriimustasid ta nägu, käristasid palmikuist harunenud juukseid, jooksis kuni siia pingile langes lõõtsutades, märjad riided nagu valatud ümber plikaliste, nurgeliste liikmete. Kuidas ta seda veel mäletab, kuidas ta iseennast selles mäletab!

Ja täna, tuleb ta täna jaanitulele või jääb ehk tulemata nagu nelipühiski? Anna ei teadnud isegi, kas ta tema tulekut tahtis või mitte.

Kui Jaan oma ringreisilt tagasi tuli, laskis perenaine endale sellest aru anda, küsis, kus ta käinud, keda näinud, kes tulla lubanud ja kas pillimees kindel. Alles lõpuks ütles ta.

„Ja Katku?"

„Ka seal käisin muidugi. Villu ütles, et eks näe. Vanad ei tule."

„Miks?" küsis Anna, et aga küsida.

„Neil olla omalgi niipalju maad, et jaanitule asemeks jatkub, ütles vana Jüri ise mulle vastuseks," seletas Jaan.

„Ega see ometi tule," ütles vana Rein tütrele, sest ta oli teise kõrvaga Anna juttu sulasega pealt kuulanud. „Asjata oli üldse sinna minna."

„Olete riius või?" küsis tütar.

„Kas sa ise ei mäleta enam," vastas isa, „algusest saadik riius. Me käisime ju sinu õndsa onuga esimesel aastal seal, sina olid kaasas, tahtsime Katkut ära osta või vähemalt neid heinamaid, mis tal jõe ääres meie heinamaade vastas, et nõnda Kõrboja krunti ümmargusemaks teha. Seep see põhjus ongi. Sest ajast saadik kannab ta viha, käib

teine alati turjas. Meie sealkäimisest on üle kümne aasta aega, aga ei ole mina sestsaadik oma jalga enam üle Katku ukseläve tõstnud ja ei ole Jüri ka Kõrbojal oma nägu näidand. Nõnda me vist suremegi."

Isa rääkides tuli Annale meelde, et nad kolmekesi tõepoolest millalgi Katkul käinud, kõrb hobune sellesama vedruvankri ees, millega tal täna vaksalis vastas oldi. Tema istus onu ja isa vahel, jalad pisut kõveras, kõnksus, nii et nad sõites, kui vankriratas vastu puujuurikaid peksis, hirmsasti ära väsisid, päris valutama hakkasid kohe. Seda valu mäletab Anna. Veel mäletab ta seda soont, millest nad enne Katkule jõudmist üle lokerdasid: seal kasvas palju kollaseid lilli, nõgu aina valus neist, muud ei tea ta sellest nõost midagi. Veel mäletab ta mingisugust madalat ust ja lõhna, mida ta kunagi varemalt polnud tunnud, mäletab nähtavasti Katku tubade elulõhna. Nüüd enam neid tube ei ole, sest Katkule ehitati uued hooned, tehti korstengi peale.

Aga Katkul on ometi veel midagi, mida Kõrboja perenaine sellest külaskäigust saadik mäletab: see on poiss, suur poisivolakas, paljad pruunid jalad, kuub särgi peal, pelglikud silmad, mis teda, Annat, aina vahivad ja vahivad, nagu tahaksid nad rääkima hakata, nagu tahaks poiss tal käest kinni võtta ja välja viia päikesepaistele. See oli Katku Villu, Katku Jüri noorem poeg, kes käis kihelkonna- või ministeeriumikoolis, sest temast pidi saama kooliõpetaja või kirjutajahärra, ükski ei teadnud kindlasti, mis asjamees Villust õige pidi saama.

Nõnda hakkas Anna tutvus Villuga, hakkas isa ja onu juuresolekul, hakkas sõnalausumata, hakkas sellega, et Anna nägi Villut kohmetavat, nägi punastavat, et ta isegi vist kohmetas ja punastas, kui

ta seisis isa ja onu vahel ning vahtis seda poisivolakat, kellest pidi saama kooliõpetaja või kirjutajahärra.

„Ah nii kaua peab seda meeles," ütles Anna isale.

„Ei vana Katku Jüri unusta seda ei siin- ega seal-ilmas," arvas isa.

„Ega siis nüüd enam keegi ta kohta pole tahtnud," lausus tütar.

„Nüüd mitte, aga see aeg võib uuesti tulla, Jüri teab seda, kardab teine. Ütleme, et Kõrbojal oleks jälle kord niisuke hakkaja peremees, nagu Oskar oli, mis sa arvad, kas ta neelud kohe Katku järel ei käiks, vähemalt nende jõeäärsete heinamaade järele. Aga mis oleks Katku ilma nende heinamaadeta? Mitte kui midagi! Seal ei võiks ükski inimene elada, surgu nälga. Oskar pakkus ju ka tol korral neist heinamaadest sama palju kui kogu Katku siis maksis, pakkus lõpuks rohkemgi, pakkus lihtsalt jonni pärast ja rumalast peast, et aga neid kätte saada."

„Aga ikkagi ei saanud?"

„Tänapäevani poleks saand, kui ta oleks eland. Tema ise suri küll usus, et küllap Jüri pärastpoole nõrkub, raha vastu võtab, aga mina ei uskund seda siis, ega usu nüüdki. Ka teised ütlesid, et ei Katku Jüri paindu, sööb ennem silku kui rangirinnuseid ja pingutab püksirihma, aga kohta ei müü miski hinna eest. Peaasi oli ja on veel praegu selles, et meie oleme teise nurga inimesed, võerad, sisserännand ja nemad siin võeraid ei salli, võeras on nende silmas ikka naeruväärt. Nemad arvavad, et kes inimene on, ei see oma kodust lahku, see ei lähe ilma mööda hulkuma, mööda maad leiba või kohta santima, teiste eest ära näppama."

„Eks nad ostnud siis ise Kõrboja ära, miks nad ta meie kätte lasid tulla,“ ütles Anna, keda isa seletused juba tõsiselt huvitama hakkasid.

„Neil põlnd kellelgi niipalju raha, et Kõrbojale vastu saada, sest kust nad siin seda raha pidid võtma. Ka meil põleks seda raha olnd, kui Oskar Venemaalt põleks toond. Seda teavad nemad ja seda nad just meile andeks ei anna tänapäevani. Mulle on nii mitu korda purjus peaga öeldud, et eks teenind siin raha ja ostnud Kõrboja ära, küll me oleks näind, kudas te oleks ostnud, aga viga's nõnda.“

„Eks see ükskõik ei ole, missuguse rahaga osteti,“ arvas Anna.

„Juba ta siis ei ole, et nad nõnda ütlevad,“ vastas Rein tütrele. „Nemad ei salli võerast raha, peab oma olema, siin teenitud. Ja sellepärast arvan ma, et isegi kui Katku Jüri täna-homme sureb ja koha pojale jätab, temagi teda ei müü, meile mitte ei müü, olgu mõne teisele ehk.“

„On siis poeg selle poolest nii isasse?“ küsis Anna, keda jutt isaga ikka enam huvitama hakkas. „Tema ei pidand ju alguses kohta saamagi, ainult see sõda, see tappis venna ja siis tuli tema, nelipühil räägiti mulle.“

„Seda küll,“ ütles isa, „tema oli otsaga Tallinnas ja Tartus, Riias ja kis ta kus Venemaal. Sealt ta need ilusad moodid kõik kaasa tõigi, kõik selle paristamise, viinaajamise, joomise ja kaklemise. See oli ju kui arust ära, nüüd kuuldavasti on teine pisut taltsam, peale vangisistumist nimelt. Näe läks teine ju sinnamaale, et lõi teise omasuguse maha, andis teibaga pähe, ja valmis. Aga nüüd teeb tööd, ainult kes teab kuniks. Lõhub Kivimäe otsas kive, paugutab nii et mets lajatab, ainult eile ja täna pole kuulda, kas õige ka heinale hakand või.

Käisin nalja pärast teise tööd Kivimäel vaatamas. Ei mina tema asemel küll seda teeks, jätaks need kivid sinna paika ja kaevaks ennem kas või kraavi, veaks muda liivasossidele. Aga tema teeb, tema ei jäta, meeletu nagu ta on. On inimesi, kes ühtki asja muidu teha ei saa, kui kaotavad aru, niisuke inimene on tema. Asutas omale töökoja, pidi ei tea mis ära tegema, aga nüüd roostetavad tööriistad lõksudes, tööd ei ole, ei tulegi, sest põle kohta, kust ta tuleks. Ehitas keldri, mis oleks paras Kõrbojale, aga mis teeb Katku niisukese keldriga? Mitte kui midagi. Ei osand viinast saadud raha kuhugi paremasse paika panna. Nüüd on Katku endine vana Katku, ainult kelder on teisest ilmast pärit. Inimesed hüüavadki teda ennast mitte enam Katku, vaid Keldri Villuks, niisuke kelder on nüüd Katkul."

„Muidugi mõtles ta ka teised hooned niisama teha, nagu tegi töökoja ja keldri," tähendas noor perenaine.

„Olgugi nii, aga milleks seda?" küsis isa vastu. „Mis teeb Katku niisukeste hoonetega, Katku põle ometi mõni Kõrboja? On Katkul metsa? On tal pinda, kust oleks hõlbus uut põldu juurde teha? Ainult see Kivimäe, see on ka ainuke paik, seal on mulda. Aga kes teeb ta puhtaks? Ja kes laseb selle veelombi mäeotsast kuivaks? Jõgi on ju kaugel, kuigi ehk kukkumine hea. Vanamehel on täiesti õigus, kui ta kirub, et poeg tühja tööd teeb, tuult tallab, nagu ta ütleb."

Oli kuis oli, aga Kõrboja perenaisele hakkas see tuuletallaja ikka enam ja enam meeldima. Ta oli omasuguselt arutu, nagu oli seda onu Oskargi, kui ta tuli ja ostis Kõrboja, või nagu on tema ise, kui ta otsustas hakata Kõrboja perenaiseks. Mis ta siit lootis? Mis teda Kõrbojaga sidus? Mingisugune loomusunnilik aje, mis oli vägevam mõis-

tusest ja nähtavaist tõsiasjust. Oleks ta ebausklik, siis võiks ta arvata, et keegi on ta ära teinud, et keegi on sõnad talle peale lugenud ja et tema ei pääse kunagi neist sõnust ja Kõrbojast.

8.

Peale päikese loojaminekut võis juba iga lollgi Kõrbojal aru saada, et täna pole harilik laupäevaõhtu, vaid on jaanilaupäev. Ka muidu valgendavad saunast tulles meeste särgid ja naiste jakid ning punetavad õhetavad näod, muidugi pannakse peale sööki paremad hilbud ümber, kuulatatakse, seisatatakse nagu aru pidades ja minnakse siis kuhugi. Igal harilikulgi laupäeva õhtul võib kari nagu tänagi karjaaias magada ja lehmad võivad mäletsedes tilksutada vaikist kella. Hiline kägu võib nõmmes kukkuda, nagu oleks päike alles suures kõrges ja laulurästas võib lugusid lasta, nagu tahaks ta nõmmes täita ööbiku aset — aga ei kunagi muul laupäeva õhtul lähe mehed asjatundliku näoga pinumaale otsima tõrvikuid, mõnda vana tõrvatünni või tulirauda, nagu oleks kevadine suurvesi, kus luhal raiutakse tulega kala. Ei, niisugused asjad võivad sündida ainult jaanilaupäeval. Mehed võtavad puupakud õlale, viskavad haokood selga, nagu oleksid neil mustad tööriided ümber ja ei mitte puhtad pühapäised. Teevad ja talitavad, peavad aru, nagu oleks neil käsil mingisugune tõsine töö ja ometi teavad nemad ise, teavad teised, teavad tüdrukudki, et meestel on aina nali, aina lõbu, et mehed möllavad, nagu oleksid nad äkki kõik hulga nooremaks saanud. Jaanist ja suvilisest pole rääkidagi, isegi eestegija Mikk kõnnib täna kiiremalt, kergemeelsemalt, isegi tema tõmbab haokoo selga ja kahmab õletuusti tule hakatiseks kätte. Tuleb Vana Reingi, annab nõu, juha-

tab midagi, nagu kardaks ta, et ehk läheb muidu kuidagi viltu.

„Tehke aga keset platsi, muidu rikub puud ära," ütleb ta.

„Täna pole seda karta," vastab Mikk, „ilm on nii vaikne, et tuli põleb puude vahel nagu küünal otse vastu taevast."

Leena jookseb kui püüpojuke, tema piht painduh pajuvitsana ja tema silmad aina säravad ja säravad, kui ühes perenaisega võtab nöörid, laternad, küünlad ja veel midagi muud, mis peab taeva lendama. Niisugust jaanituld pole ta kunagi teinud, pole ka näinud, ei siin ega mujal, ei enne leerimist ega peale seda. Sellepärast on ta huulil meemaik, kui ta vahetab ükskõik mis tähtsuseta sõna Jaaniga, kel on täna manisk ees ja kamassid jalas.

Järve poolt kostsid juba hõisked ja huilgamised, kui Kõrboja omad kodunt minema said; nad saidki sellepärast nii ruttu, nii-öelda üle pea-kaela minema, et järve poolt kostsid juba hõisked ja huilged.

„Juba otsaga seal!" kilkas Leena.

„Juba seal!" vastas Jaan.

Kõrboja perenaisele oli langenud mingisugune nukker vaikus, nagu polekski ta rõõmus, et ta on täna esimest päeva Kõrbojal perenaiseks ja et ta perenaisena pühitseb täna esimest korda oma sünnipäeva jaanilaupäeval. Ta oli isaga juttu ajanud, ta oli liig palju rääkinud Katku Villust, kes kui arutu Kivimäel lõhub kive ja see võttis temalt tõsise jaanilaupäeva-rõõmu. Isa oma sõnadega manas esile mingisugused nimetud varjud ja need hakkasid liikuma Kõrboja hoonetes nagu elavad olevused. Liikus onu Oskari vari, liikus tema noore naise vari, kes põgenes salaja, südaööl, põgenes tuule ja tormiga, põgenes vihma ja kõuega

Kõrbojalt, kui oli matnud siia surnuaeda oma esimese pojukese. Miks onunaine põgenes ja mis sündis peale seda, kui ka onu Kõrbojalt ära sõitis, oma noorele naisele järele, seda Anna ei tea, pole kunagi lähemalt kuulnud, üks on ainult kindel, — ei üks ega teine näidanud oma elavat nägu enam Kõrbojal, isegi onu Oskar mitte, sest tema leiti paar nädalat pärast ärasõitu surnuaialt oma pojukese haualt. Anna mäletab, mis isa tol korral vennanaisest oli öelnud, kui vend temaga esimest korda siia sõitis, näitama oma mõisat. Ta oli öelnud, et ei sellest küll Kõrboja perenaist saa, liig nääpsuke teine, laulab toas, mitte metsas, läheb kõndima põllule, aga jalga nõmmele ei tõsta, nagu elaksid seal kurjad vaimud. Isa sõnad olid rutem täide läinud kui keegi oli aimanud, isa isegi polnud rääkides aimanud, et tema sõnad nii ruttu täide lähevad.

Niisugused varjud liikusid Kõrboja perenaise hinges, kui ühes kilkava ja põleva Leenaga võttis kirevad laternad ja küünlad, võttis pikad nöörid ja raketidki, et neid viia järve äärde jaanitulele, mida pidi tehtama sinnasamasse, kus pidutses kord onu Oskar oma noore naisega. Aga vaevalt aimas keegi, et Kõrboja perenaise hinges liikusid varjud, sest tema tegi kõik võimaliku, et ükski neist midagi ei märkaks. Vaevalt oleks keegi märgates midagi mõistnudki, sest mis puutusid neisse Kõrboja mineviku varjud. Võib olla oleksid nad isagi külmaks jätnud, sest Kõrboja ise oli nad tema hingest kulutanud, ta oleks vististi kulutanud need varjud Anna endagi hingest, kui ta oleks elanud kogu selle vaheaja Kõrbojal. Poolpime, poolkurt Madli, see oleks ehk võinud Annat mõista, kui ta juba tol ajal oleks elanud Kõrbojal, aga tema tuli siia hiljem, alles hiljuti. Pealegi oli asjata teda arvesse võtta,

sest tema ei läinud järve äärde jaanitulele, tema üksi jäi täna õhtul koduhoidjaks. Kõik läksid: karjapoiss läks, vana Rein isegi läks, aga Madli ei läinud, sest tema jäi Kõrboja lukuks.

Kui Kõrboja rahvas järve äärde jõudis, oli siin juba hea summake inimesi koos — kuipalju just, seda oli raske öelda, sest ainult mõned poisid seisid loodetaval jaanitule-asemel keset mäenukki, kuna suurem hulk, iseäranis naispere, mööda mändidealust kirjendas. Seal oli juttu ja naeru, seal oli hüüdmist ja huikamist. Järvelt kostsid aerude löögid, poiste naer ja neidude kiilumine, kes kartsid kas uppumist, lootsiku ümberminekut või läigitas sõudja neile mõla otsast mõne tilga vett.

Mäenukil prantsatasid vastu maad haokood, kolisesid puupakud ja halud, tümises tõrvatünn, kui teda kopsiti pika lati otsa, mille püstitamiseks juba proovitud auk valmis. Jaan seadis tulirauda varda otsa, ehk küll Mikk arvas, et mis ta tühja sellega jändab, kui on tõrvatünn tõrvikutega käepärast. Aga Jaan ei kuulanud Miku sõna, täna ei kuulanud Jaan Miku, eestegija, sõna mitte, sest ega Mikk ometi jaanitulel mõni eestegija ole. Jaan seadis kangekaelselt tulirauda varre otsa ja ei pannud teiste sõnu mikski, sest temal olid tulirauaga omad plaanid, mida ei teadnud keegi, vahest ehk ainult Leena, sest tema aimas Jaani rohkem kui teised teadsid. Leena teadis, et Jaan püstitab tulirauavarda lootsikupärasse, nagu läheks ta kevadel suure veega luhale kala raiuma, püstitab raua, süütab tõrvikud põlema ja aerutab keset järve ühes pillimehe ja Leenaga, ühes mõne teise poisi ja tüdrukuga. Järv on kui elus peegel, aga Jaan aerutab mööda järve, paneb vee virvendama, ajab liikumisega tule tulirauval leegitsema, nii et leegid paistavad vee virvenduses kui käharad juuksed,

mis laotatud järvepõhja. Jaan ise ei tea seda, kui ta aerutab leegitseva tulega mööda peegelvaikist järvepinda, aga kaldalseisjad näevad, Kõrboja noor perenaine, kes pühitseb täna teiste teadmata oma sünnipäeva, see näeb, et keegi laotab järvepõhjas oma lõõmavaid lokke, kui aerutab Jaan, laulab Leena ja üürgab pill — rõkkab Lõugu Kusti „vasikas."

Veel enne kui Jaan aerutama sai, tõusid mäenukilt leegid pragisedes ümbritsevate mändide vahel: Mikk oli õletuusti põlema süüdanud ja selle kuivade haokubude alla pistnud. Tõrvatünni seadmine võttis pisut rohkem aega, see hakkas särama alles siis, kui haokood olid oma kõrgemad leegid juba taeva paisanud. Nende leekide valgusel paistis, et nööri seoti mändide vahele ja et nööri külge riputatud paberlaternatega piirati tantsuplatsi, kus ümber sügelesid mitukümmend paari noori jalgu. Olid ju tulnud kõik, kellele Jaan sõna viinud, oli tulnud palju neidki, kellele Jaan mingit sõna polnud viinud, olid tulnud sellepärast, et nad teisest või kolmandast suust kuulnud rattal kihutava Jaani sõnu. Ringis tulede ümber noored ning vanad, paljud Kõrboja perenaisele nelipühist saadik nähtud ja tuttavad, paljud võhivõõrad, keda ta varem kunagi pole näinud või kuigi näinud, siis unustanud.

Kõik on tulnud, kõik on siin, ainult Katku omad puuduvad, Villutki pole näha. Puudub ka Kuusiku sauna Eevi, nagu oleks ta millegi pärast Katku omadega kokku rääkinud, et mitte jaanitulele minna, kui Kõrboja perenaine kutsub. Aga tõepoolest pole Eevi Katku omadega ei täna ega eelmisil päevil kokku saanud, et nendega mõni sõna vahetada, ta pole nii mõnelgi päeval Villutki enam näinud, sest see rassib oma vabad tunnid Kivimäe

kividel. Eevi murrab peres tööd teha, tasub sauna päevi, ja poega hoiab kodus ema. Viimsed päevad on ema haige ja sellepärast on saunas kõik ui-ai, kui Eevi õhtuti koju tuleb, nii et temal muud üle ei jää kui ööseti koduseid töid teha. Ka täna teeb ja rahmitseb ta ja ei mõtlegi Kõrboja jaanitule peale, sest kui ta perest koju tuli ja emale Kõrboja Jaani sõnatoomisest rääkis, ütles see oiates:

„Mis jaanituli see sinul veel on, sinu jaanituli on juba kiigus. Las teised lähevad, las teised tõmbavad, kuni nad ka oma jao saavad, ega enne keegi kuula."

Ka Eevi ise arvas, et las teised minna, las teised tõmmata, tema peseb kodus lapse pesu ja kohendab muud tühja-tähja, ilma milleta elus läbi ei saa. Ja nõnda jäigi ta koju ja ei läinud Kõrboja jaanitulele, kui kutsus noor perenaine.

Eevi mõtles, et kui täna õhtul tuleks Villu, siis ei mõtleks ta enam kordagi Kõrboja jaanitule peale, ei mõtleks, et Kõrboja järvel on lootsik ja et järve ääres hüüab Lõugu Kusti kolmereaga pill ning keerlevad paarid. Aga Villu viibib tulekuga, Villu laseb kaua oodata, nagu istuks ta ka jaanilaupäeva õhtul Kivimäel oma lõhutud ja lõhkumata kivide keskel. Kui Eevi küllalt oodanud, kui kesköö juba tööga mööda saadetud, alles siis hakkab ta uskuma, et Villu jääb hoopis tulemata, et Villu jääb ehk tulemata Kõrboja perenaise sõnade pärast, mis see saatis sulasega külasse ja perest perre. Tööst väsinuna heidab Eevi magama, aga uneski veel mõtleb ta oma ilmsi olnud mõtteid ja ei saa täielikku rahu. Mõtleb Katku Villu, oma lapse isa peale, mõtleb ka Kõrboja preili, praeguse Kõrboja perenaise peale ning tema unistel, pöörastel mõtetel pole otsa ega piiri, kui nad liiguvad nagu painajalikud nägemused.

Aga mis puutuvad Kuusiku sauna Eevi nägemused neisse, kes teevad jaanituld Kõrboja järve ääres. Nad ei puutu peaaegu Katku Villussegi, kes kaua kõheles, kas ka minna või koju jääda. O, Katku Villul olid Kõrboja jaanitulega kohe omad kavatsused, niipea kui ta kuulis sulase Jaani suu läbi perenaise sõnu. Temal olid kohe jumal teab miks niisugused kavatsused, et Kõrboja jaanitulest ei peaks midagi tulema, sest tema, Katku Villu, tahab kõigile pussi mängida. Tema on nüüd jällegi kodus, ta on oma vangipäevad ära istunud ja tahab kõigile tõendada, et tema on endiselt vaba ning võib teha mis tahab, kuigi see käiks vastu kogu metsanurgale. Villu tahaks nimelt nõnda teha, et Lõugu Kusti oma „vasikaga" ei läheks jaanitulele, vaid jääks Katku Villu juurde, rüüpaks tema pudelist, ajaks temaga juttu. Lobiseks temaga võib olla seni kui ta unustab Kõrboja perenaise saadetud sõnad ja mängib pilli Katku Villule, nagu oleks tema juures jaanituli ja nagu pühitseks tema täna oma sünnipäeva kirevate paberlaternate ja rakettidega.

Lõugu Kusti rüüpabki Katku Villu pudelist ja ajab temaga juttu, nagu oleks tema peremees peol, mida pühitsetakse täna Kõrboja järve ääres, aga sinna minemata ei saa ta ometi jääda, sest täna mõtleb Kusti rohkem Kõrboja perenaise kutse kui Katku Villu pudeli peale. Pudelist paneb Kusti omale ainult paraja auru pähe ning läheb siis, läheb ja käristab oma „vasika" nahklõõtsa, nii et keeled vinguvad, mängib niisuguse hoo ja vaimustusega, nagu oleks piduperemees ise ta pea soojaks kütnud, et ta mängiks oma ilusamad lood.

Nõnda on Katku Villu lood ja asjad selle jaanitulega, mida tehakse Kõrboja järve ääres männikus. Villu oleks tahtnud jaanitulelt võtta Lõugu

Kusti „vasika“, aga ei saanud, ja muud sellelt jaanitulelt võtta ta ei katsugi, sest sel oleks nii hirmus vähe mõtet. Villu kuuleb, kuidas Kusti mööda teed oma pilliga läheb. Pill hüüab ja teda on ilus ja armas kuulata, kui ta läheb ühes Kustiga, rihmapidi selle kaelas, hüüab, nagu kutsuks ta täna kõiki, kel kõrvad on kuulda, Kõrboja jaanitulele — kutsub Katku Villutki, Villu tunneb, et kutsub. Ja ta mõtleb, et mis õige oleks, kui ta läheks, mis oleks, kui ta läheks nagu teisedki ja nagu poleks ta kunagi katsunud Kustit oma pudeli juurde jätta. Või miks ei peakski ta minema, pole ta ju ei ühelegi teisele ega Kustile endalegi lausunud oma kavatsusest, teda oma pudeli juurde kutsuda.

Villu kuulab Kusti pilli, mis läheb mööda teed mändide vahel ja ta mõtleb ainult Kõrboja jaanitulest, mida tehakse järve ääres, ning kordagi ei tule talle Kuusiku sauna Eevi meelde, kes peseb lapse pesu ja kelle mõtted on aina Villuga.

Miks see küll nõnda oli või kuidas see tuli, aga äkki ei kuulatanud Villu enam Lõugu Kusti pilli, vaid pistis selle asemel jooksu — jooksis Kustile järele. Joostes tundis ta, et pudel luud-kondid pehmemaks teinud kui ehk täna õhtul vaja; et täna õhtul oleks pidanud luid-konte pehmendama ainult sauna leil, sest Villu jookseb ju Kõrboja perenaise sõnade järele, mida see saatis sulase Jaaniga. Jookseb kõigest hingest, jookseb hingeldades, kuni ta saab Kusti kätte ja läheb ühes temaga jaanituleliste sekka, mõlemad parajad mehed, mõlemad ammu oodatud.

Aga Villu ei söanda hästi tükkida esirinda, ei söanda seda oma sooja pea peale vaatamata, tema astub ette alles siis, kui otsitakse meest, kes oskaks rakette lasta. Õigem, isegi siis ei astu ta ette, sest mis puutuvad temasse Kõrboja perenaise raketid,

teda kisutakse esile, sest tema on mees, kes kõik mõistab, kõik võib, miks siis mitte ka raketti lasta.

Nõnda saab Katku Villu Kõrboja perenaisega kokku rakettide juures, saab kokku ja teretab teda pelglikult ja viisakalt, nagu polekski see veel perenaine, vaid peenike Kõrboja preili, kes käib jälgi tegemas järveliival ühes poolkurdi ja poolpimeda koeraga. Villu ei julge Kõrboja perenaisele kättki pakkuda, ta kergitab ainult mütsi ja tahaks peaaegu küsida, et mis preili soovib või käseb, aga perenaine ise astub tema juurde, vaatab talle otsa leegitseva jaanitule valgusel, sirutab talle käe ja ütleb naeratades:

„Vanu tuttavaidki näha. Küsisin juba teie järele, et kuhu te olete jäänud, miks teid kunagi teiste seas pole."

Kõik nägid, kes seisid jaanitule ümber, et Kõrboja perenaine ise andis Katku Villule kätt, ja kõik kuulsid, et perenaine nimetas Villut oma vanaks tuttavaks. Perenaine oli ka paljuid teisi kättpidi teretanud, ta oli neid juba nelipühil teretanud, aga kedagi polnud ta nõnda nimetanud vanaks tuttavaks, Villut üksi nimetas ta nõnda, kui ta andis talle kõigi ees jaanitule juures käe. Ja kõik tundsid korraga, Villu isegi tundis, et sest pole ehk midagi, et ta on üle aasta vangis istunud mehe mahalöömise pärast — et ta on purjus peaga teivast tarvitanud, kui teine tuli pika pussiga.

„Kõik kinnitavad, et teie oskate rakette lasta," ütles Kõrboja perenaine Villule.

„Küllap ma juba seda oskan," vastas Villu, „aga kus neid lasta?"

„Mis teie arvate?" küsis perenaine.

„Mina," ütles Villu ja mõtles pisut. „Kui need minu raketid oleks, kui see oleks minu tegemine, mina laseks järvel," ütles ta lõpuks.

„Kuidas järvel?" päris perenaine.

„Lootsikust," seletas Villu.

Selle mõtte peale polnud keegi tulnud, sellele mõttele tuli ainult Katku Villu ja Kõrboja perenaine oli tema mõttega kohe peri, kõik olid tema mõttega peri.

9.

Kui Kõrboja Jaan esiteks oma tulega mööda järve aerutas ja kui lõõmava tule all Leena ühes paari teise tüdrukuga laulis, siis ei teadnud keegi, et Kõrboja järvel võib olla midagi ilusamat; Kõrboja perenaine isegi ei teadnud, sest tema nägi siis järve põhjas leegitsevaid lokke. Aga kui Katku Villu rakettidega ja muude tarvilikkude asjadega kolinal lootsikusse läks, kui ta küsis, et kes tahab kaasa sõita ja kui ei olnud kedagi, kes kohe oleks vastanud, nii et Kõrboja perenaine ise ette astus ja ütles, et kui keegi ei lähe, siis ehk Villu teda lubab tulla, ning kui nad nõnda kahekesi kaldast eemale aerutasid, keset järve ujusid, kust nad vaevalt veel teiste silma puutusid, jah, kui see kõik oli sündinud, siis mõistsid kaldalejääjad, et Jaani sõit polnud midagi Katku Villu sõidu vastu, kes sõitis ainuüksi Kõrboja perenaise ja rakettidega. Sõitis vaikselt ja salalikult, sõitis pillita ja lauluta, sõitis nagu istuks ta jaanipäeval kirikus, sõitis nii, et kuuldavasti ainustki sõna ei vahetatud paadisistujate vahel. Jaanil polnud vähematki aimu, et nõnda sõita tohib, kui istud üksipäinis lootsikus Kõrboja perenaisega.

Alles siis, kui lootsik kaldast juba kaugel, kui võis näha ainult veel mingisugust tumedat liikuvat kuju veepinnal, kostis nagu rääkimine, aga ükski ei kuulnud, mis räägiti, ühelgi polnud nii teravad

kõrvad. Ainult keegi, kes oli sel silmapilgul teisel pool järve, kes seisis teraval maaninal, mis lõikab järve sisse, see oli kuulnud, et polnud Kõrboja perenaise ja Villu vahel muud juttu kui aga ainult:

„Mis te arvate, kas aitab juba?“ küsinud Villu aere seisma jättes.

„Ehk aitab,“ vastanud perenaine.

„Siis hakkame peale,“ öelnud Villu.

„Hakake,“ öelnud perenaine.

„Aga siis peaksite teie minu asemele tulema ja mina sinna, kus teie, lootsikupärasse,“ arvanud Villu.

„Hea küll,“ lausunud perenaine.

Ning nüüd tõmmanud Villu aerud sisse ja tõusnud püsti, sest ka perenaine olnud juba jalul ja kätest kinni võttes läinud nad kõikuvas lootsikus teineteisest mööda, mis nähtavasti Villu tuikumise tõttu nõnda vaaruma löönud, et perenaine hirmu pärast kiljatanud. See kiljatus oli ainukeseks märgiks kaldalseisjatele, et paadis pole kirikulised kallil pühapäeval, vaid on pidulikud inimesed, mehed ja naised vististi segi.

Kaldalseisjad arvasid, et Kõrboja perenaine ja Katku Villu naljatavad niisama, nagu teevad seda külapoisid ja tüdrukud, kui nad sõidavad üheskoos järvele, sõidavad ja vaarutavad meelega lootsikut või läigitavad mõlaga jahedat vett, nii et kiljatusi on kogu nõmm täis. Aga Kõrboja perenaine ja Katku Villu ei naljatanud koguni mitte, ja sellepärast oli perenaisel pisut piinlik ja häbi, et ta oli lootsikus olles kiljatanud, nagu oleks ta mõni külatüdruk, kellele läigitatakse mõlaga järvevett.

Kuid enne ega pärast ei kiljatanud enam Kõrboja perenaine, ta istus ja ei paotanud oma suudki. Isegi siis, kui lendas esimene sisisev ja paukuv tuli-

lind vastu öiset taevast, ei teinud ta häält, vaatas ainult — vaatas üles taeva poole, kus praksus kirev tuli, vaatas alla järve, kus süttisid igal paukumisel uued värvid, uued virvendused ja varjundid, aina süttisid ja kustusid, nagu sügisööl tähed taevas.

Millegi pärast valdas jällegi Kõrboja perenaise hinge vaikne nukrus, nagu liiguksid seal hiljutised kurvad varjud, Kõrboja varjud. Nii hirmus ruttu ja ootamata süttisid järvepeeglis tuled ja värvid ja nii hirmus ruttu kustusid nad jällegi, nagu põgeneksid nad millegi eest, nagu põgeneksid nad järeltulevate tulede ja värvide eest! Aga Kõrboja perenaine tunneb täna, et pole hea, kui kustuvad nii ruttu süttinud tuled ja mänglevad varjud, sest tema otsib, tema ihkab püsivamat, tema mõtleb millegi peale, millel oleks osa jäädavusest, kas või igavikust.

Villu ei lausu sõnagi, tema sepitseb ainult, nagu poleks temal millegi muuga tegemist ega saaks tema millestki muust osa. Villu sepitseb omale tulihända, kelle tahaks saata õnne järele, aga kõik nad tõusevad enne lendu kui meister jõuab neile öelda, kuhu, kuidas või millal.

Kõrboja perenainegi, kes ainuüksi on Villuga vaaruvas lootsikus, näeb, et mees sepitseb midagi, mis lendaks nagu õnne järele vastu pimedat tühjust, näeb, aga ei ütle midagi, vaatab, aga ei lausu mehele sõnagi, kui see sepitseb õnne-tulilindu. Paari kaupa lendavad tulihännad Katku Villu peost: ikka vilksatab üks järve ja teine öisesse taeva ning vaikides vaatleb neid Kõrboja perenaine, kes istub lootsikuninas. Ainuski hüüe, ainuski valjem sõna ei tõuse lootsikust vastuseks kaldaltkostvaile rõkatusile, kui praksuvad järve kohal sinised, roosad ja lillad leegid.

Veel siis, kui kõik raketid lastud ja kui oleks aeg aerud võtta ning kaldale tagasi sõita, seisab Villu lootsikupäras norus peal nagu aru pidades.

„Kõik?“ küsib Kõrboja perenaine.

„Kõik,“ vastab Villu virgudes ja pöördub küsija poole. „Me peaksime nüüd jällegi kohad vahetama,“ lisab ta juurde.

„Milleks,“ ütleb Kõrboja perenaine. „Istuge sinnasamasse ja tüürige, mina aerutan.“

Villu kuulab sõna ja istub. Ta on täna üldse väga sõnakuulelik ja allaheitlik.

„Kuhu sõidame?“ küsib ta.

„Seda jätan teie valida,“ vastab Kõrboja perenaine.

Villu mõtleb kaldale tüürida, aga ta unustab oma kavatsuse, sest Kõrboja perenaine küsib temalt:

„Kas teie jääte nüüd Katkule peremeheks?“

„Esiotsa jään siia, aga peremeheks mitte, isa on peremees,“ vastab Villu.

„Aga pärast, kui isa enam ei ole?“ küsib perenaine edasi..

„Pärast isa — vist jään,“ ütleb Villu.

„Ja mina jään Kõrbojale perenaiseks, tänasest päevast saadik jään Kõrboja perenaiseks, nii et oleme naabrid.“

„Tähendab — isale abiks,“ ütleb Villu.

„Ei, isa andis koha kõigega minu kätte, tema ei taha enam millegagi tegemist teha,“ seletab Kõrboja perenaine.

„Aga kes saab siis Kõrboja peremeheks?“ küsib Villu asjalikult. „Ega siis niisuguse suure koha peal ilma peremeheta läbi saa.“

„Kes Kõrboja peremeheks saab, seda ma veel praegu ei tea,“ vastab perenaine, ja tema hääles on midagi, mis Villule meelde tuletab, et tema veidi

ettevaatamata talitas, kui ta küsis Kõrboja peremehe järele, sest see pole ometi mees, keda kui sulast kaubeldakse, vaid tema tuleb ise, tuleb kosjateel, tuleb magusate viinade ja kelladega aistes, kurinatega hobuse kaelas.

„Andke andeks, preili," lausus Villu, „ma küsisin rumalasti, ma poleks pidanud küsima, kes saab Kõrboja peremeheks."

„Miks mitte?" küsib perenaine vastu.

„Preili tölkab mind," vastab Villu. „Preili heidab Kõrboja peremehega nalja, aga mina küsisin tõsiselt."

„Te olete täna üldse liig tõsine," ütleb perenaine.

„Mis vana inimene veel kilkab," arvab Villu.

„Või vana!" osatab perenaine ja küsib siis: „Kui vana te õige olete?"

„Kevadel sain kakskümmend üheksa," vastab Villu.

„Aga mina saan just täna kakskümmend seitse," ütleb perenaine.

„Ah sellepärast ongi see pidu, laternad ja kõik," taipab Villu.

„Sellepärast ja veel sellepärast, et hakkasin täna Kõrboja perenaiseks," seletab preili ja naljatab siis: „Lasin kõik ümberkaudsed mehed kokku kutsuda, ehk leidub nende seas mõni, kes tahaks Kõrboja peremeheks hakata."

Villu naerab. Villu tunneb, et meeleolu hakkab lõbusamaks muutuma; Villu tunneb, et ehk polegi nii väga tarvilik kramplikult varjata oma kerget joobumust ja et ehk oleks hea, kui ta oleks pisut rohkem joobnud, sest siis kaoks tal ehk see piinlikkus, millest ei saa lahti Kõrboja perenaise seltsis.

„Ärge naerge," manitseb perenaine Villut, „ega see ometi naljaasi ole, Kõrbojale peremeest leida, kes ka tõesti peremees oleks."

„Muidugi, naljaasi pole see mitte," vastab nüüd Villu tõsiselt, „sest nõnda kui tänini ei või Kõrbojat pidada, kui teda üldse pidada. Mina teda küll nõnda ei peaks."

„Aga kuidas teie teda peaksite?" küsib perenaine.

„Kuidas mina teda peaks?" küsib Villu vastu.

„Jah," vastab perenaine, „mis teie teeksite minu asemel Kõrbojal? Või ütleme parem nõnda: mis teie teeksite, kui teie oleksite Kõrboja peremees?"

„Seda on üks, kaks, kolm ju raske öelda," arvab Villu, „selle peale pole ma kunagi mõelnud."

„Aga siis mõtelge, mõtelge täna õhtul, mõtelge siin lootsikus, mõtelge ühes minuga, aidake minul mõtelda, sest mina pean seda teadma ja mul pole kedagi, kellega nõu pidada," rääkis perenaine ja Villule hakkas paistma, et ta ei naljata.

„Mina," lausus Villu, „mina seaks kõige pealt hooned korda, et kõigel, mis Kõrbojal on ja liigub, oleks ulualune, kõigel — inimestel, loomadel, tööriistadel, materjalil."

„See nõuab raha," vastas perenaine, „kust võtate raha?"

„Laenaks, kui muud nõu ei leia. Laenaks, ütleme, pool miljonit, muidugi hakatiseks, sest Kõrboja kannab ju rohkem," seletas Villu edasi, keda Kõrboja asi pisut juba hakkas huvitama.

„Noh, ja edasi?" küsis perenaine.

„Edasi... Veel tänavu ostaks uued põllutööriistad, masinad, paar hobust ja sügisel tõmbaks söötijäänud põllud ümber, talveks hauduma. Sügisel teeks ehk uut põldu juurdegi, sest seda võib ju

Kõrbojal küll ja küll. Jätaks vanad, kõrged liivasossid maha, istutaks või külvaks sinna kas või männid peale ja alt madalamast maast teeks uut põldu juurde, sest mis on Kõrbojal viga uut maad teha, jõgi ligidal, kukkumine kui kaevu. Ja kraavisid kaevaks, võtaks saarlased ja — las kaevata. Piiraks Kõrboja krundi kraavidega sisse, et kõrvalt rabadest vesi üle ujutama ei pääseks. See on esimeseks, mis ma teeks," ütles Katku Villu.

„Ja teiseks?" päris perenaine.

„Teiseks," kordas Villu. „Teiseks teeks ma kõike seda, millest Kõrbojal nii palju räägitud, igavesti räägitud, veelgi räägitakse, aga mille tegemise peale ükski ei mõtle. Mina arvan, et kui teie ka selleks Kõrboja perenaiseks hakkasite, et siin ainult rääkida, siis ei oleks maksnud siia tullagi, siis on mujal parem. Ka minul oleks mujal parem ja kergem kui Katkul, aga kuski pole mul seda tundmust kui Katku Kivimäe kivide keskel, aga see on sellepärast, et ma alatasa teen, rähklen. Niisama on Kõrbojal: ka seal peaks aina tegema, peaks umbes sealtsamast peale hakkama, kuhu teie onu peatuma jäi. Mina teeks veel tänavu talvel, et tuleval kevadel oleks Kõrboja õuel palgi- ja kivivirnad, liiva- ja latihunnikud. Tulise päralt, mina paneks Kõrbojal veskirattad vurama, kas või tõrva- ja tökatiahjud tossama, hakkaks puudest paberit tegema, hakkaks turbast aluspõhku valmistama, kõike seda teeks ma. Muidugi mitte ühe, kahe aastaga ei läheks see, vaid see võtaks aega, aga mis sest, kui ta lõpuks ometi läheb. Teeks tööd! Mina varemalt ei teadnud, misuke rahuldus on töös, aga vangis..."

Villu peatus. Viimast sõna poleks pidanud ta ütlema, arvas ta, aga ta oli öeldud ja parata polnud midagi.

„Miks te vaikite? Miks te edasi ei räägi?" küsis perenaine, nagu poleks ta Villu viimast sõna tähelegi pannud.

„See on nii rumal, et ma ise seda meelde tuletan," vastas Villu vabandudes, „oma vangisolemist, kinniistumist."

Ja kuidas ta ka veel oleks tahtnud või kuidas ka Kõrboja perenaine oleks küsinud, aga Villu ei leidnud enam endist tuju rääkimiseks, tal polnud enam himu mõelda, mis ta küll teeks, kui ta oleks korraga Kõrboja peremees. Nõnda jõudsidki nad paadiga kaldale, Villu tüüril, ilma et tüüriks, Kõrboja perenaine aerudel, ilma et ta tõsiselt aerutaks.

10.

Tõrvatünn oli juba varda otsast maha kukkunud ja kukkudes hulga sädemeid mändide vahelt vastu taevast visanud, mida saatsid kilked ja hüüded. Pill oli nüüd juba kindla paiga leidnud tantsumuru ääres, mida piiras kirevate laternate ring. Siin müdises maa tantsutapvate paaride jalge all. Tantsiti mütsiga ja tantsiti mütsita, tantsiti vestiväelgi, kuued männi juurikal või oksa riputatud, ja ei olnud kedagi, kes täna poleks tahtnud tantsida, nii ilusasti mängis pill ja nii kenasti põlesid laternad. Inimesed mõtlesid jaanitule peale ja tantsisid, inimesed mõtlesid nende tulede peale, mis süttisid taevas ja järves korraga ning nende tantsuhimu aina kasvas. Tantsiti nii et tükid taga, tantsiti nii, et unustati isegi Kõrboja perenaine, kes sõitis ühes Katku Villuga järvele.

Sellepärast ei pandudki suuremat tähele, kui nad teiste juurde ilmusid, mõlemad pisut nagu nukrad või mossis, ilma et kumbki õieti teaks, miks see nõnda on. Villu oleks pidanud ehk Kõrboja

perenaise tantsima kutsuma, oleks pidanud ta viima kirevate laternate tsõõri ja seal teda keerutama, kuni tal kaovad peast Kõrboja peremehe mõtted, aga Villu ei teinud seda, ei, Villu ei teinud seda mitte, nagu ajaks ta millegi pärast jonni.

Ja kui siis keegi teine tuli ja perenaise ära viis, siis puges Villu kõrvale ja rüüpas tasku peidetud pudelist, rüüpas peaaegu vastu oma tahtmist — niisugune pudel oli see. Villu rüüpas korra, Villu rüüpas kaks korda, Villu rüüpas kolmatki korda, nii et tal lust hakkas tantsida ja möllata, lust hakkas tüdrukute ümbert kinni võtta ja neid kirevate laternate ringis keerutada, nagu oleks ta tõesti juba nii vana, et ta ilma pudelist rüüpamata enam ei taha kirevate laternate ringis keerelda.

Villu keerutas nüüd Kõrboja perenaist ennastki tema toodud laternate ja kirevate tulede ringis, keerutas teda teist kordagi, keerutas, nagu polnud teda täna õhtul veel keegi keerutanud. Villu sai hoosse, Villul tõusis tuju, Villusse hakkas hull uimastus, nii et ta tantsis, hüppas ja trampis nagu meeletu. Ei ta hoolinud teistest, ei ta hoolinud enam suurt sellestki, kellega ta tantsis, ta tantsis ainult ja kriiskas vahete vahel, nagu oleks ta mõni metslane, kes kuulutab tantsul oma sõjakisa, oma võitlushimu. Villu tantsis pillimehe väsinuks, Villu tantsis tantsumuru lagedaks, sest Villut kardeti, kui ta nõnda tantsis.

Ainult mõned külapoisid, kel pussid vööl ja võib olla revolvrid taskus, ei kartnud Villut mitte, sest nemad olid hulgakesi ja tantsisid nagu kiuste vahetpidamata ühes Villuga murul. Tantsisid ja hüüdsid üksteisele midagi, mille üle naerdi, hüüdsid ja vaatasid kõõrdi Villu poole, nagu tahaksid nad temale midagi öelda: nagu oleksidki nad kõik oma hüüded temale hüüdnud.

Kui kaua nad nõnda oleksid tantsinud, ei tea, aga äkki juhtus nõnda, et Villu komistas ja pidi peaaegu kukkuma. Villu pidi just siis kukkuma, kui keegi külapoiss oma neiuga temast ligilähedalt mööda vuras, lähedamalt kui vast tarvis oleks olnud. Poiste suust kajas naer, aga see vaikis silmapilk, sest Villu andis sellele, keda ta jala ettepanijaks pidas, rusikaga hoobi, nii et see kui kera veeres kirevate laternate alt läbi, kaugemale mändide alla. Tants lõigati kui noaga katki, pillgi vaikis kohkunult, poisid asusid summas Villu vastu, mõnedel käed taskus.

„Käed taskust!“ karjus Villu. „Muidu olete surmalapsed.“

„Ega sul täna teivast peos ole!“ hüüti talle vastu.

Nüüd ei teadnud enam keegi, mis oleks sündinud, Kõrboja eestegija Mikk isegi ei teadnud enam, mis nüüd pidi sündima, kui mitte Kõrboja perenaine kirevate laternate alt poleks tulnud ja vastaste poolte vahele astunud.

„Mis te tast tahate,“ ütles perenaine külapoistele ja, kui need midagi katsusid vastata, lisas ta juurde: „Ma nägin küll, mis te tegite, tema ju teid ei puutunud.“

„Lubage, perenaine,“ hüüdis Villu vahele, „lubage, et ma ise nendega oma asjad õiendan!“

„Tehke seda teine kord, Villu, kui te muidu ei või, aga jätke seda täna,“ ütles Kõrboja perenaine. „Täna tantsige. Kes riielda tahab, see mingu ära.“

Perenaise sõnad mõjusid, sest polnud ühtki nii purjus poissi, kes oleks söandanud vastase kallale tungida, kui takistuseks ees oli Kõrboja perenaine.

„Lase pill käia!“ ütles Mikk Lõugu Kustile ja kui see oma „vasika“ uuesti „ammuma“ pani, keerlesid peagi paarid tantsumurul, nagu poleks midagi

iseäralikku juhtunud. Aga ei tulnud peole enam endist hinge, ei põlenud kirevad laternad enam endise heledusega, sest mõned küünlad hakkasid juba kustuma ja teistest olid ainult lühikesed jupid veel järele. Ometi tantsiti, tantsiti veel suure hooga, ainult Katku villu jalg ei paindunud enam tantsusammuks, nagu oleks ta tõepoolest juba vanainimene, kelleks ta end ise nimetanud. Ta seisis ja mõtles, ta oleks vististi kaua seisnud ja mõtelnud, kui mitte Kõrboja perenaine tema juurde poleks astunud ja öelnud:

„Villu, miks te joote? Te enne ei joonud."

„Enne," mõtles Villu ja vahtis tummalt perenaisele otsa. „Enne... millal enne," mõtles ta edasi.

„Nõnda lähete riidu," jätkas perenaine.

„Kes mulle kallale tikub, sellega lähen ikka riidu, olgu purjus või kaine," vastas Villu.

„Kui te kaine olete, siis ei tikuta teile kallale," seletas perenaine.

Villu ei öelnud selle peale midagi.

„Kas te muidu ei saa, kui peate jooma?" küsis perenaine edasi.

„Vahel saab, aga vahel ei saa," vastas Villu. „Näiteks, täna ei saand, täna pidin jooma, täna joon veelgi, joon kas või käpuli maha, niisuke hull päev on täna."

Aga Kõrboja perenaine ei saanud nähtavasti kuidagi aru, miks on täna niisugune hull päev, et Katku Villu peab jooma. Perenaine istus viimaks Villu kõrvale mändide alla, aga ka seal ei saanud ta aru, miks ajab tänane päev Villu jooma, ei saanud ega saanud, rääkis Villu oma „sooja" peaga nii palju kui tahes. Ja kui Villu küllalt oli seletanud, küsis perenaine äkki, et kuhu ta oma parema silma on pannud, kas ka peast ära joonud.

„Selle jooksin peast ära," ütles Villu, „küsige emalt, kui tahate. See oli juba ammugi, see oli siis, mäletate, kui meie tuttavad olime."

Esimest korda tuletasid nad siin oma tutvust meelde.

„Siis olid teil ju mõlemad silmad terved, ma mäletan selgesti," ütles perenaine.

„Ei, siis jooksin oma silma peast välja, just siis, küsige emalt, kui ei usu," vastas Villu.

„Issand jumal!" hüüdis perenaine. „See ei või ju olla! Ma poleks kunagi unustanud, kui teil siis teine silm oleks puudunud. Teie eksite, teie näete unes, või teie heidate nalja."

Ja Katku Villu ei osanud Kõrboja perenaisele kuidagi selgeks teha, et ta oma silma siis, endi tutvuse esimesil päevil peast välja oli jooksnud. Nõnda ei saanudki perenaine oma sünnipäeval teada, kuhu Villu oma silma pannud. Sellepärast võib öelda, et Villu rääkis Kõrboja perenaisega asjata, et Villu rääkis tühja juttu, nagu räägitakse neiudega üsna sagedasti, iseäranis kui ollakse jaanitulel või mõnel lihtsamal peol järve ääres männikus.

Aga ometi mõjus see tühi jutt Villusse paremini kui nii paljudki asjalikud arutused; ta mõjus nii hästi, et Villu veel enne pidu lõppu, veel enne päikesetõusu sattus uuesti tantsuhoosse, nagu poleks ta täna külapoistega riidu läinudki. Ja nüüd tantsis ta Kõrboja perenaisega, kõik panid tähele, nagu oleks Katku Villu ainult Kõrboja perenaisega tantsinud ja perenaine ei öelnud talle kordagi ära, ehk küll ta kahvatud paled juba ammugi lõkendasid.

Koolmeister tantsis külatüdrukutega, mõisa meier tantsis külatüdrukutega, noor vallasekretäärgi tantsis, sest kõik saksad, kõik „antvärgid"

tantsisid täna külatüdrukutega ja trampisid naljatades jalgu, nagu oleksid nad mingisugused külapoisid, kes võivad, kui tuju tuleb, tantsides riidugi norida. Ainult Katku Villu ei tantsinud külatüdrukutega, tema üksi mitte, sest tema tantsis aina Kõrboja perenaisega ja tema oli sellepärast kõige peenem poiss tänasel jaanitulel — vähemalt arvasid teised tantsijad nõnda.

Aga Kõrboja perenaine ei arvanud, tema mitte, sest tema teadis, et Katku Villu tantsis mitte ainult temaga, vaid ka teistega, ainult et ükski seda ei tea miks tähele ei pannud. Kõik nägid, kui Villu tantsis temaga, aga keegi ei näinud, kui ta tantsis külatüdrukutega.

Ainuke, kellega nad teda veel ehk tantsimas oleksid võinud näha, oli Kuusiku sauna Eevi, aga seda polnud täna peol: tema magas kodus oma väikese poja ja haige ema juures, magas ja nägi mingisugust kurja und. Nägi, et tema läheb mööda pimedat laant ja et korraga lööb laas valgeks, lööb suurest punasest tulest valgeks, nii et Eevi hakkab seda tuld kartma. Aga tuli kasvab, tuleb lähemale, Eevile vastu, voolaks nagu mööda kuiva laant mühisedes ja pragisedes, kuni kostma hakkab kellegi appihüüd. Eevi tahaks joosta, tahaks põgeneda, tahaks ka appihüüdjat aidata, aga punane lõõm voolab talle peale, kõrvetab ja põletab. Hädas hakkab Eevi kõige pikema ja suurema lageda männi otsa ronima, et tule eest pääseda, ronib ja ronib, nii et käed valutavad, aga ei saa ega saa. Valu pärast ärkab ta viimaks ja leiab oma väsinud ja tööst kangenenud käed könksis, sõrmed harakil, kõvad ja puised, nii et võimata neid liigutada.

Nõnda magab Kuusiku sauna Eevi oma väikese poja ja haige ema juures, kui järve ääres jaanitulel panevad kõik tähele, et Katku Villu

tantsib aina Kõrboja perenaisega. Kõik imestavad perenaist, kõik imestavad, et tema tantsib aina Katku Villuga, sest Villul on ju Eevi Kuusiku saunas ühes väikese pojaga. Aga Kõrboja perenaine ei pane isegi seda tähele, mis Leena räägib talle Kuusiku sauna Eevist, kes enne teenis Kõrbojal, ja Katku Villust, kes Eevi pärast mehe maha lõi ja vangis istus.

Kõrboja perenaine ei pane tänasel jaanitulel oma sünnipäeva pühitsedes midagi tähele, ta tantsib ainult ja ajab Villuga juttu, nagu tahaks ta tema Kõrboja peremeheks kaubelda, vähemalt eestegijaks Miku asemele. Ometi ei tuleta perenaine ja Villu enam kordagi Kõrboja peremeest meelde, nad rääkisid temast ainult järvel lootsikus ja sedagi nagu suusoojaks, jutujätkuks, sest muud paremat kõneainet polnud sel silmapilgul käepärast.

Villu ja perenaine ei räägi enam üldse midagi tõsisemat, mida teistel maksaks kuulatada või kõrva taha panna, nad lobisevad ainult ja tantsivad, sest pole midagi targemat teha. Kes targemat otsib, see mingu jaanitulelt ära, mingu koju magama või midagi muud kasulikku toimetama, kuni tuleb uuesti himu mitte midagi muud teha kui tühja lobiseda ja jalgu vastu maad trampida, nii et murust pole enam märkigi järele, kui hakkab lähenema päikesetõus.

Peo lõpul oli Katku Villul parem tuju kui peo algul, tal oli nii hea tuju, et ta kutsus kõik pidulised — kutsus Lõugu Kusti oma „vasikagagi" — Katkule, kutsus Katku Kivimäele, kus ta tahtis piduröõmuks, jaanipäeva auks vastu taevast põmmutada kivid, millel juba augud sisse puuritud. Kõik pidid nägema, kuidas Katku Villu oma Kivimäel kive põmmutab, mis paneb nõmme paukuma, nii et lajatab Kõrboja järvgi. Villu kutsus ka Kõrb-

oja perenaist. Villu palus teda ilusasti, aga perenaine ei tahtnud minna.

„Ma lasen need kivid teie auks, teie sünnipäeva auks," rääkis Villu perenaisele, kui teisi polnud pealt kuulamas, sest teised pidid ju teadma, et kivid lastakse peo ja jaanipäeva auks.

Aga Kõrboja perenaine ei tahtnud, et Katku Villu tema sünnipäeva auks Kivimäel kive põmmutaks, kui kuulavad külapoisid ja tüdrukud.

„Ma lasen nad meie endise tutvuse auks," ütles Villu Kõrboja perenaisele, kui ta mangus teda kaasa tulema.

Aga perenaisele ei meeldinud ka endise tutvuse auks põmmutamine; perenaine andis nõu täna mitte kive põmmutada, vaid magama minna. Ja kui Villu järele ei jätnud kutsumast, ütles perenaine:

„Te olete täna peo peaga, sellepärast ei taha ma, et lähete kive põmmutama."

„Ärge kartke, mu aru on selge," vastas Villu perenaisele ja ta seletas ning mangus seni, kuni ühes paljude teiste pidulistega Katkule läks ka Kõrboja perenaine. Aga enne ütles ta:

„Hea küll, ühel tingimusel tulen."

„Olen kõigega nõus, luban kõik," vastas Villu.

„Aga kas ka peate, mis lubate?"

„Pean," kinnitas Villu. „Mees ja sõna, teist ei ole, ütelge ainult."

„Ärge jooge enam," lausus perenaine paluvalt. Villu kuulis, et paluvalt.

„Hea küll," vastas ta vastupuiklemata, vastas liigutatud häälel, mida ainult Kõrboja perenaine märkas. „Kui ei, siis ei. Sündku teie tahtmine."

„Mitte kunagi enam," rääkis perenaine tungivamalt.

„Mitte kunagi," kordas Villu.

Nüüd oli Kõrboja perenaine nõus minema, nüüd küll, ta oli kärmem minema kui ükski teine piduline, nii et Villu ja tema kõigi ees kõndisid.

„Lasen teie sünnipäeva auks, lasen meie endise tutvuse auks, lasen ühe paugu meie uuele tutvuselegi," rääkis Villu teel perenaisele, kui nad olid teistest tükike maad ette jõudnud. „Ja teate, mis ma siis tahaks," lisas ta juurde ning, kui perenaine uudishimulikult talle otsa vaatas, jatkas ta: „Siis tahaks ühes teiega Kivimäe tipust rabale minna, üle selle väikse saare, kus me kord käisime, kõveral kasel jalgu puhkasime ja murakaid sõime, tahaks minna otseteed edasi Hundiaugu saartele, kus on tänavu palju maasikaid. Nad peaks juba valmis olema, sest tänavu on varane kevade. Siis näeksite ka seda nõnda-nimetatud Mädalaugast, Kõrboja riigi kaugemat nurka, viimast kupitsat, kuhu tol korral tahtsite minna ja kuhu te ometi ei saand, sest enne sõitsite ära. Aga mina käisin veel siis Mädalaukal, Hundiaugu saartel mitte; sinna pole ma üldse sest ajast saadik saand, mil me seal kõveral kasel istusime ja murakaid sõime."

Nõnda rääkis Katku Villu, kui ta kõndis Kõrboja perenaise kõrval natukene maad piduliste ees Kivimäe poole ja perenaine kuulas teda vait olles, nagu poleks tal midagi selle vastu, et Villu kutsub teda kõverale kasele, Mädalaukale ja Hundiaugu saartele, kus on tänavu palju maasikaid raiestikkude pärast.

11.

Kõrboja järve ääres valitseb vaikus, nagu poleks siin kunagi pill mänginud ega inimesed tantsinud, siin valitseb niisugune vaikus, et raske oleks mõelda pidutsemise peale, kui poleks seda jalgega mudale tallatud muru ja tuleaset, mis alles suitseb.

Tuleaseme läheduses pikutab Kõrboja Rein ise, kes eilsest päevast saadik enam peremees ei ole, vaid ennem vabadiku nime võiks kanda. Ta on juba mõni hea tund siin nõnda pikutanud ja tal pole veel praegugi tahtmist lahkuda, ehk küll jaanitulest ainult peotäis kurduvaid süsi järele jäänud. Piip on Reinu suus kustunud, aga ei ta topi temasse uut tubakat ega pane uut tuld peale, nagu oleks tubakas kotist sootuks otsas ja nagu ei saaks jaanitulelt enam piibulegi süütist. Aga Reinul on tubakat kotis veel küll, olgugi, et kott küla peremeeste käes ringi käis, ja jaanitules leidub veel häid süsi, tarvitseb ainult pisut orgiga tuleaset liigutada. Rein lihtsalt ei taha tubakat toppida ega elavaid süsi otsida, tal on nõndagi hea pikutada kustuva jaanitule paistel.

Rein asus siia juba siis, kui tõrvatünn vardast maha kukkus, mispeale noored tantsumurule koondusid, kus mängis pill. Alguses istus ta ja temaga ühes istusid teised peremehed, kes armastasid juttu vesta Kõrboja saksaga, nagu nad teda harilikult nimetasid, sest temal oli vanker, millel käis kaks hobust ees. Kõrboja peremees oli siinsete peremeeste seas ainuke, kes sõitis mõnikord kahe hobusega ja kes ei söönud perelauas, sellepärast oli tema ise ja oli ka tema ainuke tütar Anna pisut kõrgemast soost, kõik arvasid, et oli. Kõrboja peremehega juttu ajades olid meestel sellekohased näod, sellekohased kõned, sellekohased hääledki ja ei kellegagi rääkinud nad nõnda, nagu nad rääkisid Kõrboja peremehega või tema koolitatud tütrega. Nõnda oli see tänini ikka olnud ja kõik olid sellega harjunud, Kõrboja Rein isegi oli.

Ainult täna õhtul näis talle esimest korda, nagu poleks peremeestel enam endiseid sõnu, endist häält, kui nad istusid temaga jaanitule ümber ja

ajasid juttu. Korraga tundus Reinule, et mehed räägivad temaga kui omasugusega, kel pole kahehobuse vankrit ega muud sellesarnast, või nagu poleks ta oma tütart kunagi koolitanud. Jaanitule pärast ei võinud see olla, sest Rein oli nendega varemaltki jaanitule ümber istunud, aga nõnda kui täna polnud nad kunagi istunud. Ka ei võinud see sellepärast olla, et mõned neist olid pärastpoole pisut purjus, sest Mädasoo, Metstoa ja Põldotsa omad olid ka varemalt rõõmsas tujus jaanitulele ilmunud, kuid ometi olid nad ikka teadnud, kes on nemad ja kes on Kõrboja.

Esiteks arvas Rein, et põhjuseks on ehk see, et tema on koha kõigega tütre kätte annud ja et tema polegi enam peremees, saks ega midagi, vaid on ainult vana kooliõpetaja, kes elutseb oma ainukese lapse juures, aga hiljem näis talle, et tuul puhub tütre poolt ja see muudab meeste meeled. Tütar ise on vististi oma kõrgema soo unustanud ja on alla läinud lihtsurelikkude hulka, on alla läinud külapoiste ja tüdrukute sekka, nagu poleks tema midagi paremat. Veel enam: ta on seltsinud sellega, kellest kõik halvakspanevalt ennast eemale hoiavad, miks ei peaks siis peremehed Reinuga teisiti kõnelema hakkama.

Peremehed tõusevad aegajalt üksi, kaksi tule äärest, et minna vaatama noorte nalja; iseäranis armastab tõusta Mädasoo jaanitule äärest, nagu oleks see mõni harilik tuli. Ja igakord, kui ta tagasi tuleb, on ta keel pisut pehmem ning jutt ladusam.

„Mina küll kohta tütrele põleks and,“ ütleb ta viimaks Reinule, ehk ta küll võib olla tund aega tagasi otse vastupidist oli rääkinud. „Põleks enne and, kui tütar oleks öelnd, kes saab peremeheks.

sest ega ometi naine niisukese kohaga hakkama saa."

„Õige ta ju on," kiidab nüüd ka Metstoa: „kes saab peremeheks?"

Aga Rein ei tea, kes saab Kõrboja peremeheks, võib olla tütar ehk teab, aga võib olla, et temagi veel ei tea.

„Kes annab siis koha käest ära, kui ta ei tea, kes peremeheks saab," ütleb Mädasoo.

„Eks peremees ka leidu, kui pere ja perenaine olemas," lausub Põldotsa Lõugu.

„Täna ongi nagu peremeeste laat siin järve ääres koos, kõik kohad rahvast täis," arvab Metstoa.

„Las perenaine tantsib, küllap ta peremehe koju tantsib," arvab Mädasoo.

„Keda tants enne peremeheks teinud," ütleb Põldotsa Vaokse.

Mehed vaikivad, aga nad vaikivad nõnda, nagu jätaksid nad peaasja ütlemata, Rein tunneb et jätavad. Midagi liigub õhus, midagi peab meeste meeli ärevil, millest nad Reinule otseteed ei tihka rääkida, millest aga lausuvad mõistamisi. Alles peo lõpul jõutakse sinnamaale, et Mädasoo ütleb:

„Küll va Katku Villu õige uhub tantsida."

Ja kui keegi mitte midagi talle ei vasta, ütleb Mädasoo taat otseteed Reinule:

„Kuule Kõrboja, Katku Jüri poeg tantsib enda sinu talusse peremeheks."

„Mädasool hakkab juba süda kipitama, temal ju ka poeg kodus," pistab Lõugu vana vahele, ilma et ta ära ootaks, mis Rein ise vastab.

„Minu pojal on paremat teha, kui Katku Villu sugustega vägipulka vedada," ütleb Mädasoo.

„Mis tähendab siin Katku Villu — Kõrboja!"

„Mina olen selle asja tütre kätte annud, tehku ta mis tahab,“ lausub nüüd Rein.

„Ja tütar tantsib aina Katku Villuga,“ kinnitab Mädasoo. „Aga ei mina küll niisukest oma ulu alla laseks, ükskõik keda, mitte teda,“ räägib ta edasi. „Näe, tänagi jälle — muud kui rusikas välgub teisel aga.“

Üksi kustuva jaanitule äärde jäädes mõtleb Rein, et tema tütar tantsis täna öösel aina Katku Villuga, tantsis, nagu oleks Madli ta ära teinud oma Katku Villu rääkimisega. Ja ta mõtleb oma vennast Oskarist, mõtleb tema naisest, mõtleb lõpuks Kõrbojast, nagu ta tema tütrele annud, aga peagi muutub see reaalne Kõrboja selleks teiseks Kõrbojaks, mis on kui jaanituli järve ääres mändide keskel, ainult tütar Anna ei tantsi seal Katku Villuga, ei, seda ei tee ta mitte.

Rein on paljud jaaniööd tule ääres veetnud, ta on muidki öid Kõrbojal tule ääres kulutanud, aga kunagi pole ta niipalju Kõrbojast mõelnud kui täna öösel. Täna, kus ta enam pole peremees ega midagi, ei mõtlegi ta muust kui aga Kõrbojast, mis oleks nagu korraga tema silmis iseäraliku tähtsuse omandanud, liiatigi kui meelde tuleb, kuidas Anna eile temast rääkis.

Ja kui Anna praegu siinsamas tule ääres oleks, kui ta istuks siin nagu istusid hiljuti ümberkaudsed peremehed, siis räägiks Rein temaga tõsiseid, peaaegu härdaid sõnu. Ta ütleks tütrele, et ära tantsi nii palju Katku Villuga, sest teised räägivad, et Villu tahab enda Kõrboja peremeheks tantsida; ära otsi Kõrbojale peremeest tema vaenlaste ridadest, sest mis peremees võib saada vaenlasest; ära otsi peremeest arutute ja meeletute hulgast, sest neist ei saa mingit Kõrboja peremeest; ära otsi üldse Kõrbojale peremeest, sest Kõrboja peremees tuleb

ise, ta tuleb kui pillimees jaanitulele, ta sõidab kui tore peiupoiss, kellad särisevad aistes.

Nõnda ütleks Rein oma koolitatud tütrele, kui see istuks praegu siin jaanitule ääres silm silma vastu isaga. Aga tütart ei ole, Rein ei teagi praegu, kus tütar on, ja sellepärast ei ütle ta midagi, pikutab ainult kustuvate süte paistel ja mõtleb oma Kõrboja mõtteid. Kui ta ometi seni elaks, kui Kõrbojal oleks peremees, mitte niisugune kui tema, vaid midagi Oskari taolist, kes tahaks Kõrbojal „mässata"! Kui ta ometi näeks, et Kõrboja hakkab kohenema, et katused ei jookse enam läbi ja et ümberkaudsed peremehed räägivad Kõrboja omadega jälle, nagu oleksid nad suuremast soost! Kui ta kuuleks, et Kõrboja hakkab helisema ja see helin täidaks tema südame! Jah, kui ta midagi sarnast veel oma lihasilmaga näha või kuulda saaks, siis tahaks ta rahulikult ja rõõmuga surra, tahaks ära minna uue peremehe risust igaveseks ajaks, tahaks ta ei tea mis kõik teha, kui ta aga midagi niisugust võiks näha...

Rein oli üürikeseks suikuma jäänud, kui käis pauk, mis katkestas suike ja mõtted; käis esimene pauk ja jäi viimseks, nagu poleks Katku Villul rohkem auke kividesse puuritudki kui aga üksainus ja nagu oleks ta Kõrboja perenaisele tühja luisanud, kui ta lubas põmmutada tema sünnipäeva, eneste vana tutvuse ja eneste uuegi tutvuse auks.

12.

Villu ja Kõrboja perenaine käisid kahekesi nagu teed näidates ees kuni Katkuni ja Villu rääkis nüüd juba nõnda, nagu oleks ta isegi kahekesi kõndides vahetevahel mingisugusest uimastavast pudelist rüübanud, kuigi ta oli Kõrboja perenaisele

kergemeelselt sõna annud mitte enam juua. Ei ta kõhelenud enam suuremat kõneaine valikul, vaid rääkis kõigest, mis meelde tuli. Rääkis oma endisest tutvusest perenaisega, rääkis perenaise jalajälgedestki, millest ta perenaise enda tunnud, oleks ehk lõpuks nimetanud sedagi, kuidas ema teda Kõrboja perenaise eest hoiatanud, aga enne jõudsid nad Katkule, enne tuli Katku koer neile haukudes vastu, enne jõudsid teised neile järele ja nõnda jäi see jutt täna rääkimata.

Jaanitulelised jõudsid Katkule suure müra ja käraga, rõõmsa pilli ja vadaga, nii et mitte ainult Villu ema, vaid ka isa üles ärkas ja särgiväel akna alla imestades vaatama tuli, mis küll lahti on. Aga varssi mõistis ta, et pole midagi iseäralikku, on ainult Lõugu Kusti oma „vasikaga", on nende oma Villu Kõrboja perenaisega, on Kõrboja sulasedki ning teised külapoisid ja tüdrukud, kes tulevad nähtavasti Kõrboja jaanitulelt.

Katku Jüril polnud midagi selle vastu, et Kõrboja jaanipidu lõpeks tema õues, tema koplis või kas tema reiaallgi, ei, selle vastu polnud tal midagi. Kõik peavad teadma, et mitte ainult Kõrboja pinnal ei või pill hüüda, tantsupaarid keerelda, ei võida pidutseda, vaid ka Katkul, sest milles oleks Katku halvem kui Kõrboja. Kõrbojal polegi niisugust sepikoda nagu Katkul, värvitud luugid ja raudlatid teisel akende ees ja kõik; seal pole ka niisugust keldrit, kuski pole niisugust keldrit kui on Katku õues, kuhu tulid nüüd Kõrboja pidulised.

Jüri ajas omale juba kuue selga ja tahtis välja minna, aga siis märkas ta, et Villu aidast midagi võtab ja ühes Kõrboja perenaisega üle õue väravast välja läheb Kivimäe poole, teised pidulised tagant järele. Ainult Lõugu Kusti oma „vasikaga"

jäi veidikeseks maha, et jalgu puhata, et Katku Jüriga mõni sõna rääkida, sest temaga oli tal asja.

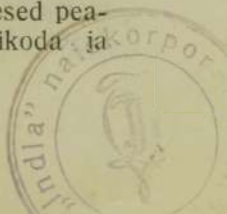
Katku Jüriga oli mõnel teiselgi külapoisil asja, sest niihästi Katku kui ka Mädasoo pidasid kodus seda va kibedat hädaliste aitamiseks. Nende hädalistega võis siis Jüri juttu ajada ja nendelt kuulda, kuhu Kõrboja pidulised läinud ja mis neil seal tegemist.

Jürile ei meeldinud, et Kõrboja pidulised temast nii-öelda mööda läksid, et nad Katkust mööda läksid sinna paika, kuhu Villu tahtis asutada uue Katku, temale nimeks pannes Kivimäe. Villu tahtis Kivimäelt kivid hävitada, kividest ehitada loomade laudad, kas või aidad ja kuurid, ja kui kivid hävitatud, siis endise nime jätta mälestuseks endistele kividele. Jürile ei meeldinud, et Villu oma Kivimäega tahtis temast ja tema Katkust, mida ta hoidnud kui oma silmatera, mööda elada, et ta pidulisedki viis Katkust mööda. Ei ta küll võõrastele lausunud midagi, aga endamisi porises ta:

„Purjus peaga ei tea, mis ta teeb."

Aga Villu emal olid teised arvamised, temal olid Villu ema arvamised, kui ta mõtles, ainult mõtles, sest öelda polnud ju kellelegi. Mõtles, et eks see ole jällegi selle Kõrboja preili tegu, kõik tema tembud, kes muu niisukeste asjade peale tuleb; ainult tema pärast võis Villu Kõrboja pidulised vara jaanipäeva hommikul Kivimäele viia. Villu emal oli küllalt aega mõelda tõmmikut, musta ja kirjut lüpstes, aga mitte midagi muud ei mõelnud ta kui aga Kõrboja preilit, kes läks Villu seltsis Kivimäe poole.

„Vaadake, preili," ütles Villu ise Kõrboja perenaisele Katku õuest läbi minnes, „niisukesed peavad hooned olema, nagu on minu sepikoda ja

kelder. Niisukesed ehitan kõik Katkule, las ma saan aga siin hakkama. Niisukesed peab ka Kõrbojale ehitama, ainult suuremad, palju suuremad. Oleks see minu tegemine, küllap juba mina näitaks, misukesed hooned peab Kõrbojale ehitama."

Viimseid sõnu kuulasid kõik pealt, Villu emagi kuulis neid läbi toaukse. Ja kõik arvasid, et Villu kiitleb, et Villu suurustab, aga kõik teadsid ka, et nõnda kiitleb ja suurustab ainult Katku Villu.

„Aga kui palju see aega võtab, enne kui te kõik nõnda jõuate teha, enne kui te Katku häälde jõuate panna, nagu te ise ütlete?" küsis Kõrboja perenaine Villult teel Kivimäe poole.

„Kui palju aega," kordas Villu, nagu mõtleks ta järele, aga tõepoolest polnud tal midagi mõelda, sest need mõtted olid tal ammugi juba mõeldud. „Kas või eluaeg," ütles ta siis. „Tööd jatkub siin, sellest ei tule puudu. Aga see on mul lõpuks üks ta puhas, peaasi — ma tahan teha. Kui te teaks, misuke rõõm on midagi teha, löö või kirvele vars taha, kruvi või sahale tera ette, nii et ta läheb. Mis siis veel mõnest Katkust või Kõrbojast rääkida! Mõtelge ometi, kui võiks niisukese maalahmaka võtta, nagu oleks ta mõni kirvevars või sahakured, võiks võtta ja temast teha, mis tahad, võiks temast niisukese asja teha, mis läheb ja vilistab, anna ta ükskõik kelle kätte."

Nõnda rääkis Katku Villu Kõrboja perenaisele. Aga ta oleks veel paremini rääkinud, kui ta oleks mõistnud, ta olekski ehk mõistnud, kui ta poleks arvanud, et preili võib panna tema sõnad purjus pea arvele.

Kivimäele jõudes läksid jaanitulelised eemale metsa äärde, ainult Villu ühes Kõrboja Mikuga läks keset oma kivide sekka.

„Silmapilk!" hüüdis Villu piduliste poole pöördudes, aga kõik mõistsid, et ta pöördus ainult Kõrboja perenaise poole. „Ainult pisut kannatust, siis hoidke kõrvad!"

Villu hakkas kivimüraka juures meisterdama, kõik nägid, et Villu meisterdas kivimüraka juures, nagu valmistaks ta tulihända, mis peab lendama õnne järele. Ja nad ootasid silmapilku, mil ta ühes Mikuga kivist eemale põgeneb, teiste kivide varju maha lömitab, sest siis peab oodatud silmapilk käes olema, siis tuleb ilmkärakas. Aga Villul läheb täna pisut rohkem aega kui harilikult, Villu meisterdab liig kaua oma kivimüraka kallal. Ja viimaks sünnib midagi, mille peale ükski pole ette valmistatud, Villu isegi mitte: ilmkärakas käib enne kui Villu ja Mikk kivist eemale on jooksnud, enne kui nad teiste kivide taha on maha lömitanud. Käib ilmkärakas ning Villu langeb maha ja Kõrboja Mikk tõttab teda üles aitama, aga ei aitagi viimaks, teeb piduliste poole ainult abitu käeliigutuse. Aga asjata on veel Mikul kätt liigutada, sest arukamad on selletagi mõistnud, mis on sündinud; Kõrboja perenainegi on mõistnud, sest tema jookseb kõige ees õnnetuspaigale.

Paljud pööravad jälestusega silmad kõrvale, tüdrukud kiljatavad, ükski ei tea, mis teha, millest peale hakata. Ainult Kõrboja Mikk, kelle juustes paistab punast ja kelle pahem käsi on verine, ainult tema katsub Villuga midagi teha ja ükski ei tea esimesel silmapilgul, kas on Miku küljes tema oma või Villu veri. Veel leidub keegi, kes pead ei kaota, kes ei nuta ega hädalda, vaid kes hakkab talitama, nagu talitada vaja. See on Kõrboja perenaine.

Kord tahtis ta sõjaväljale haigeravitsejaks minna, aga siis ei suutnud ta õppida inimese verd ja tema lõhna kannatama, siis mitte, nii et temast

tahes või tahtmata haigeravitsejat ei saanud. Täna ei karda ta verd, sest täna voolab Katku Villu veri, ta voolab ja katab pahema silma ja parem käsi on elus veritomp, ilma et ükski õieti aru saaks, mis selle käega on, kuipalju seal õige puudub.

Kõrboja perenaine hakkab Villu verd nähes talitama, nagu poleks siin kedagi peale Miku ja tema, nagu poleks siin Mikkugi, vaid ainult nemad Villuga kahekesi, nagu ükskord ammugi, kui uss hammustas Kõrboja perenaise jalga ja Villu imes tema jala seest ussi kihvti, imes ja sülitas, imes Kõrboja perenaise verd ühes kihvtiga ning sülitas ta helepunasena maha.

Kõrboja perenaine ei tee väljagi, et tema ümber seisavad külapoisid ja tüdrukud, ta näpib oma riiete kallal, nagu mõtleks ta Katku Villu juurde siia lõhutud kivide keskele magama heita, näpib seni, kuni ta kätte saab mingisuguse pehme, peene, valge ja kahiseva alusriide — kõik ümberseisjad nägid, kui peen ja valge oli see Kõrboja perenaise alusriie, aga ükski ei pannud seda sel silmapilgul imeks —, katsub seda lõhki käristada ja kui käed sõna ei taha kuulata, annab ta selle riidetüki Miku verisesse kätte ja näitab, mis see peaks tegema.

Nüüd pole sel valgel ja peenel riidel enam armu, ei, Miku käes pole riidel enam vähematki vastupanekujõudu, vaid käriseb allaheitlikult igapidi, nagu Kõrboja perenaine käseb. Mikk käristab valget riiet ja Kõrboja perenaine mässib teda Villule pea ja käe ümber, kus ei taha ega taha punane oja lõppeda. Teised vahivad kui juhmid, vaevalt sosistab keegi mõne sõna.

„On valus?“ küsib Kõrboja perenaine Villult, kui see Miku ja kellegi teise najal koju poole hakkab minema.

„Ei," uriseb see läbi hammaste.

Alles kodus, kui ta ootab hobuse rakendamist, puserdab ta läbi hammaste Kõrboja perenaisele, nagu oleks see mõni tema omataoline külapoiss:

„Nüüd, kuradi siga, hakkab valutama, nüüd alles hakkab teine!"

„On teil veel viina?" küsib Kõrboja perenaine vastu, nagu oleks Villu temaga kõige korralikumat keelt kõnelnud.

„Ei ole, isal ehk on," vastab Villu.

Kõrboja perenaine läheb isalt küsima, aga isa on pahane, ei anna, isa on väga pahane, kui ta ütleb oma kanguses:

„Aitab sellestki, viina ka veel raiskama, see maksab minu raha. Las Kõrboja ostab talle viina!"

Ei aita Kõrboja perenaise sõnad ega palved, Katku Jüri jääb kindlaks, sest tal on oma mõistlik põhjendus.

„Las kannatab targa peaga, ehk siis võtab aru pähe, ei lähe enam joobnult kivide kallale, seisab kaineltki eemal."

Nõnda arvab isa.

Aga Kõrboja perenaine küsib teistelt meestelt viina, ta küsib Lõugu Kustilt, kes istub vaikiva „vasikaga" süles, küsib kõigilt neilt, kel oli Katku Jüri juurde asja. Ja need kõik tõmbavad oma pudelid taskust ning ulatavad Kõrboja perenaisele, kes viib nad Villule ja käsib juua niipalju kui süda võtab. Villu joob ühest pudelist, rüüpab mõne hea lonksu teisestki ning kirub siis:

„Ei, siga, hakka pähe, nüüd ei hakka teine pähe."

„Jooge veel," käsib Kõrboja perenaine, „jooge niipalju kui läheb, niipalju kui on."

Ja Katku Villu joob ning joob, vaevalt on ta kunagi korraga niipalju joonud kui täna, kus ta

Kõrboja perenaise vastu tõotas joomise alatiseks maha jätta. Aga täna joodab teda Kõrboja perenaine ise, tema ise ulatab Villule pudeli ja seisab tema ees vaadates, nagu kardaks ta, et Villu ehk muidu ei joo.

Kõrboja perenaine mõtleb muistki asjust, ta mõtleb sellestki, kuidas Villu võimalikult ruttu ja hästi hommikusele rongile saaks ning sellepärast saatis ta Miku ja Jaani koju hobuseid rakendama suure vedruvankri ette, millega peavad sõitma Villu ja Mikk, kuna Jaan kutsarit peab mängima. Mikk peab ühes Villuga sõitma, sest Villule on abi tarvis ja Miku omagi pea on sedavõrt katki, et ta peaks ennast tohtrile näitama. Katku hobusega sõidab Villu teelahkmele, suure männi alla, ja seal peab teda ootama vedruvanker, nõnda tahab Kõrboja perenaine, tahab Katku Jüri tahtmise vastu, sest Jüri arvab, et küllap temalgi veel hobune ja vanker leiduvad, kes poja vaksali võivad sõidutada, kui Jüri ise ohjad ja piitsa oma kätte võtab. Aga Jüri ei saa täna oma tahtmisega Kõrboja perenaise vastu, sest perenaise poolt on Villu ema ja Villu isegi, kes vahete vahel läbi hammaste sülitab ja kirub:

„Küll, kurat, valutab!"

Aga selle peale vaatamata istub ta rahulikult ja ootab, millal ta vankrile talutatakse, sest tema ise ei näe ju kuhugi minna, on ju ta nägijagi silm kinni seotud. Villu istub ja tema kõrval seisab Kõrboja perenaine, nagu oleksid nad peig ja mõrsja; omaksed ja tuttavadki seisavad nõnda nende ümber, nagu oleksid nad hiljuti papi juurest tulnud või nagu mõtleksid just praegu sinna sõita: hobustki rakendatakse juba, istekotti seatakse, tekki laotatakse, Villu ema ise laotab. Aga ei see ole rõõmupidu, ei see ole pulmasõit, sest miks muidu istub

ainult Villu vankrile, kuna Kõrboja perenaine kõrval käib, nagu saadaks ta Villut kirikukellade helinal.

Õueväraval seisab ema ja vaatab Villut, nagu ta teda vist kunagi pole vaadanud; vaatab Villut ja Kõrboja perenaist ning tahaks midagi öelda, aga selle asemel küsib ta Villult ainult:

„Kas ikka veel valutab?"

„Ära küsi, ema," vastab Villu.

Ja ema ei küsi enam midagi ei Villult, ei Kõrboja perenaiselt ega üheltki teiselt, sest ta on aru saanud, et täna on asjata küsida. Täna on asjata pärida, kuidas see kõik sündis, kuidas see nõnda tuli, et nad pidupeaga kõik Kivimäele hakkasid minema, et Kõrboja perenainegi läks. Emale teatakse vähe vastata, emale vastatakse sellestki vähem, mis ta ise aimab, sest ema ise aimab juba ammust aega, et ei ole head loota, kui on tegemist Kõrbojaga.

13.

Jaanipäev oli Kõrboja nõmmedest ja hoonetest kui mingisugune maru läbi käinud. Küll polnud ta Kõrbojal midagi muud vigastanud, kui eestegija Miku pea, mis loodetavasti varssi paraneb, aga ta oli hakanud kinni Katku Villu ihu liikmeisse ja nüüd näis, nagu oleks maru tõepoolest puutunud Kõrboja. Perenaine kõndis tõsine ja vaikne, nagu oleks Kõrbojal aina mingisugune suur püha, mil rahvas koguneb lugema ja laulma, aga Kõrbojal ei kuuldud muud laulmist kui aga seda, mis tuli Jaani ja Leena suust.

Kõrboja perenaine näis midagi ootavat ja seni kui ta ootas, ei tahtnud ta midagi ette võtta, ei tahtnud ta kui perenaine talitama hakata. Nagu ennegi lüpsid tüdrukud vana Madli valvel lehmi ja

kurnasid piima, ilma et perenaine oma nägu oleks näidanud, nagu ennegi juhatas Mikk tööd, kuigi tal pea oli alles kinni seotud, mispärast ta ise töös pisut nagu tagasi tõmbus. Ainult niipalju oli märgata, et õhtuti ei rääkinud Mikk enam Reinuga, vaid perenaisega, sest tema oli Kõrbojal algmine ja ots.

„Tehke, nagu näete," kordas perenaine Mikule, „mina võtan alles hoogu, õpin alles Kõrboja tundma."

Aga Mikk ei uskunud, et perenaine õpiks Kõrboja tundma, keegi ei uskunud, sest polnud ju millestki tähele panna, et perenaine üldse Kõrbojaga tegemist teeks. Kõik nägid, et perenaine käib küll mööda nõmmeteid, et ta kõnnib lausa nõmmeski, istub järve ääres, aga ükski ei uskunud et ta seal palju oleks mõelnud Kõrbojast. Kõrboja elas oma endist elu, elas nagu tõsise peremeheta maalapp kunagi, metsastus, rohtus, lagunes. Trepi ette oli millalgi ringtee tehtud, keskel ilupõõsastega, aga tee ise oli jäljetult kadunud ja põõsastest oli saanud lõpmata rägu. Akna alla olid lillepeenrad korraldatud, aga kevadise poriga oli jalgtee lillepeenraile asetatud, kust ta veel praegugi käis, keset lilli ja rohtu, mis ise elutsesid, kasvasid ja lokkasid. Aga perenaine ei näinud seda, perenaine ei näinud üldse mitte midagi, mis Kõrbojal sündis. Perenaisel polnud aega vaadata, sest ta käis linna vahet, ta käis veel siiski linna vahet, kui eestegija Miku pea juba ammugi paranenud ja side ümbert võetud.

Juba siis, kui Mikk linnast koju tuli, oli perenaise esimene küsimine:

„Kuidas on Villu silmaga, jääb ta pimedaks või?"

Hiljem linnas käies kordas ta alatasa umbes sama küsimust arstile ja ei leidnud enne rahu kui oli vastuse saanud, et ei ta ikka päris pimedaks

jää. Sellest oli Kõrboja perenaisele nähtavasti küll, sellest oli talle nii palju, et kui ta selle teatega linnast tagasi tuli, siis korraga temas huvi ärkas Kõrboja vastu. Jälle sai tast heinamaale ja põllulegi, nüüd sai temast karjaaeda, kus tüdrukud lehma lüpsid ja sahvri, kus piima kurnati. Juba heitis ta pilgu piimariistadesse, vaatas, kuidas Liisa koorelahutajat pesi, läks ühes vana Madliga aita lihaanumat ja silgutünni revideerima, küsis ja päris ning andis juhatusi. Laskis tüdrukuid omale jutustada, kuidas Kõrbojal tänini söödud, mitu korda perele nädalas liha antud ja kui suured tükid. Need kõik olid tühised asjad, aga korraga hakkasid teenijad tundma, nagu muutuks toit Kõrbojal paremaks ja nagu tuleks pisut parem himu tööd teha. Nõnda tundis eestegija Mikk, nõnda tundis sulane Jaan, tundsid Leena ja Liisa, päilisedki tundsid, ainult suviline ei tunnud mitte nõnda, vaid otse vastupidi, sest tema ütles kord nagu südametäiega, ehk küll ükski hästi ei mõistnud, miks ta kirus südametäiega:

„Tahab, kurat, ära meelitada, tunneme niisukesi. Muidu vist heinaajaks heeringad, muidu vist see või. Kes enne Kõrbojal argipäeval võid nägi, hea kui pühapäeva hommikulgi nuusutada said.“

„Mis ta sust ikka meelitab,“ vastas eestegija Mikk, „ega sinust Kõrbojale peremeest saa.“

„Tööle meelitab, tööga tapma meelitab,“ rääkis suviline. „Muud kui murra aga tööd või ja heeringate eest, nagu ma aru ei saaks, ega ma rumal ole.“

„Aga sa tegid ka siis tööd, kui silgud olid nagu rangirinnused, vandusid ja tegid,“ ütles Mikk.

„Muidugi tegin, teen ka nüüd, aga küllap ma tean, kudas ma tegin ja teen. Heeringa närudega ennast osta ei lase, või eest ei müü oma hinge,

seda teadku perenaine, seda õerun talle parajal kohal nina alla."

Nõnda rääkis suviline ja tegi tööd, nagu poleks vana Rein Kõrboja veel oma käest ära annudki, tegi tööd ja kirus võid ja heeringaid, nagu oleksid mõlemad halvemad kui olid silgud ja silgusoolvesi, mida andis vana Madli, nõnda et sellel oli õigus noort perenaist hoiatada:

„Ära neid toiduga liiga hellita, sest pole midagi kasu, sina ikka neid täita ei jõua. Mida rohkem saavad, seda rohkem tahavad, sööda viimaks aina sealiha ja kanamunadega."

„Eks katsume," vastas perenaine tädile, „kui ei aita, siis pöörame silgu ja kartuli juurde tagasi."

Ja katseks andis ta perele heeringaid, andis võid, lõi kanamunegi panni peale, nii et suvilise süda ikka rohkem täis läks, sest tema oli niisuguse ilmavaatega ja niisuguse südamega, mis läheb täis parema toiduga. Aga teiste südamed ei läinud täis, päilisedki näisid olevat heas tujus, kui nad said võid ja heeringaid, nii et Kõrbojal oli kaunis lõbus olla ja tööd teha. Ja tööd tehtigi nagu pisut rohkem kui eelmisil aastail, kuigi perenaine kedagi kunagi ei sundinud, isegi suvilist mitte.

Nagu iseendast hakkas Kõrbojal midagi liikuma, voolas kustki uut elu, sest imelikul viisil sündis tänavu nõnda, et kui Kõrboja heinategu endise hooga edeneb, siis saadakse temaga õigeks ajaks valmis, vast ainult pisut venib peale rukkilõikust. Muidu tehti Kõrbojal heina ikka mihklipäevani, kas või lumeni, nagu teised naljatasid.

Vana Rein nägi, mis Kõrbojal sündis, poolpime Madligi nägi, et Kõrbojal midagi sündis, et siin midagi valmis, aga üks ei öelnud ühele, teine teisele midagi, nagu oleksid nad eneste keskel pahukses.

Ometi polnud nende vahel mingit paha ei sõnade ega tegude poolest, vaid kõik tegid ja rääkisid nõnda, et Kõrbojal peaks olema hea elu.

Neil esimesil päevil peale jaanipäeva, kus perenaine kõndis mööda nõmme ja nõmmeteid, või kus ta istus vana Mousi seltsis järve ääres, nagu mõtleks ta Kõrboja üle järele, mida aga ükski ei uskunud, poolpime Madligi ei uskunud, tikkus Reinu südamesse mingisugune paratamatu rõõm, mille pärast ta tahes või tahtmata tütart häbenes, teda pisut pelgaski. Reinul oli siis nimelt lootus, mitte kartus, et Katku Villu võib ka oma teisest silmast ilma jääda, mispärast temast ei saaks enam siin ilmas mingisugust peremeest. Isegi Katkule ei saaks pimedast mehest enam peremeest. Kui aga Rein tähele pani, et Anna enam nõmme ei läinud ega istuma järve äärde, vaid talitas majas ja maja ümber päevad otsa, nagu teeks seda iga tõsine Kõrboja perenaine, siis kadus tema südamest rõõm, sest rõõm oli läinud Anna südamesse.

Nii imelik oli rõõm praegu Kõrbojal, et kui ta asus Anna südamesse, siis käis vana Rein, käis poolpime Madligi rõõmuta. Kõrbojal oli praegu ainult üks rõõm ja teda ei saanud tükeldada ega jagada mitme vahel, isegi tütre ja isa vahel mitte. Ning sellest, et rõõm oli korraga tema südamest lahkunud ja Anna südamesse läinud, järeldas Rein endamisi, et Katku Villu näeb vististi alles ja et temast võib saada peremees Katkule ja võib olla isegi Kõrbojale, nagu Madli ette oli kuulutanud ja veelgi kuulutas. Aga Madlil endal oli oma ettekuulutusega kergem kui Reinul, sest tema ütles igakord vennale asjast rääkides:

„Aga mina lähen siis Kõrbojalt ära, mina lähen kas või ilma otsa, aga siia ei jää."

„Mis sa tühja sellepärast hakkad ära minema, jatkub ruumi Kõrbojal sinulegi," vastas temale Rein.

„Kus ma siin olen või mis ma siin teen," ütles Madli, „juba nüüdki olen ülearune, viies ratas vankri all. Lähen või vaestemajasse, saan sealgi omale nurgakese."

„Parem mine Kõrboja sauna," arvas Rein. „Anna laseb sauna ära parandada, ikkagi parem kui võera ulu all."

„Mis ma üksi seal saunas teen," ütles Madli. „Tule sina ka, lähme kahekesi, siis lähen küll, üksi ei lähe."

Aga Rein ei olnud esiotsa nõus Kõrboja sauna minema, sest miks peaks ta saunas elama, kui suures majas alles ruumi leidub. Ometi tõi see mõte talle teatud rahuldust, nagu kindlust tõi see mõte, sest nüüd oli tal urgas teada, kuhu peitu pugeda, kui muud enam üle ei jää Kõrboja uue peremehe tulekul.

Siiski ei leidnud Rein enam rahu ega rõõmu, nii et ta viimaks tütrelt lausa küsis, et kas see ikka õige on, mis ilm räägib, et kas ikka tõesti Katku Villust ehk Kõrboja peremees võib saada.

„Nii pöörane kui see ehk sinu meelest on," vastas Anna, „aga nii see võiks olla küll."

„Siis ta ikka päris pime ei ole?" küsis isa.

„Ei ole, niipalju näeb kui peremehel vaja. Aga Villu kõlbaks ehk pimedast peastki Kõrbojale peremeheks, ennem kui mõni teine," ütles Anna.

Sellest viimasest ei saanud Rein enam midagi aru ja sellepärast ütles ta tütrele:

„Ei pimedast saa kellegi peremeest, usu, laps, ammugi mitte Kõrboja peremeest. Ennem laseme Kõrboja võeraste kätte minna kui pimeda peremehega teda pidada."

„Ega ta ei ole ju pime," seletas Anna, „ma räägin muidu nõnda."

„Kas sa siis tõesti kedagi muud ei leia, kui pead just selle Katku Villu võtma," ütles Rein tütrele päris südamlikult ja nagu kaastundlikult. Ja kui tütar selle peale mitte midagi ei vastanud, küsis ta: „Oled sa temaga juba rääkind või on tema sinule midagi öelnd?"

„Ei," vastas Anna piinlikult, ja tema silmis süttis värisev helk.

„Siis ei ole ju veel midagi olnd," ütles isa nagu rõõmsamalt.

„Mitte midagi," kinnitas Anna.

„Aga mis nad siis räägivad," hüüdis Rein, „kust need jutud võetakse!"

„Las nad räägivad pealegi, ega see konti murra," trööstis Anna isa.

„Aga ta joob ju," tähendas Rein.

„Küll ta Kõrbojal viina jätab," vastas tütar.

„Noh, aga kõik muu?" küsis Rein.

„See, et ta vangis istus?" küsis tütar vastu.

„Et ta teise maha lõi," vastas Rein.

„Ega ta enam löö, kui ta viina jätab ja kui ta Kõrboja peremeheks saab," ütles Anna.

„Aga ta on ju löönd, kas sellest midagi ei ole?" küsis isa.

„Ah jumal!" hüüdis tütar vastu. Ja kui isa ei teadnud, kuidas seda mõista, rääkis tütar nagu allaheitlikult: „Isa, kui sa ei taha, et see nõnda läheks, kui sul on vastumeelt, et ehk Katku Villust Kõrboja peremees võiks saada, siis võin ma ka teisiti."

„Kui sa võiksid!" hüüdis Rein, nagu oleks tal hing lahti läinud. „Kui sa tema jätaks. Mul on peaaegu nõnda, et tee kuis tahes, vali ükskõik keda, aga mitte teda. Me oleme vana Jüriga seni nagu võerad külg külje ääres eland, nüüd enne

surma seda muuta — usu, laps, kergem on niisama surra kui seda muuta. Ja siis veel: kord käisime, sina ise olid kaasas, Katku kohta tahtmas, teda ostmas ja nüüd peaksime oma koha nii-öelda Katkule andma. Kõik on kergem kui see."

„Isa, siin näed sa vääriti," vastas Anna. „Asja võib ka ümberpöördult mõista. Teda võib nõnda mõista, et meie tahtsime Katkut osta, tahtsime teda Kõrbojaga ühendada ja ei saanud, sest Katku peremees ei müünud meile oma kohta, ei müü praegu ega ka edaspidi. Ütleme nüüd, et Katku peremehe ainuke poeg ja pärija saaks Kõrboja peremeheks, asuks siia elama, ega ta siis ometi enam siit hakkaks Katkule tagasi minema, kui ta kord isakoha kätte saab, vaid ta jääb ka pärast seda siia ning ühendab Katku Kõrbojaga, mitte Kõrboja Katkuga. Pealegi on nõnda lihtsam ja loomulikum, sest Kõrboja on suurem ja Katku väiksem. Katku pole Kõrboja kõrval midagi."

Rein pidi tahes või tahtmata tütre seletusega nõus olema, aga ometi ütles ta kõige peale vaatamata:

„Ükskõik, siiski ei tahaks ma Villut omale väimeheks. Kõik see meie metsas põmmutamine, viinaajamine ja muud on ta mulle vastikuks teind."

„Hea küll, isa," ütles Anna, „aga siis lähen ma Kõrbojalt ära."

See tuli Reinule ootamata, sest nii tähtsaks polnud ta kogu asja mitte pidanud. Rein oli arvanud, et Anna käib alles nagu mõnesuguse kavatsusega ümber, kui ta mõtleb Katku Villust kui Kõrboja peremehest, aga ta polnud kunagi uskunud, et tütar seoks oma Kõrbojale jäämise selle oma kavatsusega. Sellepärast ütles Rein:

„Ei, ei, nõnda pole ma seda mõelnd. Kui asi nõnda on, siis tee nagu tahad, mina sinu asjadesse

ei sega. Olen seda kord luband ja nõnda peab see ka jääma: sina valid Kõrboja peremehe. Rääkisin sellest Madligagi, ütlesin talle, et kui Kõrboja peres enam ei meeldi, eks aga siis poeme Kõrboja sauna, elame seal kaks vanainimest oma viimased päevad!“

Isa sõnad, eriti need, mis ta rääkis Kõrboja saunast, liigutasid tütre meelt nõnda, et ta heameelega oleks tema soovi täitnud, kui ta oleks võinud: ta poleks enam Katku Villust kui Kõrboja peremehest mõelnud. Aga Anna ei võinud seda mõtet jätta ja sellepärast ei öelnud ta isale oma meeleliigutuses midagi, seisis ainult, pilk kõrvale pööratud, ja vahtis tummalt kuhugi, nagu poleks tal meelis liigutust ega midagi.

Ka isa ei rääkinud enam, sest mis aitavad sõnad, kui ei aita see, et Katku Villu on nagu ta on. Ei maksa suud kulutada, sest muidu võiks asi isegi nõnda minna, et kui Katku Villu ei tule Kõrbojale peremeheks, siis Kõrboja preili läheb Katkule perenaiseks, nii meeletu asi võiks ehk sündida, kui liig palju kulutatakse suud. Seda oletab Rein ja seda kardab ta rohkem kui kõike muud. Ta võib kõigest mõelda, mitte aga sellest, et tema koolitatud tütar võiks Katkul käia toa ja aida, toa ja lauda vahet, et ta võiks käia toa ja keldrigi vahet, mis on suurem ja ilusam kui kõik teised keldrid ja mis kõlbaks palju enam Kõrbojale kui Katkule.

14.

Kui Katku Villu linnast koju jõudis, võttis ema parajasti leibu ahjust välja, võttis ja katsus neid kätel, kas nad küllalt kobedad saanud ja kas ehk tuul pole vaatamisega peale käinud, mis koorukesed lahti võtab. Poega nähes jäi ema palava lei-

vaga seisma ja ei tal tulnud enne meelde teda käest panna, kui see põletama hakkas. Siis pistis ta tema lauale teiste kõrvale, pistis ilma pesemata, ilma niisutamata, nagu küpsetataks Katkul leibu pannil või nagu oleks seal ahjupõrand vähemalt teliskivist. Aga ometi pole seal leiva küpsetamiseks panne ja ahjupõrand on tehtud paekivist, nii et leibu peab väljavõttes alati alt pesema, kui ei taha, et alumine kooruke puredes ragiseb. Kui Villu ema leiva siiski pesemata lauale pani, siis tegi ta seda ainult sellepärast, et ta oma poega nägi üle läve sisse astuvat.

„Tuled üksi?" küsis ema Villult.

„Kellega siis?" küsis Villu vastu.

„Siis sa näed ikka!" hüüdis ema niisuguse rõõmuga, et see Villu endagi südamesse kinni hakkas. Kunagi varemalt polnud Villu tähele pannud, et ema rõõm temasse nõnda võiks kinni hakata. „Päris pimedaks ei saand veel!" rääkis ema edasi.

„Ei veel," vastas Villu.

„Kui nad rääkisid, et sa näed, siis ei uskund ma, mõtlesin, et räägivad ainult minule nõnda," ütles ema.

„Näen," kinnitas Villu, „aga kui hästi, see on teine küsimus. Võib olla, ehk paraneb tulevikus, aga praegu pole mul ei sepikoda ega midagi vaja."

„Aga kartulivagu näed?" küsis ema.

„Küllap ma juba seda näen," vastas Villu. „Kartulivagu ja heinakaart, seda küll. Rehale löön ikka pulga sisse ka."

„Mina olin sinu pärast hoopis mures," seletas ema, „mõtlesin, et mis hull sa peale hakkad, kui üsna pimedaks jääd... Et sa ka kallil pühapäeva hommikul pidid sinna minema, nagu oleks mõni kuri kihutajaks!"

Kui Villu ei vastanud, rääkis ema edasi:

„Muidugi tema, Kõrboja oma, temaga sa läksid ju. Näed sa nüüd, kas mul põlnd õigus, kui ma sulle seekord ütlesin, et küll sa jooksed ka oma teise silma temaga peast välja. Nüüd on sul käes, mine veel.“

„Aga päris pimedaks ikka veel ei saand,“ ütles Villu, nagu heidaks ta oma häda üle nalja.

Nõnda rääkides otsis ema katsekaku välja, mis paras leige, lõikas sealt küljest mõnusa tüki, pani sellele sahvrist võid peale ja andis siis Villule, öeldes:

„Säh, söö, kõht muidugi teelt tulles tühi, ega veel nii pea õhtust saa.“

Villu sirutas oma parema käe, et leivatükki emalt vastu võtta, aga ennem oleks võinud ta seda pahemaga teha, sest pahemat kätt nähes poleks ema silmad nii paisul vett täis tõusnud.

„Sa oled ju sant!“ hüüdis ema poja paremat kätt nähes, „vaevalt võid sa sellega leivatüki vastu võtta.“

„Õnn, et pöial ja need kaks tömpigi järele jäid,“ vastas Villu, „nõnda võib ikka üht ja teist asja liigutada. Usu, ema, las ma harjun nendega pisut, ma teen viimaks kõik tööd ära, niipalju kui silm seletab.“

Villu rääkis muidugi ainult selleks nõnda, et ema trööstida, ema arvas, et Villu ainult tema trööstiks nõnda rääkis, sest tema vanad silmad olid liig paisul vett täis tõusnud poja kätt nähes.

„Sinu elu on kui aia tugiteivas,“ ütles ema, „kõik rummud ja rattad hakkavad sinna taha kinni. Kuniks sa nõnda ikka vastu pead, kuniks ükski nõnda vastu peab.“

Villu ei vastanud selle peale midagi, istus ainult toa ukselävel ja sõi himukalt leiget katsekakku, millele ema paksult võid peale pannud, igatahes

hoopis paksemalt kui Katkul harilikult pandi, ehk olgu siis, et pühitseti mõnda suurt püha.

„Kus isa on?“ küsis Villu, kui leivatükiga otsakorrale jõudis.

„Isa teeb väljal rukkit hakki,“ vastas ema. „Mädasoolt ja Kõrbojalt on meil täna abi ka.“

„Kõrbojalt?“ küsis Villu imestades.

„Jah, keskhommikuks tulid Mikk, Jaan ja Leena,“ seletas ema.

„Kas isa võttis nad vastu?“ päris Villu.

„Ega ta heaga tahtnud võtta, aga Mikk ei läind ega läindki ära, ütles teine, et perenaine on saatnud, käskind aidata Katku rukki ära lõigata, sest Kõrbojal omal on valmis. Eks see muidugi sinu pärast olnd, et sina olid ära, aga sinust ei lausund Mikk sõnagi. Tulid ju teised masinaga, nii et täna õhtuks on kõik maas, kui aga kokku jõuavad panna,“ jutustas ema.

„Ma lähen ka õige appi,“ ütles Villu ja tõusis ukselä velt.

„Kui sa võid, tarvis oleks küll,“ arvas ema.

„Küllap katsun,“ lausus Villu ja läks.

„See siis ongi Kõrboja masin, mis seal meie väljal lõgiseb,“ rääkis Villu minnes endamisi. Seda oli ta ei tea miks isegi aimanud ja sellepärast oli see masin tema sisemuse soojemaks lõgistanud. Süda oli soenenud masinat kuulates ja jalg oli kergemalt astuma hakanud veel enne kui ema pistis talle leige katsekaku võiga pihku. Niisuguse sooja südamega jõudis Villu isa juurde, kes rukkivihke hakkidesse ladus, ja andis tööle jõudu.

„Näe, logaski polk ka maale saand,“ vastas isa jõudu vastu võttes naljatades. „Nägid ikka oma jalaga koju tulla?“

„Nägin,“ vastas Villu ja küsis: „Mis mina peaks tegema hakkama?“

„Saad sa siis veel midagi tehtud?“ küsis isa vastu ja vahtis poja parema käe poole.

„Noh, eks rukkit ikka või kokku kanda,“ vastas Villu.

„Näita siia,“ käskis isa poja paremat kätt tähendades.

Villu tõstis oma inetu ja vigase ihuliikme isa silme ette, ilma et ta ise sõnagi oleks lausunud.

„Te raiped küll!“ ütles isa, „kuidas nad ta ära on rikkund. Mis sellega veel teha.“

„Peab õppima ka sellega tegema, kui elada tahad,“ arvas Villu ise.

„Vähe õppisid sa tarvilikku enne, veel vähem õpid nüüd,“ ütles isa halvakspanevalt. „Enne tormasid kui poisike, nüüd elad kui sant, meest ei saa sinust kunagi. Üheks kõlbaksid sa veel...“

„Milleks?“ küsis Villu uudishimulikult, aga kui ta oleks teadnud, mis isa vastab, vaevalt oleks ta siis küsinud, sest isa vastas:

„Kõrboja peremeheks.“

Villu tuikus jalul ja oma vigases käes tundis ta hoogset valu.

„Issand jumal! On isa hulluks läind või mis? Villu Kõrboja peremeheks! Nüüd! Vigaselt ja pimedast peast!“ sähvis Villu peas, kui ta isale ütles:

„Isa, nõnda ei peaks sa rääkima.“

„Ega mina räägi, teised räägivad,“ vastas isa. „Kõik räägivad nagu ühest suust, et sinust saab Kõrboja peremees.“

„Lori!“ hüüdis Villu, pööras isale selja ja läks, läks rukkivihkude juurde ja ladus niisuguse kandami kokku, et parem käsi seljatäie tõstmisel teravat valu tegi. Aga Villu ei hoolinud sellest, litsus hambad kokku ja tegi järgmise seljatäie sama suure.

„Ära omale liiga tee," ütles isa talle lepitavalt, kuna ta natukese aja pärast uuesti juttu tehes küsis:

„Kus parem oli, kas vangis või laatsaretis?"

„Vangis," vastas villu mõtlemata.

„Seda on näostki näha," arvas isa pojale otsa vaadates. „Vangist tulles põlndki sa näost nii alla jäänd kui nüüd."

„Vangis sai tööd teha, aga laatsaretis vahi kõik jumalapäevad muidu, see teeb elu raskeks," seletas Villu. „Kui minu teha oleks, mina paneks kõik vangid laatsaretti, see aitaks kindlasti rohkem kui vangistamine. Mina läheks ennem aastaks vangi kui kuuks laatsaretti, niisuke oli mulle laatsareti elu."

Nõnda rääkis Villu isale, kui ta käristas rukkivihke kokku kanda, nii et paremas käes kibe valu tuksatas. Ise mõtles ta aga isa sõnade peale, et temast, Katku Villust, temast poolpimedast ja vigasest saavat Kõrboja peremees. Kui Villu ometi teaks, kes selle nalja lendu on lasknud!

Aga Villu ei tea midagi, ta tuli alles täna laatsaretist, sõi ema antud katsekakku ja kannab nüüd rukkit kokku. Ema peaks sellest asjast rohkem teadma, aga ometi ei lausunud ta temale, Villule, sõnagi, kui ta istus ukselävel. Ehk räägib ta õhtul, Villu katsub nõnda teha, et ta räägiks, sest kelle muu käest võiks ta midagi kuulda. Mikuga võib ta ükskõik kui kaua juttu ajada, tema ei lausu sõnagi, sest Mikk ei puutu kunagi teiste asjadesse, ennem räägib ta ilmast, räägib heinateost ja rukkilõikusest, räägib rukkiterastki või mõnest veel väiksemast asjast.

Nagu Villu mõtles, nõnda ta ka õhtul tegi. Kui võõrad läinud ja kui isagi väsinult magama puges, istus Villu alles väljas ukse ees, nagu vaataks ta

ilma, või nagu kuulaks ta kaua aja tagant jälle kord rohutirtsude laulu. Villu istus ja ei lausunud emale sõnagi, sest ta teadis, et kui emal midagi südamel kipitab, siis ta selle ka ilma küsimatagi sealt välja puistab.

Ema käis ja toimetas, ema käis ja tegi, nagu oleks tal toimetamist, nii et veel mahti ei saanud vanamehe kõrvale puhkama ronida, ema toimetas. kuni ta Villu juurde seisma jäi ja küsis:

„Kas Kõrboja oma käis sind linnas vaatamas?"

„Käis," vastas Villu, nagu oleks tal vastumeelt seda emale tunnistada.

„Nojah," ütles ema siis, „ega nad muidu räägi, ega inimesed tuulest võta."

Aga Villu ei vastanud selle peale midagi, nii et ema uuesti pidi küsima:

„Oled sa ise ka kuulnud, mis teist räägitakse, sinust ja Kõrboja omast?"

„Mida siis?" küsis Villu oma korda.

„Et sinust saab Kõrboja peremees," vastas ema. „Mädasoo ütles sinu kohta, et las sa aga tantsid, las te aga Kõrboja Annaga kahekesi tantsite, küllap sa viimaks enda Kõrboja peremeheks tantsid."

„Noh, tantsida ma veel võiks," ütles Villu, „jalad on alles terved. Kui tantsimisega Kõrboja peremeheks saadakse, siis võiks Mädasoo eidel õigus olla."

„Kas olete siis juba midagi eneste vahel rääkind või?" päris ema.

„Rääkind," osatas Villu, ja ema tundis, et poeg saab nagu ägedaks. „Mida? Millest? Et te ka igasugu lori usute, sina, ema, ja isa niisama. Tema rääkis mulle seda juba väljal. Kas siis Kõrboja jaoks tõesti paremat peremeest ei leidu kui minusugune pime ja vigane?"

„Jah, see ta nüüd on, et see nõnda pidi minema, et ta just selle terve silma pihta," hädaldas ema. „Aga ega sa veel päris pime ole," trööstis ta siis ennast ja poega.

„Jah, las Mädasoo ootab, kuni ma päris pimedaks jään, siis saan ma Kõrboja peremeheks," ütles Villu pilkavalt.

„Mis sa ikka niisukest patujuttu räägid," manitses ema, „miks sa siis päris pimedaks peaks jääma."

„Räägin seda, et inimesed nõnda räägivad ja et teie seda kohe usute," ütles Villu. „Üht ütlen sulle, ema: vigaselt ei minda Kõrbojale peremeheks, vähemalt mina ei lähe, kõik muu, seda mitte, rääkigu inimesed, mis tahes, või mingu kudas läheb."

„Seda minagi olen neile öelnd, et mis selle Kõrboja Anna arusse siis on läind, et vigast hakkab tahtma," rääkis ema.

„Mis Anna arusse on läind, seda mina ei tea, pole temaga sellest sõnagi lausund," seletas Villu, „aga mis minu arus on, seda ma tean. Mina võin ju kõik olla, võin olla poisike, nagu isa ütleb, võin olla arutu inimene, aga nii arutu pole ma ometi mitte, et nõnda, nagu praegu olen, Kõrbojale peremeheks hakkaksin minema. Sest Kõrbojale ei saa ometi muidu peremeheks kui peab Anna ä'ä võtma, aga Anna kõrval eluaeg vigaselt elada — seda tehku mõni teine, mitte mina, tehku seda need, kes sellest räägivad. Minule aitab sellestki, kui Kõrboja Annaga tantsida saan," lisas Villu nagu kergema südamega juurde, et ta oli emaga rääkinud nii kindlat keelt, „sellestki on liiga, võtab seegi silmad peast ja käed otsast."

Nõnda lõpetas Villu oma jutu peaaegu naljatoonil, aga ometi polnud tal omal naljanatukestki.

Lõpetas, nagu poleks tal enam emale midagi öelda ega emalt enam midagi küsida, ehk ta küll veel sõnagi polnud lausunud sellest, et ta Kõrboja perenaisele oli tõotanud joomise alatiseks maha jätta ja et nad jaanipäeval pidid minema kõverale kasele, Mädalaukale ja Hundiaugu saartele. Ainult ise mõtles selle peale, mõtles, kui ilus oleks olnud minna päikese paistel, nii ilus, et Villu läheks veel praegu, kui aga Kõrboja perenaine tahaks, Villu hakkaks kas või südaööl minema.

Aga Kõrbojale peremeheks ei läheks ta mitte, kuigi perenaine kutsuks — niisugune arutu mees on Katku Villu. Selle asemel jääks ta Katkule peremeheks ja võtaks Kuusiku sauna Eevi perenaiseks, kui seegi temale, vigasele ja pimedale, veel tuleks.

Jah, kui seegi veel tuleks!

Ja kui emagi magama läinud, ei saa Villu muidu kui peab Kuusikule vaatama minema, kas Eevi tuleks Katkule perenaiseks, kui tema, Villu, oleks seal peremeheks.

15.

Mööda pimedat metsaalust Kuusiku sauna poole minnes tundis Villu, et elu läheb raskeks. Esimest korda elus pani Villu seda raskust tähele. Kõrge metsa all voogasid alles päevase päikese erutatud soojad lõhnad õitseva kanarbiku kohal, aga Villu ei pannud seda tähele. Mingisugune loom põgenes Villu eest teelt vudinal pakku mööda kuivi krõgisevaid oksi, mingisugune lind krobistas tiibadega puuokstes, aga Villu ei kuulnud ega näinud seda, sest tema mõtles oma raske elu peale, mis nüüd hakkab.

Varemalt, ainult mõni nädal varemalt oleks Villu õhtul Kuusiku sauna poole minnes iga sammu

peal teerajal seisatama jäänud, kui ta kõrv oleks midagi kuulnud või silm midagi seletanud. Ta oleks iga lõhna, iga hääle järele midagi oletanud ja arvanud, oleks tunnud tingimata looma, kes teelt põgeneb, oleks tunnud linnu, kes krabistab tiibadega puus või lendab muidu metsa all. Aga täna ei oletanud ega arvanud ta midagi, täna ei tunnud ta midagi, nagu oleks ta esimest korda õhtul metsas, mis jätab ta sootuks ükskõikseks oma lõhnade ja häältega.

Villu hoidis suuremailt teilt kõrvale, sest ta ei tahtnud kellegagi kokku puutuda, Villu ei tahtnud kunagi kellegagi kokku puutuda, kui ta läks hilja õhtul või ka südaööl Kuusiku sauna poole, kus elas Eevi. Saun seisis perest veidi eemal metsa ääres ja sinna oli väga hea pääseda, ilma et keegi minejat näeks ja ilma et pere koergi kuuleks. Sellepärast võis Villu ka täna puude all sauna taga seisatada, ilma et ükski elumärk tema vastuvõtmiseks kuski liiguks.

Ainult üht teadis ta: sauna ligi ei tohtinud ta oma saabastega mitte käima minna, sest siis hakkas saunas kohe liikuma: Eevi kargas asemelt ja tõttas akna alla vaatama, kes käib nii raskete saabastega Kuusiku sauna ümber. Nõnda oli see tänagi: vaevalt sai Villu mõned sammud sauna teerajal astuda, kui juba hundisilma taolise akna taga riie liikus ja keegi sealt välja piilus.

Villu ootas pisut. Siis kostis ukse avamine ja kinnipanemine ning Eevi tuli paljajalu, suurrätik ümber, mööda kaevuteed, sest Villu oli mõne sammu saunast eemale astunud metsale lähemale.

„Saab ka sind vahel harva näha," ütles tüdruk mehele tasa, nagu heidaks ta sellele midagi ette. Aga Villu aimas häälest, et rääkija silmis on pisarad. „Mis on su parema käega?" küsis tüdruk, kui

Villu talle teretamiseks pahema ulatas. „On ikka veel haige?"

„Haige ta just pole," vastas Villu viivitavalt.

„Näita, anna ma katsun," ütles Eevi.

„Ära katsu," palus Villu.

„Teeb ta ikka veel valu?"

„Täna kandsin teisega rukkit kokku, siis valutas."

Nüüd otsis Eevi käsi Villu kätt, kuni ta selle leidis. Tüdruk kiljatas peaaegu, kui ta tundis käe asemel oma peos mingisugust mugerikku nuia.

„Halastaja Issand!" hüüdis ta nutu varal ja nüüd võttis ta mehe parema käe oma kahe terve käe vahele ja vaatas teda pimedikus hellalt ja õrnalt, nagu kardaks ta tema katkiminekut.

Villu tundis, et nii hellalt ja õrnalt polnud tema haiget kätt veel keegi vaadelnud, nagu tegi seda Eevi, emagi polnud vist, kui ta ulatas temale katsekaku kõhu varjuks. Nii õrnalt ja hellalt ei osanudki keegi seda teha, sest ega Villu ometi jumala muidu hakanud mehele teibaga pähe valama ega üle aasta vangis istuma kui Eevi poleks osanud nii hellalt ja õrnalt tema haiget kätt vaadata.

„Aga silm?" küsis Eevi, kui ta kätt juba küllalt oli vaadelnud ja katsunud, nagu tahaks ta teda kõiges tema inetuses igaveseks omale meelde panna või nagu armastaks ta millegi pärast seda vigast kätt, mida ta täna alles esimest korda näeb ja katsub.

„Ikka näeb," vastas Villu, „päris pime ei ole. Ega ma muidu oma jalaga siia põleks saand."

Eevi võttis uuesti Villu paremast käest kinni, mille ta silmapilguks lahti oli lasknud, ta võttis nõnda sellest vigasest käest kinni, et Villul hea hakkas ja heameelega Eevi järele lähema kuuse alla läks istuma.

„Näita siia," ütles tüdruk ja võttis mehel peast kinni, et ka silma vaadelda, ning pahema käe pöidlaga tasahilju mööda haava-arme liikuda. „Said sa veel kusagilt sel korral haiget?" küsis ta siis.

„Ei, rohkem ei saand," vastas Villu, „ainult see käsi ja silm."

Eevi vaikis natukeseks ja ütles siis nagu endamisi:

„Jah, ei sust nüüd küll enam Kõrboja peremeest saa, ei mina küll seda enam usu, rääkigu nad mis tahes."

„Teie ei oskagi enam muud teha, kui räägite kõik ainult Kõrboja peremehest," ütles Villu. „Isa rääkis, ema rääkis, sina räägid."

„Kõik räägivad," vastas talle Eevi. „Kõik ütlevad mulle, et mina pühkigu oma suu sinust puhtaks, hea kui poja kasvatamiseks rahagi saan. Ütlevad, et näe Kõrboja peremees sõitis sulasega linna, kutsar ees, ja kui ta sealt tagasi tuleb, siis aetakse pulmad püsti, visatakse kantslist maha."

„Aga mina ütlen, et see nende Kõrboja peremees võtab Kuusiku sauna Eevi ära ja asub temaga Katkule elama ning Eevi saab Katku perenaiseks, kui ta aga ise tahab," rääkis Villu, jäljendades tüdruku sõnade tooni.

Eevi ei lausunud selle peale midagi, nihkus ainult mehele lähemale ja silitas selle vigast kätt, nagu võlgneks ta temale mehe sõnade eest tänu, silitas ja kummardus tema üle, nagu mõtleks ta teda suudelda, aga ei, ainult pisarad langesid sinna peale.

„Ära nuta," ütles Villu ja et juttu teisale viia, küsis ta: „Mis ema tervis teeb?"

„Ei teda enam kunikski ole," vastas Eevi silmi pühkides.

„Kas vana Andres lubab ikka su peale ema surma saunast välja ajada?“ küsis Villu.

„Ikka,“ kinnitas Eevi. „Veel täna rääkis sellest. Ütles teine, et ega temal minuga kaupa ole, tema teind kauba emaga, mina olla nii kui nii seaduse vastu sauna ema juurde kolind, põle tema käest luba küsind. Ähvardab teine sauna maha kiskuda, ütleb, et muidu langeb veel mõnele kaela, hakka kahjutasu maksma.“

„Noh, ega see ema nii pea sure,“ trööstis Villu. „Vanainimese asi, ikka hädine ja haigetand, ega sellepärast kohe surm tule.“

„Küll ta tuleb, nüüd tuleb ta,“ arvas Eevi, „ei mina usu, et tema silm veel kartulivõtmist näeb.“

„Ega Andres sind päeva pealt ikka välja aja, mis häda tal sest saunast on,“ ütles Villu. „Pole ta enne kellegile kaela tulnd, ega ta siis sinulegi tule.“

„Mis ta nüüd kaela tuleb või, aga eks ta raskeks lähe, kui ema enam ei ole. Siis ei saa ma ju poisist silmapilgukski enam kuhugi,“ kaebas Eevi.

„See on terve?“ küsis Villu.

„Mis sel viga,“ vastas Eevi, „või tema midagi teab. Suu hambaid juba täis.“

„Ära muretse, las ta aga kasvab, läheb meile vaja, näe minuga on lood pisut halvasti. Ma katsun isaga rääkida, ehk võid poisiga Katkule tulla, niipea kui ema enam ei ole, seni peate muidugi siia jääma,“ rääkis Villu.

„Seni muidugi,“ arvas ka Eevi.

Natukene aega vaikisid nad, siis küsis tüdruk:

„Kas sa ei ütleks mulle, kuidas see kõik nõnda tuli.“

„Ah selle käe ja silmaga?“ küsis Villu.

„Jah, kudas ta siis plahvatas, aga enne ei plahvatand, sa põmmutasid seal juba ammust aega?“ ütles Eevi. „Teised ütlevad, et sa olid purjus, et sa

läksid Kõrboja preili pärast sinna, tema auks põmmutama, tema rõõmuks."

„Ma isegi ei tea, miks ma sinna läksin," vastas Villu. „Tuli tuju ja tahtsin minna ning kutsusin kõik kaasa, kes pidul olid. Küllap see ikka vist sellepärast nõnda läks, et olin joond, sellepärast ma vist nõnda tantsisingi ja külapoistega riidu sain. Sest saadik, kui ma vangist koju tulin, käivad kõik ninad püsti, nii et sadagu või vihm sisse. Ma oleks neile kuraditele näidand, kudas Luukas õlut teeb, kui mitte Kõrboja perenaine vahele poleks astund, perenaine ja Mikk pärast ka."

„See oli hea, et nemad vahele astusid," ütles Eevi, „muidu oleksid jälle mõne maha löönd või nemad oleks sinu maha lasknud, neil olnd sinu tarvis revolvrid kaasas. Ütlevad teised, et sinusuguse mahalaskmise pärast ei ole vaja kurja undki näha, veel eile oli peres sellest jutt. Muidugi räägitakse seda selleks, et mina kuuleks ja sinule ette räägiks. Ah, Villu, küll saan mina sinu pärast head ja paremat kuulda. Poiss on alles väike, tema väetikene ei tea veel midagi, aga küllap tulevad temagi päevad."

„Kannata veel natukene," trööstis Villu. „Mina ise sõidaks sinuga kas või hommes-päev õpetaja juurde, aga kuhu ma su panen, kui isa nõus põle."

„Lähme ükskõik kuhu, ennem kõik muu kui see elu, mis praegu," ütles Eevi. „Mitte see töö, mitte raskus, vaid sõnad, need söövad hinge seest. Igaüks haugub, igaüks nöökab, nina alles tatine peas, aga juba suu põiki nina all. Niisuke elu on minul. Siis see Kõrboja perenaine, teda hilbutavad nad mulle vahetpidamata, nagu härjale punast rätikut."

Ilm oli metsa all päris pimedaks vanunud. Villu ja Eevi istusid kuusejuurikal, silmad küla põl-

dude poole, mis paistsid mingisuguse lõpmatu heleda lagendikuna, kus puuduvad need vaevad ja viletsused, millest nemad siin kuusejuurikal kurtsid. Villu oli oma pahema käe ümber Eevi piha pannud ja paremat, vigast, hoidis Eevi oma peos silitamiseks, hellatamiseks. Nõnda istusid nad soojal ja sumedal augustiööl ning nõnda võisid nad kaua istuda, et külapõldude poole vahtida, nagu ootaksid sealt trööstí.

16.

Katku Villu võttis mõne päeva hoogu, Villu võttis mõne nädala hoogu, et isale rääkida oma pulmadest Eeviga, aga kuidagi ei saanud ta sellega hakkama, sest Villu teadis, et isaga on raske sellest rääkida, liiatigi nüüd. Sellest oli varemaltki, kui Villu alles terve, raske rääkida, sest isa nõudis minijaks peretütart, lõpuks — isa nõudis minijaks ükskõik keda, mitte aga Kõrboja Reinu endist teenijat.

„Olen mina või on minu poeg see viimane jätis, et tema peab Kõrboja teenijaga leppima," rääkis Katku Jüri, ehk küll ei Villu ega keegi teine hästi aru ei saanud, miks peaks see olema viimane jätis, kes lepib Kõrboja teenijaga. Peaaegu ei saanud sellest Villu emagi aru, sest tema arvas, et olgu muud mis on, aga hea tütre saaks ta omale Eevist küll, allaheitliku ja sõnakuuleliku, virga ja tööka. Aga teiste arusaamine ei piisanud Katku Jüri ees põrmugi, sest tema oli ikka iseenda arusaamise järele elanud ja armastas seda teha kuni surmatunnini. Tema arvas, et kui teda kord enam Katkul ei ole, siis muidugi siin enam tema tahtmine ei maksa, millega ta tähendada püüdis, et ta heameelega ka pärast surma veel Katkul peremeest mängiks.

Nõnda käis Villu ja otsis parajat silmapilku isaga rääkimiseks, aga see silmapilk ei tulnud, sest isa oli nüüd tusasem ja tõredam kui kunagi enne ja võttis Villut vähem arvesse kui Villu oma tööga väärt oli. Ei aidanud seegi, et Villu enam ühelegi Kivimäe kivile auku sisse ei puurinud ega ühtki pommu ei teinud. Isegi valmispuuritud augud seisid laadimata ja kivid lõhki laskmata, seisid nagu nad olid jäänud jaanipäeva hommikul. Villu ei käinud enam Kivimäel istumas, ei läinud sinna poole pühapäeviti kõndimagi, sest Villu kõndis nüüd nõmmes, läks sinna poole, kus oli Kõrboja järv. Siin istus ta mõnikord, istus vahetevahel otse järvekaldal ja proovis ajaviiteks oma silma, otsides üle järve tuttavaid puid või põõsaid. Aga tuttavad puud jäid harilikult leidmata ja põõsaste asemele olid tekkinud mingisugused ebamäärased tumedad, udused kujud, millel polnud endist tegu ega nägu.

Sellest tegi Villu järelduse, et kui teisele poole järvekaldale tuleksid põdrad või kitsed jooma, kui nad tuleksid isegi õhtuse päikese heledal helgil, ometigi oleks temal vaevalt lootust neid näha, vast tabaks ta silm neid ainult liikudes tumeda laiguna. Ei ole enam lootust, ei võiks püssi palge panna ja neid lasta, ei ole enam võimalust vääramata kindlusega saata hargi ja kirbu kaudu tina välejalgistesse loomadesse või puude ja põõsaste vahel välgatavaisse lindudesse.

Pole enam endist mõtet kevadhommiku puhtel metsa minna vaatama, kas teder mängib, ja kuulama, kus metsis laulab. Nüüd lähevad Villu asemel teised, kel mõlemad silmad peas või kel näeb vähemalt teinegi hästi, lähevad ja tunnevad seda imelist värsket ja erutavat lõhna, mis täidab metsa-

aluse ja lagedagi maa, kui mängib teder ja laulab metsis.

Arst ütles küll lõpuks, et nägemine paraneb aja jooksul, läheb selgemaks, aga vististi ütles ta seda muidu, ütles jutujätkuks, ütles suusoojaks, sest millegagi pidi ta seda mehemürakat ometi lohutama — nõnda arvab Villu. Aga kuigi arst oleks tõsiselt arvanud, siis ei või silm enam kunagi oma endist võimet tagasi saada, seda teab Villu kindlasti, sest kust võtta teine niisugune silm kui oli tema pahem. Eksis ta kunagi sihtides või maad mõõtes, vääratas ta kunagi rauda tagudes või lauaserva õigeks lükates, või kas ei tunnud ta looma- ja linnujälgi?

Ah, Villu ei teadnud teist niisugust silma, kui oli tema pahem. Isegi tema oma parem silm ei saanud pahema vastu, nõnda arvab Villu, ja sellepärast on tal oma pahema vigastamisest palju rohkem kahju kui parema kaotusest.

Villu ümbrus on selguse kaotanud, jooned on muutunud ähmaseks ja virvendavad. Igalpool tabab Villu mingisugust võõrast, tüütut virvendust: virvendab järv, virvendavad puud järvekaldal, virvendavad pilved järve kohal, virvendavad järve põhjaski ja kisuvad taevagi kaasa virvendama, nii et silma pisarad tekivad, nagu kipuks Villul nutt peale. Aga Villu ei mõtlegi nutta, tema ei leiaks nuttu isegi tahtes. Tema ainult kõnnib ja istub nõmmes või järvekaldal ja mõtleb oma silmade, mõtleb oma elu peale, mis silmadega seotud.

Kõigest saab tema oma mõttes aru, ühest mitte: mis on temal selle Kõrboja perenaisega või mis on perenaisel temaga tegemist? Peale jaanipäeva on ta feda ainult kaks korda üürikeseks näinud, üks kord laatsaretis, teine kord kiriku juures, kus nad ainult mõned tühised sõnad teineteisega

vahetasid, aga ei pääse Villu tundmusest, et tema ümber kujutakse mingisugust võrku, et Kõrboja perenaine kujub tema ümber võrku. Milleks? Kui Villu seda teaks!

Villu hakkab aimama, kui õigus oli emal kartes Kõrboja ja tema perenaist. Villu aimab, Villu tunneb, et nõnda see jääda ei või, et veel tuleb temal Kõrboja perenaisega kokkupuutumist. Teisedki tunnevad ja aimavad, et veel tuleb neil teineteisega tegemist, ja sellepärast räägivad nad Villule igal kohasel ja kohatul silmapilgul Kõrboja perenaisest. Nad ütlevad temale, et Kõrbojale kõlbab ta palju enam peremeheks kui Katkule, sest Kõrboja peremehel pole vaja endal tööd teha, Kõrbojal võib peremees saksa mängida, nagu on seda vana Reingi teinud. Kõrbojal teevad palgalised töö, aga Katkul venitagu peremees ise ühes perenaisega ja kasvatagu lapsi, kui abi tahavad.

Villut hakkab Kõrboja peremehe küsimus juba huvitama, teda huvitab see küsimus kui pealtvaatajat, ükskõikset vaatlejat. Villu tahab ära oodata, millest see algab, mis algama peab. Kui Kõrboja perenaisel tõepoolest midagi niisugust mõttes oleks, nagu teised räägivad, küllap siis näeme, kuidas ta sellega hakkama saab.

Aga Kõrboja perenaine sai sellega palju lihtsamalt hakkama kui Villu oskas aimata. Õigem — Kõrboja perenaine ei teinud midagi, mis oleks kui algus, vaid tema tegi nõnda, nagu jatkaks ta midagi üsna vana. Sest tema tuli ühel ilusal pühapäeva õhtupoolikul, kui haabadesse hakkas tekkima juba punast, järve äärde Villu juurde, tuli oma vana Mousiga, kel olid suuremad jäljed kui kõigil ümberkaudsetel koertel (ainult vast isahunt sai oma jälgedega tema vastu), tuli ja istus Villu juurde järve-

kaldale pehmele samblale ja ütles sellele, nagu jatkaks ta ammugi alatud juttu:

„Näe, haavad löövad juba punaseks!“

„Jah,“ vastas Villu. „Juba hakkab peale.“

„Kas seletate seda üksikut haaba, mis seisab üle järve meie vastas mändide vahel, natuke maad pahemal pool suurt kaske?“ küsis perenaine.

„Nagu seletaks midagi,“ vastas Villu. „On midagi muud kui männid.“

„Ta põleb kui küünal mändide vahel,“ ütles perenaine.

„Usun, et põleb, aga minul pole sellest siit maalt vähematki aimu,“ seletas Villu.

„Teate, miks ma sellest haavast rääkima hakkasin? Teie tahtsite ta ükskord maha võtta, temast vene vile teha. Aga mina olin vastu, ei lasknud. Sest saadik mäletan seda haaba.“

„Ei mina seda mäleta,“ ütles Villu.

„Olete ehk ka selle suure karbase kase unustanud?“ küsis perenaine.

„Ei, seda mitte,“ vastas Villu. „Seal kase all jooksin oma parema silma peast ära, sellepärast mäletan teda.“

„Seal kase all!“ imestas perenaine. „Millal see oli?“

„See oli siis, kui teie minu eest järve jooksite,“ vastas Villu.

„Teie eest?“ küsis perenaine vastu. „Teie eest pole ma kunagi järve jooksnud, mitte kunagi, te ei mäleta õieti.“

„Mäletan väga hästi,“ ütles Villu. „Teie olite hobune, minu peos olid ohjad ja siis jooksite järve.“

„Miks te lasite joosta, eks te hoidnud hobune kinni,“ rääkis perenaine.

„Arvate, et põleks vist jõudnud? Muidugi oleks jõudnud, aga ma ei tahtnud, kartsin," seletas Villu.

„Kartsite, et ohjad peast ära tulevad?" küsis perenaine. „Aga nad olid ju peanaha küljes kinni. Minu praegused rotisabad, need võiksid muidugi peast ära tulla, aga siis — siis oli hoopis teine asi."

Perenaine peatus, ja kui Villu kohe midagi ei öelnud, ainult vana Mousi halli pead silitas, siis jätkas perenaine nagu etteheitvalt:

„Vähe puudus, siis oleksite lasknud mu sel korral ära uppuda."

„Selle peale olen isegi mõelnd, et siis oleksite võind ära uppuda," ütles Villu, „ja mina arvan, minul oleks siis mõlemad silmad veel tänapäev tervelt peas."

Villu isegi ei teadnud, kuidas tal need sõnad suust tulid, aga küllap nad vist ikka sellepärast tulid, et ta rääkis Kõrboja perenaisega, kes ajas juttu, nagu oleks neil mõni muinaslugu käsil, mis ei puutu ei üht ega teist. Aga Villu viimsed sõnad puutusid perenaist, sest ta tegi mingisuguse äkilise liigutuse ja vaatas Villule küsivalt otsa.

„Arvate teie tõesti nõnda?" küsis ta siis.

„Arvan küll," vastas Villu. „Teie pidite seekord uppuma ja mina kandsin teid kaldale ja nõnda läks mul parem silm peast."

„Tõepoolest, ma ei mõista teid," ütles Kõrboja perenaine ja nüüd kostis, et tal polnud mingisuguse muinaslooga tegemist, võib olla polnud seda juba algusest saadik, vaid ta jäi ainult sellepärast Villu juurde peatuma, et vana Mousi puhkust nõudis ning oma halli pea Villu põlvele pani silitamiseks.

„See on nii lihtne mõista," lausus Villu. „Mina kandsin teid kaldale ja panin märjalt, nagu olite,

selle suure kase alla ning põlvitasin ise teie juurde..."

„Noh ja siis?" küsis perenaine kärsitult.

„Ja siis läks mul parem silm peast," vastas Villu, vastas lihtsalt ja rahulikult, nagu oleks tal ikka veel muinaslooga tegemist, ainult tema pahem silm hakkas suurema hooga virvendama.

„Aga kuidas?" päris perenaine ikka veel.

„Jooksin orgi otsa, mis teil peos oli, kui teie jooksite," ütles Villu.

„Ega ometi mina...?" küsis perenaine.

„Teie," vastas Villu lihtsalt.

„Siis läks see silma pihta?"

„Ainult ots puutub," ütles Villu, „aga paljuke silmale vaja."

„Siis tähendab, nõnda oli see," ütles perenaine mõttes ja nüüd kostis jällegi, nagu oleks tal mõne muinslooga tegemist. „Mina lõin seekord parema silma pimedaks... Kui mul omal sellest aimu oleks olnud!"

„Ühelgi hingel pole sellest aimu, teie olete esimene, kellele sellest rääkisin," ütles Villu. „Ah jaa, sõjaväekomisjonis, kus nad kui mesilased mu ümber olid, isegi käega patsutasid, nagu oleksin mõni ilus tapahärg, seal küsiti, et kuhu ma oma parema silma olen pannud ja seal ütlesin, et löödi peast ära. Kes lõi? küsisid nad, ja siis vastasin: tüdruk lõi. Need naersid seal, mõtlesid, et teen nalja, sest ma olin pisut joonud. Ei enne ega pärast pole ma sellest kellelegi sõna lausund, emale ka mitte, ehk see küll alati usutab, kui sellest juttu on. Ma poleks seda teilegi rääkind, kui mitte pahemaga peaaegu niisama põleks läind. Aga seda päris pimedaks ei saand."

„Teie räägite, nagu oleks mina ka selles süüdi," ütles Kõrboja perenaine, aga ta ütles seda nõnda,

nagu poleks ta ei Kõrboja perenaine, ega Kõrboja preiligi, vaid mingisugune plika, kelle kehaliikmed jatkude kohalt alles mügerikud. Nõnda ta istuski nüüd Katku Villu kõrval pehmel samblal. „Ma ju küll keelasin teid, mul oli mingisugune hirm teie pärast, juba siis oli, kui need poisid teile kallale tükkisid. Hirmu pärast ma vahelegi astusin, kartsin, et teiega võiks midagi juhtuda."

„Neil olnd revolvrid minu jaoks taskus," ütles Villu.

„Sellepärast!" hüüdis perenaine. „Ainult et ma teiega sinna pidin kaasa tulema, teie Kivimäele!"

„Oleksin üksi läind, kui keegi poleks tulnd, oleks läind ja põmmutand," ütles Villu.

„Ei te oleks läinud, kui mina oleksin teid palunud," ütles perenaine tasa. „Ja seda ma oleks pidanud tegema, seda tahtsingi teha, aga ometi ei teinud, teiste pärast ei teinud, kes ümber seisid. Küll mina pärast kahetsesin, et ma teiste pärast selle tegemata jätsin."

Selle peale istusid nad mõlemad tükk aega nõnda, nagu kahetseksid nad ikka veel, miks Kõrboja perenaine Katku Villut jaanipäeva hommikul polnud palunud, vana halli peaga Mousigi näis nõnda istuvat, kui ta ulatas oma lõua Villu põlvele.

17.

Aga Villu kahetses veel midagi muud, kui ta läks Kõrboja järvelt koju poole: ta kahetses, miks oli ta perenaisele rääkinud oma parema silma lugu. Ta oli pidanud ootama, et näha, mis perenaine teeb, kuidas ta sellega hakkama saab, mida Villu ootab, aga nüüd oli Villu ise rohkem teinud kui perenaine, sest see rääkis ainult pihlakast, mille lehtis juba

punast, ja kasest, millel karbane koor, aga Villu hakkas kohe oma silmaga peale. Villu hakkas sellepärast nõnda peale, et ta ei tea miks tahtis Kõrboja perenaist riivata.

Nüüd koju pole minnes teab Villu, et ta seda poleks pidanud tegema. Aga Villuga juhtub ikka nõnda, et ta Kõrboja perenaise seltsis teeb asju, mida ta ei peaks tegema, sinna pole midagi parata. Üht ainult tunneb nüüd Villu: enam ei taha ta oodata, mis perenaine teeb, tema ise hakkab talitama. Teda ei huvita üldse enam perenaise tegemine. Sellepärast hakkab ta isaga töö juures oma naisevõtmise juttu, ütleb, et tema peaks ikka Eevi ära võtma.

„Muidugi,“ vastas talle isa, „mis sul nüüd ikka muud üle jääb.“

Ja see on kõik, mis isa ütleb, rohkem ei sõnagi, nii et Villu natukese aja pärast küsima peab:

„Aga kas ma võin ta Katkule tuua, emale oleks nii kui nii abi vaja?“

„Kuhu sind vigast ja pimedat ikka ajada,“ vastab isa, ja Villu mõistab, kui hirmus pahane, võib olla, nukkergi on ta oma poja pärast.

„Kui sa ei taha, ega ma siis ei too,“ lausus Villu.

„Aga kuhu sa siis lähed?“ küsis isa. „Kuusiku sauna või?“

„Eevigi aetakse sealt välja, niipea kui ema silmad kinni paneb,“ ütleb Villu.

„Kuhu siis?“ küsib isa.

„Ma ei tea veel, aga ehk saab ikka kuhugi,“ arvab Villu.

„Ja mina pean siis sulase võtma,“ ütles isa.

„Ma võiks ju siin tööl käia, kui kuhugi lähemale korteri leian,“ ütleb Villu.

Isa toob kaks, kolm seljatäit vilja väravatele ja jausub alles siis:

„Parem too ta juba siia, mis sest kahe pere vahel jõlkumisestki tuleb. Aga pulmi ma ei tee," ütleb ta natukese aja pärast, „pulmad tee ise, kui kord Katkul peremees oled, kui sust üldse peremeest saab."

Jällegi kannavad mehed vaikides vilja väravatele, aga siis ei saa isa muidu kui peab oma juttu jätkama.

„Mõnest mehest ei saa ega saagi peremeest, ka siis ei saa, kui talle koht kätte anna. Minu va õnnis isa rääkis ikka kellegist Iirava Matsist. Sellest pole kudagi peremeest saand, tehku härra temaga mis tahes. Väsind ära, pole jõund peret toita ega mõisapäevi teha. Härrale teind see viimaks nalja, et Mats peremeheks olles nõnda ära väsib, ja pand ta väljavahiks, pärast rehepapiks, et ehk seal koheneb. Teised kõik naernd, et Mats peaks kolm aastat mõisa aidamees olema, ainult siis jäksaks ta peremeheks hakata. Härra teindki teise aidameheks ja and talle siis koha uuesti kätte, aga siis löönd pikne Matsi maha, nii et peremeest põle tast ikkagi saand. Sina niisamuti. Juhan saab tülist eest otsa, paristamise ja viinaajamisega ajad raha kokku, et võiks elama hakata, aga siis kukud sa kohe keldrit ehitama, keda kellegile siin vaja põle, asutad töökoja, nagu oleksid linnas või postmaantee ääres, vead rohtu koju ja hakkad Kivimäel kive lõhki põmmutama, nagu põleks sul midagi targemat teha. Ootan igapäev, et kust sa nüüd peale hakkad, aga küll sa juba kusagilt hakkad, seda käid ja haudud sa. Ütle nüüd, on sinu keldrist või töökojast kellegile kasu? Oled sa ise sellest midagi saand või on teised? Ja need kivid seal Kivimäel... nüüd võivad nad seal seista, aga enne ei

võind, enne pidi neid lõhkuma. Nüüd seisavad ja roostetavad su pihid ja orad, tangid ja haamridki sepapajas, kellegile pole neid tarvis. Niisukesest mehest ei saa kunagi peremeest. Mul on nii kahju, et mul enam poegi ei ole ja et ma Katku sinule pean jätma."

„Jah, hull on ta küll," tunnistas Villu nüüd isegi isale, „minu käest läheb kõik luhta. Aga mis ma võin sinna parata, kui ma ikka veel Kivimäe kivide peale pean mõtlema. See on ainuke koht, kus ma midagi ära võiks teha, niipalju näen ma veel küll. Mina tahaks ikka veel need kivid seal ära lõhkuda, nii et seal võiks künda ja äestada, ja siis peaksid sinagi oma silmaga nägema, kuidas Kivimäel vili kasvab."

„Aga mina ütlen, et ennem mine minu juurest ära, mine või metsa kuuse alla, mine kas või Kõrbojale pereheks, ennem kui sa nende kividega seal jändama hakkad," ütles isa.

Aga nüüd vastas Villu midagi, millest isa alguses järeldas, et tema pojal enam täit aru peas ei ole, sest Villu vastas nõnda:

„Seda olen ma isegi vahel mõelnd, et ma peaks õige sinu juurest ära minema. Ja ma lähekski, läheks kas või tänapäev, kui sa mind lubaksid käia Kivimäel kive lõhkumas ja sinna põldu tegemas, kui kivid eest ära saavad. Mina elaks tõesti kas või metsas kuuse all ja käiks sealt Kivimäele, käiks vähemalt pühapäeviti, kui muul ajal aega ei saa. Sest vaata, isa, sina ostsid selle Katku, ostsid ja ei müünd teda kellegile, ka Kõrbojale mitte, ei müünd teda hingehinna eestki, mis sulle pakuti, tegid siin tööd, kaevasid kraavi niipalju kui jäksasid, ehitasid hooneid, tegid toale korstna peale, muretsesid reed ja vankrid, panid raudassid puutelgede asemele, nii et esimesed rattad enam usse põõsas-

test välja ei ajand ega viimased neid tapnud — seda tegid sina. Aga ütle, mis pean mina siin tegema? Sinu koha peal elama, sinu vankriga sõitma, sinu sahaga kündma, sinu hoonetes ulualust otsima? Kas siis mina ise midagi ei suuda ega oska? Sinul on hea rääkida, sest sinul on Katku ja kui hobuste kõrvad siin aiste vahel enam ripakile ei lange ja kui lammaste kaelad kevadeks rõnga ei lähe, sead kõhtu elitinga ei saa, siis oled sina seda teind, sina ja ema. Aga mis siis mina olen, et mina midagi ei või teha, mis oleks niisama palju kui on sinu töö? Ega sa ometi sellepärast Katkut omale ostnud, et igavesti endist viisi siin kükitada. Ka sina ei olnd vana Katkuga rahul, tegid uue, mina tahan ka midagi uut teha. Ainult ühes olen ma ehk süüdi: ma põle õigest otsast kohe peale hakand, olin rumal, ei tund Katkut. Ma oleks pidand oma värkstoad ja keldrid kus ja kurat jätma ning oleks pidand otseteed Kivimäe kividega peale hakkama, sest siis oleks ta nüüd juba valmis. Uudse vili oleks juba Katku salvedes, uudse hein Katku küünides või lakas ning nende eest saadud rahaga oleks võind pikkamisi ehitada keldri ja kas või värkstoa, kui süda oleks kutsund."

Nõnda rääkis Katku Villu täna isaga ja nõnda polnud ta temaga veel kunagi rääkinud. Nõnda polnud vana Katku Jüriga veel keegi tema Katkust rääkinud, isegi täismees Juhan mitte, nii et Jüri kauem poega kuulates lõpuks tahes või tahtmata otsusele pidi tulema, et ei tema pojal arust vist küll puudu ei ole, olgugi temaga muidu kurb lugu. Isale näib isegi, et Villule on viimsel ajal aru juurde tulnud, kas vangimajas või laatsaretis, seda ei tea, aga võimalik, et mõlemal pool, sest Katku Jüri arvates on mõlemad head asutused, vangimaja ehk veel parem kui laatsaret. Ja kui Villu natukese aja

pärast uuesti rääkima hakkas, siis kuulas isa juba tähelepanelikumalt, sest Villu ütles:

„Sa seisad sellegi vastu, et ma Eevi tahan ära võtta, ütled, ma toogu peretütar, otsigu rikas, aga ütle ometi, miks sina ise rikast ei võtnud?“

„Mul põlnd midagi, mulle ei tulnd keegi,“ vastas isa.

„Sul põlnd midagi...“ kordas Villu, „aga ometi oled nüüd Katku peremees. Ema ei toond küll midagi sulle kaasa, aga ta tuli ise ja see oli rohkem kui lehm ja lammas või seapõrsas. Kas mõni rikas oleks ema viisil sinu kõrval tööd rühmeldand või teeks seda mõni teine rikas minu kõrval? Aga mina ei taha Katkul vähem tööd teha kui sina oled teind, mina ei taha siin sinu armuleiba süüa ja ei taha ka, et ema kätetööst peaks keegi teine laiskuse pärast rasva minema. Mina tahan oma ette mees olla ja tahan ka naist, kes oma ette naine oleks, nagu ema on olnd. Sina tegid alguses tööd ja pingutasid püksirihma, nagu ütled, arvad siis sina, et mina teda aina pean lõdvemale laskma? Ei, mina ei taha lasta, enam ei taha, hakkan niisama peale nagu sinagi, hakkan oma Katkut ehitama ja minu naine peab ühes ehitama, kui ta tahab olla minu naine. Ütle nüüd ise, kas mõni peretütar selleks paremini kõlbaks kui sauna Eevi? Las ta tuleb ja teeb, tema tahab teha, tema tahab teha ja lapsi kasvatada, niisuke on tema ja minule meeldib, et ta on niisuke. Ja mina ütlen: kui minu poeg kord kasvab, siis lasen ma teda teha, las ta möllab, kuni ta kas või otsa saab, ehitagu ta Katkule kas või linn, kui see ei meeldi, mis mina oma aruga olen teind.“

Villut kuulates hakkas isa kahetsema, et ta temale pulmi polnud lubanud teha, sest ta arvas, küllap võiks ehk pojale pulmadki teha, kui ta võtab

naise ja toob minija koju. Aga Katku Jüril oleks raske oma sõnu süüa, sest tema pole veel kunagi oma sõna söönud, kui ta oli tõsiselt rääkinud, ja sellepärast võib nõnda tulla, et Villu toob Eevi Katkule, toob ta ühes väikese pojaga, aga toob ilma pulmadeta, sest isal poleks küll pulmade vastu enam midagi, aga tema ei taha oma sõna süüa.

Vististi nende pulmade pärast see ongi, miks Villu iseäranis suurt rõõmu ei tunne rääkimisest isaga, kui ta selle peale tagasi mõtleb õhtul magama heites. Ta mõtleb heintel lamades peaaegu niisama, nagu mõtles Kõrboja järve äärest tulles, kus ta oli rääkinud Kõrboja perenaisega, mõtleb, et parem oleks võinud ehk kõik rääkimata olla, oleks võinud seda mõni teine kord teha. Aga Villu ei saanud õigel ajal pidama, sest temal on kerge sõna, eriti kui ta istub Kõrboja perenaisega või kui ta käristab vilja väravatele, nii et vigases käes pistab ja särk seljas liimendab. Heintel lamades mõistab ta isegi seda, ainult üks on talle arusaamatu: miks ei tule uni lõhnavail heintel, kui mõtted käivad Kõrboja perenaise kannul.

Ja Villu otsustas tulevikus mitte midagi enam uisapäisa teha, otsustas hakata tasa ja targu talitama, nagu polekski ta enam Katku Villu. Ta ootab ära. Ei ta räägi Eevilegi enam üle-peakaela Katkule tulekust ega mujale minekust, ei räägi talle sellestki, mis ta isaga rääkinud, nii et Eevi jällegi hakkab elama nagu lootuseta oma poja ja haige emaga, kes aietab ja ütleb:

„Ei ta võta sind ühti ä'ä, mehed ei võta kunagi, kui nad kohe ei võta, kasvatad üksi oma poega."

Neid sõnu kuuldes pühib Eevi silmi, pühib mõnikord nõnda, et poiss seda tähele paneb ja karjuma pistab, nagu oleks ka temal osa ema murest.

Aga kui nutud nutetud, kuivatab Eevi oma ja lapse silmad ning vastab emale:

„Nõnda on ikkagi parem, ometi poegki jääb temast järele, muidu põleks sedagi."

„See on see Kõrboja, kes teda enda poole kisub," oigab ema.

„Ega ta siis nüüd änam teda taha, mis ta selle vigase ja pimedaga veel teeb," arvab Eevi.

„Mis tal sest," vastab ema, „ega ta tööllooma otsi, et peab terve olema... Villu võib ka nõnda meheks olla, pimedast peastki kõlbaks ta ehk meheks."

Õige, ka Eevi tunneb, et Villu võib nõndagi meheks olla, et Villu võib lapse isakski olla, nagu polekski tal parem käsi vigane ega ka pahemgi silm poolpime.

„Kui ma õige läheks ja räägiks preiliga," ütleb Eevi emale.

„Mis sul temaga rääkimist on?" küsib ema vastu.

„Et ta Villu rahule jätaks. Ütleks talle, et eks ta leia omale terveidki, jätku see vigane minule, jätku Villu oma pojale isaks, muidu peab poeg isata jääma," seletas Eevi.

„On see Kõrboja preili mõni mees või, et sina temaga lähed selle asja pärast rääkima," ütles ema. „Naine teine nagu sinagi, preili veel peale kauba."

„Aga mina läheks ikkagi, läheks poja pärast, võtaks selle käe peale ja läheks," ütles Eevi.

„Mis, Kõrbojale või?" küsis ema.

„Kas või Kõrbojale, kui mujal teda kätte ei saa," vastas Eevi.

„Lauluga tulid sealt, tahad veel teise lauluga tulla," ütles ema pilkavalt ja lisas siis juurde: „Mina ei läheks ehk kui läheks, siis ainult õpetaja juurde ja sinnagi mitte enne kui esimene kord kantslist

maha kuulutud, enne ei läheks. Sest mis sinna enne minna, ega õpetajagi prunti saa ette pista, et Villu Kõrboja preili järele on, et ta temaga järve ääres tantsib ja sina kodus istud, ükski ei või sinna midagi. Mehed on ikka niisukesed: jooksevad ja jooksevad su järele, lööks kas terve ilma sinu pärast maha, aga niipea kui su kätte saavad, kaovad kui kulutuli. Nõnda on Villu, nõnda oli minu vanamees. Suure surmaga sain teise õpetaja juurde, vaata jookseb sul veel altari eest ära, aga minul põlnd veel last käes ega kedagi. Eks ma kinnitand sulle küll: tüdruk, hoia ennast, pill tuleb pika ilu järele. Las võtab ä'ä, siis aega küll. Aga kes siis minu sõna kuulas, kes kunagi vanainimese sõna kuulab."

18.

Eevi teab isegi, et ta ei kuulanud, sest tema arvas siis, et headus on parem kui sõnakuulmine. Ta ei võinud ometi Villule midagi keelata, kui Villu tema pärast Künka Ottole teibaga pähe valas, päris mahagi lõi. Siis ep see oligi kõik.

Aga Eevi arvab ka tänapäev, et kergem on Kõrboja preili jutule minna, kergem on teda paluda Villu pärast, kui istuda kodus ja kuulata haige ema sõna. Sellepärast tõmbab ta esimesel parajal silmapilgul poja sülle ja pistab temaga Kõrboja poole ning teel ei turgata talle kordagi meelde, missuguse lauluga ta siit tulnud, kui poeg trampis jalgega tal alles südame all. Ei, Eevil pole minnes midagi meeles kui aga Villu ja poeg, Eevil pole kunagi Villu ja poeg nõnda meeles olnud kui nüüd Kõrboja teel.

Villu vangiviimisel oli tal kergem, sest vangist saadakse ju ükskord ometi lahti; tal oli ka kergem, kui ta teada sai, et Villu on verise käe ja silmaga

linna laatsaretti sõitnud, sest laatsaretist võib, kui mitte tervelt, siis ometi vigaselt tagasi tulla. Aga kui Eevi mõtles selle peale, et ühel ilusal päeval sõidab Villu ühes Kõrboja preiliga õpetaja juurde ja istub vedruvankris, millel kaks hobust ees, siis lõi ta silme ees äkki kõik mustaks ja selles mustas polnud midagi näha. Kõrboja vedruvanker oli kui puusärk, mida Villu eest pidi hoidma. Istus ta kord juba seal sees, siis sõidaks ta nagu surnuaiale, kuhu kaevatud värske haud. Nõnda tunneb Kuusiku sauna Eevi, kui ta läheb, poeg süles.

Kõrbojal istub vana Rein ise ukse ees sügisese päikese paistel, kui Eevi väravast sisse astub; vana Rein istub ja poolpime, poolkurt Mousi on kõhuli ukseläve ees, mis on märgiks, et ka perenaine peab kodus olema, sest koer ei jää tema sabast kuhugi.

„Näe Eevigi tuleb vahel meid vaatama," ütleb Rein heasüdamlikult.

Need sõnad äratavad koera unest ja ta astub lähemale vaatama ja nuusutama, kes on tulnud, sest nina on tal veel ainukeseks õigeks teejuhiks jäänud siin ajalikus elus.

„Kas tunned mind veel ära?" küsib Eevi koeralt.

O, küll Mousi tunneb, sest niipea kui nina tüdruku riiete ligi saab, hakkab saba lipnema, nii et pool kehagi kaasa väänleb. Mousi armastab Eevit Villu pärast, Mousi armastab mesinädalate pärast, mis Eevil olid Villuga, sest siis pidi Villu vargsi Kõrbojal käima, pidi nõnda käima, et vana Mousi oleks pime ja kurt, et ta ei näeks ega kuuleks kunagi midagi kahtlast. Siis vedas Eevi Mousit igalepoole kaasa ning söötis teda kõige paremate suutäitega, söötis teda oma lihajagudega, mis ta kaks korda nädalas sai, söötis Villu käe läbi, nii et Mousi oleks Villut nähes ja kuuldes pime ning kurt.

Niisugused olid Eevi ja Villu mesinädalad ning nõnda võttis vana Mousi neist tegelikult osa. Vanu õndsaid aegu meelde tuletades liputab ta nüüd kõigest jõust saba, nagu oleks Eevi riietel ikka veel sama magus hais küljes, nagu oli neil mesinädalail, liputab saba ja püüab käsi lakkuda, nagu leiduks seal ikka veel võileiba või sealihakäntsakaid. Aga Eevi mesinädalad on ammugi mööda, seda teavad kõik, seda mõistab nähtavasti ka vana Mousi, sest varssi läheb ta ukseläve ette oma endisele paigale, nagu peaks ta siin ootama seda, kes on mesinädalais.

„Noh, mis sind siis nii kaua aja tagant siia ajas," ütleb Rein Eevile. „Oli asja ka või?"

„Oli ikka ka," vastab Eevi. „Kas preili on kodu?"

„Tahad temaga kokku saada?" küsis Rein.

„Oleks palund küll," ütleb Eevi tasa ja piineldes.

Kõrboja isand astub lahtise akna alla ja ütleb sisse:

„Anna, Eevi tahab sinuga kokku saada."

„Missugune Eevi?" küsitakse toast vastu.

„See endine meie Eevi, kel katku Villuga poeg," vastab isand, Eevigi kuuleb, et ta nõnda vastab.

Nüüd lükatakse aken ristseliti lahti, Kõrboja perenaine ulatab oma pea, ulatab oma poole kehagi aknast välja ja ütleb:

„Kas tahate otse minuga rääkida?"

„Jah, preili," vastab Eevi.

„Nelja silma all?" küsib perenaine.

„Oleks palund küll," ütleb Eevi last süles kohendades.

„Siis olge head, tulge sisse, tulge minu tuppa," kutsub perenaine.

Ja kui Eevi toaukse poole hakkab minema, vaatab perenaine talle üksisilmi järele ning ei jäta seda enne kui mineja astub uksest sisse, siis alles suleb ta ruttu akna ja laseb pooleldi kardinagi ette.

Eevit lapsega oma toas nähes unustab perenaine küsimast, mis külaline tahab, miks ta tulnud; astub talle vastu, vaatab teda ennast, vaatab tema lastki, küsib: kui vana, mitu hammast suus ja mis nimi. Küsib palju muidki asju, nii et Eevi muud ei saa teha kui aga vastata, ja nõnda ajavad Kuusiku sauna Eevi ja Kõrboja perenaine kahekesi juttu, nagu polekski neil teineteisega muud asja. Ja kui Eevi perenaise küsimusele vastab, et pojal isa nimi, siis ütleb perenaine, nagu oleks kõik kõige paremas korras:

„Ah siis ka Villu?"

„Villu," vastab Eevi punastades.

„Kas Villu tuleb ka tädi sülle?" küsib perenaine lapselt.

„Mine tädi sülle," ajab Eevi last, kes esiteks kaheldes aru peab ja siis valmis on minema.

„Missugune pontsakas!" hüüab perenaine last oma kätele võttes.

„Jah, ta on mul tubli," vastab Eevi rõõmsalt. „Või mis ta siis tahab, ikka veel saab teine rinda."

„Ah ikka veel!" imestab perenaine.

„Mõtlen, et on teine esimene, las võtab, piima on küll, ega ta ikka mööda külge tal maha jookse. Esteks oli niipalju, et põlnd kuhugi teist panna, poiss ei jõund ära juua, lüpsin maha, aga vaat, nüüd — ei saa änam tarbekski."

Nõnda räägib Eevi, omal aga süda näpib sees, et kuidas ta küll preiliga päris jutu otsa peale saaks.

„Ta ju käib teil juba?" küsib perenaine.

„Ammugi," hüüab Eevi vastu, nagu imestades, et midagi niisugust võidakse tema Villu kohta küsida. „Hakkas juba enne kaheksat kuud tugede najal püsti ajama, nii kange oli teine, muud kui trügib ja trügib, seni kui jalad all. Ta ainult siin, võeras kohas, seisab süles."

Ja perenaine paneb poisi põrandale ning ütleb: „Näita tädile, kudas sa käid!"

Aga poiss seisab kui pulk, vaatab ja seisab, ei tõsta jalga jala ette.

„Tee tädile tipatapa," manitseb ema ja nüüd hakkavad poja jalad liikuma, kuni nad peaaegu jooksu kipuvad, sest laps märkab peagi, et Kõrboja värvitud laudpõrandal on palju mõnusam liikuda kui Kuusiku sauna savisel, mis aukline.

„Näe hullu, kui kärmesti ta siin läheb, aina jookseb kohe," imestab Eevi isegi poega vaadates.

Ja nüüd vaatavad nad kahekesi last ning räägivad kõik ilmad kokku, hakkavad Iidamast ja Aadamast. Nõnda kaob Eevil ikka enam ja enam himu sellest asjast juttu teha, milleks ta siia tuli, tal kaob himu sellepärast, et Kõrboja perenaine tema poisi vastu nii tähelepanelik on ja et poiss temaga esimesest silmapilgust peale nii hästi lepib.

„Kas teil on ka hea meel, et teil niisugune poeg on?" küsib perenaine viimaks.

Aga Eevile näib, nagu tahaks ta pisut teisiti küsida: nagu tahaks ta küsida, et kas tal on hea meel sellepärast, et see on Katku Villu poeg. Ja kui Eevile nõnda näib, siis tunneb ta, kuidas talle pisarad millegi pärast kurku tõusevad ja nüüd mõtleb ta ainult, missuguse ettekäändega küll Kõrbojalt lahkuda, et vaja poleks sõnakestki preilile rääkida sellest, millest kavatsetud.

„Eks vaeva ole tema pärast küll nähtud," vastab Eevi perenaisele, „aga ega rõõmgi tulemata

jää, ema ütleb mulle alati, et ei jää, et küll ka rõõm tuleb."

Nüüd näib Eevile, et ka perenaise kurku tekivad millegi pärast pisarad ja nagu trööstisõnu otsides ütleb ta perenaisele:

„Eks preililgi ole vaeva ja muret küll selle kohaga."

„Jah, ole ise peremees ja perenaine, sest muud peremeest mul ju ei ole," vastab perenaine ning silmitseb ise väikest Villut.

Aga Eevi silmitseb perenaist ja hoiab kurgus pisaraid tagasi, kuni perenaisel viimaks meelde tuleb küsida, mis Eevil tema juurde asja olnud, nagu tahaks ta seega meelde tuletada, et aeg oleks juba minema hakata. Nüüd ei saa Eevi enam pisaratest võitu, nüüd murravad nad omale laugude kaudu tee. Ja perenaine ei saa kuidagi aru, miks Eevi nii südamest nutab; ta ei saa ka oma küsimustele mingisugust vastust, sest Eevi nutab ainult. Alles tüki aja pärast nuuksub ta:

„Ema..."

„Mis on emaga?" küsib perenaine.

„Ema on suremisel," vastab Eevi. „Ema on haige, tulin vaatama, ehk on preilil midagi rohtu."

„Mis haigus tal on?" küsib perenaine.

„Kes teda teab," vastab Eevi. „Vanainimese asi, sees on valud, ei või kuiva ega märga sisse võtta, aina kõrvetab."

Aga preilil ei ole rohtu vanainimese haiguse vastu, kui on sees kuumad valud ja ei või kuiva ega märga võtta. Ta lubab ise Kuusiku sauna minna, ta lubab isegi, kui peaks tarvis olema, arsti järele saata, aga see ei trööstí Eevit, ta nutab ikka veel.

„Ärge nutke," ütleb perenaine, „küll poeg teid trööstib."

Seda arvab nähtavasti Eevigi, sest tema võtab poisi sülle ja teeb minekut, nagu oleks tal kõik jutud räägitud.

Kodus küsib temalt ema:

„Kus sa nüüd selle poisiga nii kaua olid, käisid õige Kõrbojal või?“

„Ei käind,“ vastab Eevi.

„Kus sa siis käisid?“ pärib ema.

„Niisama muidu,“ ütleb Eevi ja tal on hea meel, et ta ometi kordki on ema sõna kuulanud: et ta pole rääkinud Kõrboja preiliga ega pole teda palunud Katku Villut rahule jätta tema enese ja tema väikse poja pärast.

19.

Täna on Kõrboja ja ümberkaudseis teistes metsades suur püha — pähklapüha ja sellepärast on kõik kohad täis kisa ja kära, kõnet ja huilgamist, mängu ja naeru. Täna ammub nõmmes Lõugu Kusti „vasikaski,“ nagu pühitsetaks Kõrboja järve ääres mõnda hilist jaanilaupäeva.

Pähklapühale tahab ka Kõrboja perenaine minna. Ta kahtles kaua, aga kui Kuusiku sauna Eevi oma pojaga ära läks, siis oli kahtlus kadunud: perenaine tahtis pähklale, maksku mis maksab. Võimalik, et muidu tema jagu pähklaid täna metsa oleks jäänud, et nad korjajata viimaks ise puust maha oleksid varisenud hiirte süüa, aga nüüd — sauna Eevi tõttu, tema väikse Villu tõttu — ei tahtnud perenaine oma jagu pähklaid enam kauemaks metsa jätta, ei, nüüd mitte enam.

Ka Katku Villu oli täna metsas. Vaevalt korjas ta pähklaid, sest tema hädine silm ei seletanudki neid hästi, ehk olgu siis, et nad kasvasid madalas ning suurte kobarate kaupa koos. Villu oli muidu

metsa läinud, nagu ei teakski ta, et täna on suur pähklapüha, mis meelitab palju rahvast kokku — tüdrukuid ja poisse, isegi vanemaid inimesi. Esiteks uitas ta üksi, nagu pärast laatsaretist kojutulekut ikka, uitas ja kuulas, kuidas mets oli täis kisa ja kära, naeru ja mängu. Aga kui ta kuulis, et ka Lõugu Kusti oma „vasikaga" on ilmunud ja et ta mängib, nagu oleks tal peas paras aur, siis ei saanud Villu enam muidu kui pidi minema otseteed pilli hääle peale.

Kustil oligi paras aur peal, sest muidu ei viitsinud või ei raatsinud ta nii väga oma pilli nahklõõtsa kiskuda: külapoisid, kes tahtsid, et Kusti mängiks, muretsesid paraja auru eest.

Külapoisid muretsesid selle eest, et nende enestegi pead poleks pähklapühal auruta ja sellepärast olid mitmedki taskud punnil, mitte pähklatest, vaid pudelitest. Oli punastki viina, oli magusat viina, mis oli laulvate tüdrukute viin, kes kippusid aina kilkama ja kiiluma, kui poisid otsisid nende taskuist pähklaid.

Aga Katku Villu käes ei kiilunud täna ükski tüdruk, sest tema ei otsinud kellegi taskust pähklaid, nagu ei küüniks tema silma vilets nägemine sellekski mitte. Katku Villu istus tummalt pillimängija kõrval, istus ja surus pea käte vahele või viskas enda luud-kondid pikali ja vahtis õhuavarusse, nagu seletaks ta ainult seal midagi.

Villu oli laatsaretis kõhnaks jäänud, ta jäi päev-päevalt ikka kõhnemaks, nagu poleks ta laatsaretipäevad veelgi mööda. Villu kõhnus edeneb nähtavasti iseäranis sest päevast saadik, kui ta Kõrboja perenaisega järve ääres istus ja see tema käest küsis, kas ta silm võtab veel nii kaugele, et näeks üle järve karbase koorega kase kõrval haaba, mille

lehis juba punast. Villul kadus sest saadik söögiisu, ema pani seda tähele.

Ta rühmab oma vigase käega küll tööd teha, teeb nõnda, et isagi temaga rahul on, on hommikul esimene ja õhtul viimne, aga söömise peale ei mõtle ta suuremat ühti. Ema arvab, et Villu magab vähe, sellepärast kaob tal söögiisu, aga Villu ise teab, et ta nii kui nii vedeleb asemel liigagi kaua, sest und ei jätku sellekski lamamiseks.

Villu on sõnakehvaks jäänud, nagu oleksid vangimaja ja laatsaret tema keelepaelu halvanud. Tundide kaupa võib ta kodus või ka teiste seas istuda sõnalausumata, nii et emal mõnikord tema pärast õudne hakkab, temast kahju saab ja ütleb:

„Eks ütle ka midagi, mis sa nõnda istud."

„Mis ma ikka ütlen," vastab Villu. „Minu jutud on räägitud."

„Siis mine kuhugi, või liiguta käsi ja jalgu, ära istu nõnda."

„Kuhu ma ikka lähen," vastab Villu, „minu käigud on käidud, minu jooksud joostud."

Ja jälle istub ta endiselt, pea käte vahel.

Nõndasama istus Villu pähklapühalgi teiste keskel, kui need naersid, vallatasid ja kõnelesid tühjatähja, kõnelesid mõtteta ja lõputa. Üks või teine poiss tuleb tema juurde ja käseb teda rääkida, käseb teiste nalja kaasa teha, aga Villu ei armasta teistega naljatada, ei armasta teiste nalja pealtki vaadata, nagu oleks ta selleks juba liig vana. Siis saavad need, kel temaga vana kana kitkuda, kurjaks ja nad ütlevad temale, et kui ta nendega kaasa ei taha teha, siis mingu parem ära, milleks ta muidu kõnutab siin, mingu sinna, kus sünnib midagi kaasa teha.

„Joogi, kurat, kui sa muud ei taha teha," ütlevad poisid ja ulatavad talle mitmest küljest pudelid,

sest nüüd julgevad nad seda, nüüd on Villu taltsaks tehtud.

Ja Villu joob, Villu hakkab seda rohkem jooma, mida enam ta vaikib, nagu saaks ta tummaks suure janu pärast. Aga kui ta juba küllalt joonud, kui keelepaelad on sedavõrt pehmed, et sõnad pääsevad suus liikuma, siis kirub Villu, nagu oleks tal parema käe või pahema silma pärast ikka veel suur valu:

„Solk! Ei hakka, kurat, pähe! Mitte ei hakka!"

„Joo," käsevad teised, „küllap ta hakkab."

Ja Villu joob, nagu joodaks teda Kõrboja perenaine ise. Villu joob teiste viina, ehk ta küll teab, et teised joodavad teda alandamise pärast, sest mis kuradi mees see Villu veel on, kui ta joob teiste viina, nagu ei jaksaks ta enam ise seda saada. Villu tunneb isegi, kuidas teiste viin teda alandab, aga ta joob siiski, nagu otsiks ta meelega alandamist või nagu tahaks ta nende päevade mälestuse surnuks juua, kus tema ise jootis teisi, sest tema võis seda.

Kui Kõrboja perenaine pähklapühale ilmus, siis oli suurem hulk pidulisi juba metsast välja tulnud Kõrboja järve äärde tantsuplatsile, mida jaanipäeval piirasid kirevad laternad. Siin ja seal huikasid veel üksikud hääled sügavamal metsas nagu öökullid.

Tantsiti. Katku Villugi tantsis. Aga Villu ei tantsinud täna tüdrukutega, vaid aina meestega, ajas kuue seljast maha ja vihtus oma vihameestegagi, nii et nahk tolmas. Kunagi varemalt polnud Katku Villu nõnda oma vihameestega tantsinud, nagu tantsiks ta lepitust, sest Villu oli selleks liig tugev ja uhke poiss, et kellegagi leppida. On kellegagi viha, siis olgu õieti, on kellegagi riid, siis

õiendagu seda mehe rusikas, nõnda oli Villu tänini arvanud, nõnda oli tema ilmavaade.

Aga nüüd oli tema ilmavaade muutunud, vangimaja ja laatsaret olid nähtavasti ta muutnud, sest muud muutjat ei olnud. Või ehk Kõrboja perenaine, kui ta Villult järve ääres tol korral küsis, kas ta hädine silm seletab veel haaba, mille lehis juba punast? Jumal seda teab! Villu ise ei räägi sellest ja teised ei tea rääkida. Villu joob ainult teiste viina ja tantsib oma vihameestega, kas või vestiväel.

Ta tantsib niisuguse hooga, et ta isegi seda tähele ei pane, millal Kõrboja perenaine pähklapühale ilmub, millal ta oma esimesed lood tantsib teiste poistega, sest ka perenaisel on täna nähtavasti tantsutuju, tantsib ta ju sulase Jaanigagi, kelle ta ise tantsima kutsub. Villu näeb perenaist alles siis, kui selle palged juba tantsust õhetavad, kõik panevad tähele, et Villu näeb Kõrboja perenaist alles siis, sest siis lõpeb tal tahtmine ainult poistega tantsida ja läheb perenaist tantsima kutsuma, kes sel silmapilgul teiste ringist pisut väljaspool.

„Te olete jälle joonud," vastab perenaine Villu kutsele.

„Silm teeb haiget, käsi valutab," ütleb Villu naljatades.

„Teie olete kuri," ütleb perenaine nüüd ja Villu näeb, et perenaine ütleb seda ainult headuse pärast. „Teie tahate seega mulle meelde tuletada, et mina ise teid sõna murdma ajasin, kui ma jaanipäeva hommikul teid sundisin jooma."

„Ah, preili, need on vanad asjad!" hüüab Villu. „Nüüd pole muud kui tantsime."

„Mina teiega täna ei tantsi," ütleb perenaine.

„Mis? Kardate või? Kardate, et ma kukun?" küsib Villu.

„Lähete jälle riidu," ütleb perenaine.

„Seda pole täna karta," vastab Villu. „Jõime ühest pudelist, tantsisime mees mehega."

Ja Villu mangub Kõrboja perenaist, kuni see läheb, läheb oma tahtmise vastu, sest Villu ei või oma jonni jätta, kui kõik vahivad põnevusega, kas ta saab Kõrboja perenaise tantsima või mitte. Aga tantsib kord Katku Villu Kõrboja perenaisega, siis peavad ka teised kõik tantsima, peavad Villu vihamehedki, kes tantsivad ikka alles mees mehega, nagu polekski pähklapühal kilkavaid tüdrukuid.

Tantsuhoog aina kasvab, poiste jalad hilbuvad kui sääsereied ja tüdrukute undrukud kisuvad taha torusse, lüües kas või möödavilksatavaile paaridele ihuliikmete ümber. Tants muutub üldiseks rüsinaks, nagu oleks Kõrboja järve ääres vähe ruumi kõigile pähklapidulistele, ja rüsin kestab seni, kuni keegi tantsijatest kukub — kuni kukub Katku Villu Kõrboja perenaisega ja nende otsa mõned teisedki paarid. Villu vihamehedki kukuvad, kes tantsivad mees mehega ja kui nad üles tõusevad, kiruvad nad:

„Joob, siga, ennast nii täis, et ei oska änam tantsida."

„Sai teiste käest, sellepärast," hüütakse vastu.

Kõik kuulevad neid sõnu, kuuleb Kõrboja perenaine, Villu isegi kuuleb, aga peale mõne poisi ja ühe, kahe peene peretütre ei pahvata keegi naerma — ei naereta Kõrboja perenaise pärast. Kõrboja Leenal on otse pisarad silmas, et perenaine pidi kukkuma teiste naeruks selle va Katku Villuga, kes tõmbab oma nina täis. Leenal on kahju triibulisest alusest ja helevalgest bluusist, mida perenaine oskab nõnda kanda, nagu oleks ta mõni lihtne talutüdruk, aga nüüd Villuga maast tõustes, kui pere-

naise bluusil olid mudased saapajäljed, tundus Leenale, nagu oleks nende perenaine tõepoolest ainult lihtne talutüdruk ja sellest on tal nii väga kahju.

Villu poolpime silm välgub, Villul välgub pimegi silm, sest ta mõistab, et asjata on joonud oma vihameeste pudelist ja on asjata nendega tantsinud vestiväel, nagu tantsiks ta lepitust. Kõik saavad aru, et nüüd võiks Katku Villu jällegi mehe maha lüüa, aga nüüd ei teeks ta seda enam Kuusiku sauna Eevi, vaid Kõrboja perenaise pärast — ta teeks seda iseenda, oma au pärast. Villu võiks praegu maast tõustes mõne naerva külatüdrukugi maha lüüa, nii hirmus meeletult välguvad ta pimedad silmad. Aga ometi ei tee ta seda, ei tee üldse midagi, ei lausu ainustki sõna ja sellepärast on kõigile selge, et Villu suured päevad on mööda, Villu laul on lauldud, et asjata oli rüsinal tantsimine, asjata Villu kukkuminegi.

Ta seisab norus peaga Kõrboja perenaise ees, kelle riideid Leena aitab puhastada, seisab ja ootab nagu laps oma karistust. Aga perenaine on rahulik, ta on rahulikum kui kõik teised, nii et Leenal heameel hakkab oma perenaise pärast, kes ütleb Katku Villule, nagu trööstiks ta karistatud last:

„Eks ma öelnud teile, näete nüüd," ning lisab siis naeratades juurde: „Lähme, katsume uuesti."

Nüüd arvab ka Villu, et peaks õige uuesti katsuma, ja nad lähevad jällegi tantsima, nagu poleks midagi iseäralikku juhtunud. Seekord on tantsuplatsil vähe rahvast ning lõpuks tantsivad Kõrboja perenaine ja Katku Villu kahekesi, sest ka Leenat Jaani ei suuda neile enam seltsiks olla. Tantsu lõpetades ütleb perenaine Villule:

„Ei te kuku ühtigi, kui neid teisi oma jalgega risuks ei ole."

Kõik kuulevad, et perenaine Villule nõnda ütleb, nii valjusti ütleb perenaine, aga ükski ei niitsata. Alles siis, kui perenaine männioksalt oma jaki võtab ja selle selga ajab ning piduliste ringist lahkub, ühes Villuga, kes kõnnib kui peksta saanud koer lontis kõrvul tema kaasas, alles siis leiab Lõugu Kusti sõnad, mis toovad kõigile naeru. Kõrboja Leenagi ei saa muidu kui peab naerma, sest pilli Kusti ütleb minejatele järele vaadates asjalikul toonil:

„Kõrboja läheb oma kahe Mousiga."

Kõik leiavad, et see on hirmus naljakas ja sellest silmapilgust peale hüütakse Katku Villut Kõrboja Mousiks, hüüavad needki teda nõnda, kel pole tema vastu ei viha ega vaenu. Ka Lõugu Kusti ei öelnud seda viha pärast, vaid ainult nalja pärast, sest tema oli külas kõige suurem naljamees, kui aga paras aur peas.

Villu ja perenaine ei kuule Kusti sõnu, nad kuulevad ainult naeru. Selle naeru saatel lähevadki nad mitte Kõrboja poole, vaid järvenurgast mööda kõrge nõmme sihis, nagu tahaksid nad alles vastu õhtut minna oma jagu pähklaid ära tooma, et nad ei variseks maha hiirte süüa.

20.

Videvik tihenes juba, kui Kõrboja perenaine ja Katku Villu uuesti jõudsid järve äärde. Ei see olnud küll sama paik, kus nad olid viimati istunud ja haavast rääkinud, millel lehis juba punast. Aga küllap seda punast siiagi paistis, kui aga vaadata, sest ep olnud Kõrboja järve ääres paika, kuhu poleks silma torganud see täna juba otse lõõmav puu, ehk ta küll mändidega võrreldes oli nääpsuke. Niisugune imelik järv oli see ja niisugune imelik puu.

Järv oli vaik, sootuks vaik oli järv nagu nõmmgi, kust tulid Villu ja Kõrboja perenaine, ainult üle järve kostab ikka veel Lõugu Kusti „vasika“ ammumine, mis ajab tantsima. Pill on ainuke, mis häälitseb üle järve nõmme — Villust ja perenaisest mööda, nagu poleks tal nendega enam midagi asja.

„Teil peaks rohkem tegevust olema,“ ütleb perenaine Villule, kui nende ümber valitseb niisugune vaikus, „siis ei mõtleks te niipalju selle peale, mis olnud ja on.“

„Mul pole tööst puudus,“ vastab Villu.

„Seda ma tean,“ ütleb perenaine, „aga teil peaks oma ette töö olema.“

„Kõik, mis ma teen, jääb ju ükskord minule, teist pärijat Katkul ei ole,“ seletab Villu.

„Ükskord muidugi,“ arvab perenaine, „aga see ükskord ei aita tänase ette. Teil peaks omal koht olema, teil peaksid omal mured olema, see oleks hoopis teine asi. Isa on tugev ja terve, tema elab veel kaua.“

„Mis teha,“ ütleb Villu. „Sinna põle midagi parata, kuhu ma nüüd veel mujale lähen või mis ma veel ette võtan.“

Selle peale räägib Kõrboja perenaine oma suured sõnad, nii et nõksatus Villul kogu kehast läbi käib, kui perenaine ütleb:

„Tulge Kõrbojale.“

Villu ei vasta kohe, ta korjab oma mõtteid, oma aru, et mõista, millest Kõrboja perenaine räägib.

„Te rääkisite jaanilaupäeval sellest, mis Kõrbojal peaks tegema,“ jatkab perenaine, „tulge ja tehke, nagu siis rääkisite. Hakake või hommespäev peale.“

Perenaine ütleb seda vaikselt ja tõsiselt; Villu arvab, et ta ütleb seda peaaegu pühalikult, omal hääl väriseb pisut.

„Aga teil on ju Mikk," vastab Villu, „tema on tubli ja töökas mees, mina tunnen teda."

„Issand jumal!" hüüab selle peale perenaine. „Mina ei tea, olete teie nii rumal või häbemata. Saage ometi ükskord aru: ma kutsun teid Kõrbojale peremeheks!"

Nõnda hüüab perenaine, pöördub siis kõrvale ja puhkeb ise nutma. Alles nüüd mõistab Villu, mis talle öeldud, kui teda Kõrbojale kutsutud kas või hommespäev seda tegema hakkama, millest ta jaanilaupeäval purjus peaga rääkinud. Aga ka nüüd ei leia ta, mis vastata, ta vaatab ainult oma kõrval istuvat perenaist, kes nutab. Ja talle näib, et see polegi Kõrboja perenaine, see pole Kõrboja preiligi, vaid see oleks nagu sama plika, kes jooksis kord tema seltsis paljajalu mööda metsa.

„Teie ei peaks nõnda rääkima," ütleb Villu, „minusuguse sandiga ei oleks pidand teiegi nõnda rääkima, mul on muidugi raske küll."

„Jah, rumalus see oli, et teiega rääkima hakkasin," vastab perenaine läbi pisarate pahaselt, „oleksin pidanud ennem midagi sellesarnast tegema, nagu too kord seal suure kase all."

„Jah, ennem midagi selletaolist, kui nõnda rääkida," on ka Villu nõus.

Silmapilk vaikust. Perenaine nutab oma ette, Villu istub piineldes. Järve tagant kostab kaugenev pillihääl, sest hakkab juma pimedus. Vaikne veepind läigib vastu eha. Kuski sulpsatab hiline kala.

„See oleks pidand varem olema," ütleb Villu viimaks, „siis, võib olla, kui mul alles teine silm

peas ja mõlemad käed otsas. Aga nüüd, mõtelge ometi isegi, kuhu ma nõnda kõlban."

„Muidugi oleks pidanud see varem olema," on ka perenaine nõus. „See oleks pidanud juba siis olema, kui ma teil silma peast välja lõin. Mina poleks pidanud siis kuhugi sõitma, oleksin pidanud Kõrbojale jääma ja tänapäevani siin olema. Ja uskuge, vististi oleks ma jäänud, kui juba siis oleksin olnud Kõrboja perenaine, jumala eest oleksin jäänud. Ja ma oleksin vististi juba siis teid kutsunud Kõrboja peremeheks, kui te seal rabamättal mu jalast ussikihvti imesite. Sest pange tähele: uss ei hammustanud mind too kord mitte, ma tegin muidu nõnda, tegin, nagu oleks ta mind hammustanud ja nagu oleksin ma nii hirmsasti surma kartnud. Ma tahtsin näha, mis te teete, kui mina nii hirmus surma kardan, tahtsin näha, kas te julgete ja tahate minu jalast kihvti välja imeda. Vaat sel korral oleksin teid juba Kõrboja peremeheks kutsunud, kui oleksin ise olnud Kõrboja perenaine. Aga ma ei olnud, ma polnud siis midagi, kui ma teiega nõnda mängisin ja viimaks teil südame täiega silma peast välja lõin."

„Kas tõesti uss teid sel korral ei hammustanud?" küsis Villu.

„Nii tõesti kui ma teid täna õhtul Kõrboja peremeheks kutsun," vastas perenaine ja pööras oma näo Villu poole.

„Aga te näitasite ju punast märki, näitasite verepisarat," ütles Villu.

„Ork torkas sinna," vastas perenaine.

Villu vaikis üürikeseks ja otsis pimedikus perenaise silmi, mis hiilgasid.

„Kust tulite selle mõtte peale?" küsis Villu umbusklikult.

„Ma ei tea," vastas perenaine, „see sündis silmapilkselt, ebateadlikult. Mäletate, sel korral paistis palav päike, oli kõue eel, meil olid korvid murakaid täis, sõime neid üheskoos ja pärast pidasime murakatega sõda, kuni korvid tühjad. Teie korv sai enne tühjaks ja siis võtsite väevõimuga minu korvi ja pildusite ka selle tühjaks minu enda pihta. Ma olin vihane, aga ometi meeldis mulle see, mis teie tegite, meeldis, aga ikkagi tahtsin kätte maksta. Kuidas see just oli, ei mäleta, aga kui me pärast võidu marju korjama hakkasime, kumb korvi enne täis saab, siis tuli mul meelde, et onu Oskar millalgi ussikihvti väljaimemisest oli rääkinud ja kohe mõtlesin ma: Hea küll! Korvist pildusite kõik mu marjad välja, siis imege mu jalast ka olemata kihvt. Katsuge, kas on hea. Küll te siis teate! Ja nõnda see sündiski."

„Ja mina, rumal, imesin ja imesin ning kõige rohkem veel oma suud ja igemeid, sest nagu teie seletasite, võib muidu ise kihti kätte surra. Aga ütelge ometi, kas teil valu ei olnud?" küsis Villu perenaiselt.

„Oli ikka ka, oli küll," vastas perenaine, „aga kannatasin välja."

„Ah nõnda on see kõik!" ütles Villu natukese aja pärast. „Nüüd mõistan, miks te pärast järve jooksite."

„Aga te oleksite pidanud seda siis mõistma, siis oleks teil silm pähe jäänud," ütles perenaine.

„Ei usu," arvas Villu, „mina olen ei tea miks seda tõugu, et minu käes ja minuga kõik kudagi viltu läheb. Kuigi ma seekord oma silma oleks päästnud, küllap ma temast mujal kusagil lahti oleks saand, kas või sõjaväljal, kui mitte mujal. Silmaga oleks võind iseendastki lahti saada."

„Teie räägite hirmsaid asju!“ hüüdis perenaine, nagu hakkaks tal õudne, ja Villul oli tundmus, et perenaine nihkub temale pisut lähemale. „Te räägite oma õnnetusest kui mingisugusest saatusest, millest pole pääsmist.“

„Mina, nagu näete, pole osand oma saatusest mitte pääseda,“ vastas Villu.

„Te võite seda, kui aga tahate,“ ütles perenaine.

„Kudas?“ küsis Villu.

„Ma ütlesin juba,“ vastas perenaine.

„Ärme räägime sellest enam,“ ütles Villu nagu hirmul. „Kord oli see ehk võimalik, aga siis põlnd teie Kõrboja perenaine, nüüd olete küll seda, aga mis olen nüüd mina?“

„Teie silm näeb küllalt niipalju kui Kõrboja peremehel vaja, ja käest pole kuigi suurt lugu, sest ega Kõrboja peremehel endal ometi tarvitse heinakaarel või mujal eestegijaks olla, temal on siin paremattki teha, kui ta aga tahab ja seda oskab,“ rääkis perenaine.

„See on ainult nõnda rääkida,“ ütles Villu.

„Kuidas nii ainult rääkida?“ küsis perenaine.

„Ega siis Kõrbojale ainult peremeest vaja ole,“ ütles Villu. „Peremehe ametiga saaks ma ehk toime, aga see teine. . .“

„Missugune teine?“ päris perenaine, nagu ei mõistaks ta, mis Villu öelda tahab.

„Kõrboja perenaisele, Kõrboja preilile on ka meest vaja,“ vastas Villu, „ja selleks ei kõlba ometi minusugune sant.“

„Aga kui see Kõrboja perenaine ja preili seda santi tahab,“ ütles perenaine.

„Siis ei taha sant mitte,“ vastas Villu kindlasti ja teravalt.

„See on teine asi," lausus perenaine nüüd ja jälle nuttis ta oma ette männitüve najal.

„Teie ei pea mitte sellepärast nutma," rääkis Villu, „sest ma ei mõtle nõnda, nagu räägin, vaid teie peate seda teisiti mõistma. Ma tahan ju, aga ma ei või..."

„Miks?" küsis perenaine.

„Nagu oleks see nõnda kerge öelda," vastas Villu. „Ütelge ometi isegi, mis mees ma siis veel olen, kui ma nii, nagu ma olen, teile meheks tuleks. Seda võiks ma ainult purjus peaga teha ja niipea kui kaineks saan, siis ei tea ma enam, mis minuga sünniks. Minu ajad on mööda. Te nägite täna: kas oleks võind varem midagi niisugust minuga sündida? Terve metsanurk kartis ja austas mind."

„Te mõtlete ainult iseenda peale," ütles perenaine.

„Ma ei tea, kelle peale ma mõtlen, ma teen, nagu ma võin," vastas Villu. „Aga kui te just tahate, tulen muidu Kõrbojale, tulen sulaseks, kui tahate, võtan oma Eevi ära, temaga on mul poeg, ja tulen Kõrbojale, teen seal kõik, mis te tahate. Seda ma võiks."

„Sulaseid on Kõrbojal ennegi, peremeest on sinna vaja," vastas perenaine. „Tulge peremeheks, siis võite lasta ka Eevi oma pojaga Kõrbojale tulla, kui ta aga tulla tahab, ja võite oma poja seal üles kasvatada, nagu oleks ta Kõrboja peremehe poeg."

„Nõnda ei tule Eevi kunagi ja ei anna ka oma poega Kõrbojale," ütles Villu.

Nad vaikisid ja igaüks korrutas pimedas oma mõtteid, kuni perenaine ütles:

„Kuusiku sauna Eevil on kergem kui Kõrboja perenaisel: tal on ometi poegki."

Neis sõnades oli kahetsus ja nagu mingisugune etteheide, Villu tundis, et oli etteheide.

„Igaühel on oma õnn," ütles Villu, et aga midagi öelda, sest vaikida hakkas raske; „ühel on poeg, teisel Kõrboja."

„Kõrboja pole minule mingi õnn," vastas perenaine. „Mina ütlesin isale, et ma sinna ainult siis jään, kui teie peremeheks tulete."

„Muidu?" küsis Villu.

„Ma ei tea, mis muidu... Müüme Kõrboja ära või annamе ta rendile," vastas perenaine.

„Mõtelge ometi, mis te räägite," ütles Villu nagu hirmul, sest temal oleks nagu külm tuul südame alt läbi puhunud. „Mina võin ju sootuks pimedaks jääda, nagu arst mulle ütles, kui ta küsis, kas ma üksi olen või on mul juba perekond. Jumal tänatud, et üksi olete, ütles ta mulle, nõnda on ikkagi kergem, sest kes teab, kuniks teie päevavalgus ulatub. Pärast rääkis ta küll teisiti, aga seda ei või uskuda."

„Aga Eevi oma pojaga?" küsis perenaine.

„Temaga on teine lugu," vastas Villu, „tema kõlbab mulle ravitsejakski. Aga ega ma veel tedagi pole võtnud, istun nagu hunt aianurgas ja laksutan hambaid. Ah preili, kui te teaksite, kudas ma need päevad kui hunt hambaid olen laksutand!"

„Jätke kõik hambalaksutused ja tulge Kõrbojale peremeheks," ütles perenaine, „seal on teid vaja, seal oodatakse teid. Tulge või täna sisse, tulge jalamaid, tulge pühapäevariietes."

Perenaine palus, aga Villu oli järeleandmatu kui loom, keda kuhugi tahetakse ajada: ta läheb igalepoole, aga mitte sinna, kuhu teda aetakse. Läbi tule ja vee läheb ta mujale, mitte sinna, nagu varitseks teda seal hädaoht, surm.

„Ei," vastas Villu, „ei või. Kõrbojal jään teile risuks ja iseendale vaevaks."

„Ärge muretsege minu eest," ütles perenaine, „tulge ainult, kui aga Kõrboja teile meeldib."

Aga Villu ei saanud muidu kui pidi ka perenaise eest muretsema, ehk küll Kõrboja talle meeldis. Katkul võis Villu ükskõik kuidas edasi elada, ta võis kas üsna pimedaks jääda või veelgi mõne oma ihuliikmeist kaotada, ikka veel arvas ta, et maksab elada. Aga nõnda, nagu ta oli, või päris pimedana Kõrbojale minna, sellega ei saanud Villu mitte toime. Veel enam: Villu kippus Kõrboja perenaisega täna siin pimedas rääkides iseendalt küsima, kas tõesti maksab pimedana ja vigasena Katkulgi elada, kui nii hirmus tahaks kõige peale vaatamata minna Kõrbojale?

Eriti piinas see küsimus teda siis, kui perenaine lõpuks tal haigest käest kinni võttis, sellest kinni hoidis ja teda silitas, nagu oleks ta mõni Kuusiku sauna Eevi, kellega tal poeg. Ainult perenaine oli naljakam kui Eevi, Villule paistis, et naljakam, sest tema hakkas haiget kätt oma käte vahel hoides rääkima, nagu oleks see mõni elav olevus või nagu oleks see Villu ise.

„Sina tömpnina, sina igavene tömpnina," nõnda oli perenaine Villu mälestuse järele rääkinud, „miks ei taha sa Kõrbojale peremeheks tulla? On see veel vähe? Aga mul ei ole rohkem, ma pakun kõik, mis mul on, pisut hilja küll, aga ikkagi pakun. Ma, rumal, ei osanud seda õigel ajal, siis läksin võõrsile."

Nõnda oli perenaine rääkinud, kui nad seisid Kõrboja aia taga, kuhu Villu ta oli saatnud ja kus nad seisid teineteisele nii lähedal, et Villu tundis perenaise riideid, tema soojustki vist läbi riiete. Sel silmapilgul ei saanud Villu muidu kui pidi terve käega perenaise ümbert kinni võtma, sest perenaine seisis nõnda, et oli hea võtta. Pidi kinni

võtma, kinni hoidmagi ja pidi lubama paari päeva pärast lõpuliku vastuse anda, pidi lubama peaaegu oma tahtmise vastu, sest mis võis Villu, kui Kõrboja perenaine seisis nii ligi, et hea oli terve käega tema ümbert kinni võtta.

Ainult üht võis Villu, sest see oli paratamatu: ta läks meeletumana koju kui kunagi enne ja ta viskles asemel hullemini kui laatsaretiski ning ei leidnud ega leidnudki und.

20.

Pähklapüha öösel vastu esmaspäeva kadus Kõrboja Mousi ning ükski ei mõistnud alguses arvata, kuhu tema küll võis kaduda. Nooremalt läks ta küll mõnikord kauemaks ajaks ära, aga siis armastas ta lindude ja jäneste peale jahti pidada, siis armastas ta pikemaid pulmareisisid ette võtta, aga nüüd ei kõlvanud tema jalad enam jahiks ja emand Venus oli ta juba ammugi maha jätnud, nii et pulmad, peetagu neid lähedal või kaugel, teda enam põrmugi ei huvitanud.

„Otsige, ehk on ta kuhugi surema läind," ütles vana Rein viimaks, „kaebasite ikka, et ei enam taha teine süüa."

„Lähevad siis koerad kodust välja surema?" küsis perenaine.

„Nemad poevad ikka kõrvale, ei nemad teistele risuks jää," vastas isa.

„Sõna „risuks" torkas perenaist valusalt, sest talle tuli meelde, et ka Katku Villu enda kohta sedasama sõna eile õhtul oli tarvitanud. Ja perenaine ei saanud muidu kui pidi isale ütlema:

„Küllap Mousi seda on ära teeninud, et ta kodus võiks surra."

Sellega jutt lõppeski seks korraks ja vaevalt oleks seda uuesti alatud, kui mitte perenaine juhuslikult poleks kuulnud Mikku ütlevat:

„Ei tea mis see Katku koer ulub, mis selle arusse on läind, kas meie Mousi õige tõesti surnd, leinab seda või?"

Nüüd kuulis ka perenaine, et kellegi koer ulub ja et ulumine kostab tõepoolest Katku poolt.

Ta andis käsu maja ümbrust läbi otsida, kas vast Mousit kustki ei leia, läks isegi otsima, mingisugune õudne värin rinnas, nagu otsiks ta mõnda inimest, kes kui tina tuhka kadunud. Aga ei olnudki vaja kaua otsida, kui juba eestegija Mikk tagant rohtaia otsast pihlaka alt hüüdis:

„Näe, kus teine sirukil!"

„Kas surnud?" küsis perenaine.

„Juba külm ja kange," vastas Mikk, kes koera jalaga torkas.

Läksid ka teised sinna, läks perenaine isegi, ja kõik nägid, et Kõrboja Mousi on juba külm ja kange. Jalad sirevil, pea pisut liiga tagasi lükatud, nagu hakkaks tal magades kuum, nõnda lamas ta pikuti poolmädanenud pingi all, kus perenaine armastas õhtuti istuda, kui langes kaste ja lõhnas rohtunud ja rägastunud aed.

„Siis siia pingi alla, sinder, nagu põleks tal paremat kohta," ütles eestegija Mikk ja küsis perenaiselt: „Kuhu ta matta?"

„Matke ta siiasamasse," vastas perenaine.

„Pingi alla?" küsis Mikk.

„Sinnasamasse, kus ta on," ütles perenaine.

„Siis tuleb pink ära võtta, ei muidu kaevata saa," arvas Mikk.

„Võtke ära, kui muidu ei saa," käskis perenaine, „ja kaevake hea sügav auk."

„Aga mis pingiga pärast saab?“ küsis Mikk. „See on ju mädand, ei maksa teist tagasi panna.“

„Pingi asemele tuleb uus,“ vastas perenaine.

„Siiasamasse?“

„Siiasamasse.“

Nüüd oli seisukord selge ja Mikk läks labidat tooma, sest perenaine tahtis, et eestegija Mikk ise Mousi maha mataks, hea sügava augu kaevaks. Perenaine seisis juures ja vaatas Miku tööd pealt, nagu oleks ta kubjas, kes kaevajat kiiremale tööle sunnib. Aga perenaine ei sundinud Mikku kordagi, perenaine ei pannud vist tähelegi, mis Mikk tegi, tema seisis muidu siin ja vaatas, nagu poleks tal midagi muud ilmas vaadata.

„See koer seal ulub ikka veel,“ ütles perenaine Mikule, kui see juba augu kaevamisega hakkas joonde saama.

„Katku oma hakkab vist hulluks minema,“ arvas Mikk. „Meie oma oli vana, suri ära, see seal on noorem, läheb hulluks, mis ta muidu ulub.“

„On see ikka tõesti Katku oma?“ küsis perenaine.

„Ulumine hoiab sinna poole,“ ütles Mikk, „mujalt ei kostaks nii selgesti, on kaugel.“

Perenaine seisis ja kuulas, kuulas veel siis, kui Mikul koera haud juba kinni aetud, kuulatas kambrist läbi aknagi, kuni enam midagi kuulda ei olnud.

Perenaisel oli täna imelik rahutu tundmus, nagu peaks ta Katkule vaatama minema, mis nende koer küll ulub, hakkab ta tõesti hulluks minema, nagu eestegija Mikk arvab, või on midagi muud lahti, mis ajab vanad koerad surema ja nooremad ulguma. Perenaine ei saanud enne rahulikku meeleolu tagasi kui Jaan pärast lõunat veskilt koju tuli ja sõnume tõi, et Katku Villu lasknud enda öösel maha, haavlilaenguga lasknud enda maha. Nüüd

oli rahu Kõrboja perenaise südames, enam ei kuulatanud ta kordagi, kas kostab veel Katku poolt koera ulgumine või mitte. Ta läks oma tuppa ja pani ukse lukku, ukse lukku ja aknad kinni, mis olid avatud päikesepaistelisele ja soojale sügisilmale.

Keegi ei pannud õieti tähele, kui kauaks perenaine nõnda oma tuppa jäi, ainult vana Rein ise käis toa ümber, nagu oleks ta millegi pärast ärevil või nagu kardaks ta midagi, oodates tütre ukse ja akende avanemist. Ja kui see viimaks sündis, nagu poleks midagi iseäralikku juhtunud, siis tõmbas Rein kergemalt hinge tagasi. Aga kui ta nägi, et tütar enda riidesse oli pannud, nagu mõtleks ta kauemaks kodust välja minna, siis algas vanamehe rinnas uus ärevus. Pool joostes läks ta tütrele õueväravasse järele ja hüüdis:

„Anna! Anna ae! Kuhu sa lähed?“

„Ma ei tea,“ kõlas vastus.

„Millal sa tagasi tuled?“

Selle peale ei tulnudki vastust.

„Kas jäädavalt tahad ära minna?“ küsis isa.

Nüüd jäi tütar seisma, nagu oleks tal midagi meelde tulnud.

Peatus, pöördus ümber ja astus paar sammu tagasi Kõrboja õuevärava poole, kus seisis isa.

„Ära küsi, isa, praegu ei tea ma midagi,“ ütles Kõrboja perenaine viimaks ja läks siis edasi, läks seda teed mööda, mis viib järvele, mis viib aga ka küla poole ja maanteele ning Katkule, Mädasoole, Metstuppa ja Põrgupõhja, kui suuremalt teelt pahemat kätt ära pöörata.

Seda viimast teed läks perenaine. Isa kõndis silmnäos tükk maad järele, nagu tahaks ta näha, kas tütar läheb järvele või pöördub maantee poole, kust pääseb vaksali. Aga ei — tütar läks Katku poole, sest seal oli täna hommikul koer ulgunud.

Vana Rein oli kord salajas rõõmutsenud, kui Katku Villu oma parema käe lõmastas ja oma terve silma vigastas, aga tema surma pärast polnud vanamehe südames raasugi rõõmu, kui ta vargsi hiilis täna oma tütre kannul. Tema pärast oleks võinud Katku Villu elada, ta oleks võinud kas või päris pimedana elada, sest siis poleks temal, vanainimesel, täna vaja nõnda oma tütre kannul hiilida.

21.

Oli alles üsna pime, oli võib olla päris koidu hakul, kui Katku perenaisele kõrvu puutus, et nende koer ulub. Perenaine katsus veel kord silmad kinni lasta, aga ei saanud, sest koer ei jätnud ulgumist.

„Mis selle pimeda arusse on läind," lausus perenaine endamisi, aga niipea kui ta seda oli lausunud, tuli tal kohe millegi pärast Villu meelde. Võib olla tegi seda sõna „pime", mida ta juhuslikult tarvitanud, võib olla üks teine asi, mis perenaise tähelepanu köitnud: eile õhtul nimelt oli Villu hilja koju tulles toast püssi võtnud ja temaga aida poole läinud, kus lakas ta ikka veel magas.

„Mis sa veel sellega teed?" küsis temalt õhtul ema.

„Mis ta siin kambriski vedeleb," vastas Villu, „viin teise oma ligemale."

See püssiviimine ja sõnavahetus tuli eidele nüüd meelde, kui ta kuulis koera ulgumist ja ei saanud enam silma kinni.

Kui õues juba seletama hakkas, tõusis eit sängist ja läks paljajalu akna alla vaatama, kas ehk näeb, kus see koer õige ulub. Ja nägigi: koer istus aidavahe väravate ees, ajas nina vastu taevast ning hundas. Koera seal nähes tuli eidel meelde,

kuidas ta suure ristipäeva hommikul sealsamas istus, ainult vaikselt, nagu varjaks ta mõnda saladust. Siis oli tema, lihataldrik käes, läinud vaatama, kas õige Villu on ehk koju tulnud ja oligi teise aidalakast leidnud. Sel korral olid seal mullused heinad, nüüd on juba värsked, kopli aruheinad, täis krooklehti, mida armastab lammas.

„Ega ometi Villuga midagi pole juhtund," mõtles ema akna all seistes ja ulguvat koera vaadates, mõtles ja tahtis suurrätiku ümber võtta, et vaatama minna. Aga äkki hakkas tal millegi pärast õudne ja ta läks tahakambri sängi juurde, kus vanamees alles magas, ning ütles:

„Vanamees, tõuse õige üles, koer ulub aidavahe väravate ees."

„Las ta ulub, kuni tal himu otsa saab," vastas vanamees uniselt ja tusaselt.

„Mõtlesin, et ehk on Villuga midagi, mis see koer muidu just seal aidavahe väravate ees," rääkis eit.

„Mis sellega veel võiks olla," ütles vanamees rahulikult, nii et eidegi kartus kadus.

Ta võttis suurrätiku ja läks.

Aga vanamees polnudki nii rahulik kui tema rääkimine, tema isegi oli koera hundamist kuulnud ja imestanud, mis see küll pimedas lõugab. Ja kui nüüd eit välja läks, kobis vanamees sängist ja astus akna alla vaatama, kuidas eit aida poole läheb.

Eite lähenemas nähes pistis koer nina aidavahe väravate vahelt sisse ja nuusutas, saba sorus tagumiste jalge vahel. Areldi avas eit väravad, seisatas, vaatas, laskis siis suurrätiku otsad lahti, lõi käed laiali ja kukkus maha. Peaaegu oleks ta koera peale kukkunud, kui see poleks eest ära karanud. Aga järgmisel silmapilgul ajas ta enda uuesti jalule

ja hakkas tuigerdades, nagu meeletult, toa poole tõttama.

Seda nähes arvas juba vanameeski, et küllap Villuga ikka midagi on. Ja läks särgiväel õue, läks eidele aidateel vastu ja küsis — ta isegi ei teadnud, mis ta veel pidi küsima. Aga eit ei vastanud, mitte sõnagi ei vastanud ta, liigutas ainult oma vana ja hambutut suud.

Vanamees ei oodanudki enam vastust, ta läks eidest mööda, läks otseteed avatud aidavahe väravate ette ja vaatas sisse: poeg Villu lamas ristseliti keset savipõrandat, püss nagu truu seltsimees kõrval. Põrandal oli midagi mustjaspunast näha. Isa seisis natukene aega liikumata paigal, pöördus siis toa poole ja ütles eidele:

„Esimene mehetemp tema elus."

Nüüd pääsid ka ema keelepaelad ja silmalaud vallali.

„Eks ma mõelnd kohe, et mis see koer muidu," nuuksus ta.

Isa astus aidavahele sisse, et asja lähemalt järele vaadata. Höövlilaastud, mis tänini mööda põrandat laiali vedelesid, olid kokku aetud kruupingi otsa taha nurka, põrand oli puhas nagu pühitud ja seal puhtal põrandal lamas Villu ristseliti.

„Ta on kartnud, et püssist tulekahi hakkab, sellepärast on ta põranda enne puhtaks teinud," arvas isa.

„Sa vaesekene!" haletses ema.

„Kahest rauast korraga," tähendas isa natukese aja pärast, kui ta oli silmitsenud poja purustatud pealuud ja võtnud maast püssi kätte.

„Küll pidi tal valus olema!" ohkas ema.

„Seda mitte, eit," vastas vanamees trööstivalt. „Meie Villu ei osand küll elada, aga surnd on ta kui täismees."

Selles arvamises sõitis Katku Jüri poja puusärgi järelegi.

Pärast lõunat, kui Kõrboja perenaine Katkule tuli, et Villut näha, küsis selle ema perenaiselt:

„Mis te talle eile tegite, et ta nõnda?...“

„Ma kutsusin teda Kõrbojale peremeheks,“ vastas Kõrboja perenaine.

„Seda ma arvasin kohe, et kes muud kui teie,“ ütles ema. „Teie ei and talle enne hingerahu kui saite, mis tahtsite.“

„Ema, seda ma ei tahtnud ju!“ hüüdis Kõrboja perenaine vastu. „Usu, ema, oleks ma teadnud, et see nõnda lõpeb, siis poleks ma teda Kõrbojale peremeheks kutsunud.“

Nüüd ei teinud Villu ema Kõrboja perenaisele enam ainustki etteheidet, nagu oleks sõna „ema“ ta alatiseks lepitanud. Ta hakkas ainult nutma ja kui ka Kõrboja perenaine enam pisaraid ei saanud tagasi hoida, nutsid üheskoos, nagu oleksid nad tõepoolest ema ja tütar.

„Ma tahtsin ju nii, et ta tuleks,“ lausus Kõrboja perenaine nagu andeks paludes, „sellepärast kutsusin teda.“

„Seda ma kartsin, kartsin sest ajast saadik, kui ta oma parema silma peast ära jooksis,“ ütles ema. „Tema ei tahtnud, et Kõrbojal oleks vigane peremees.“

Selle peale ei vastanud Kõrboja perenaine enam midagi, vaid nuttis ainult ühes Villu emaga, nagu oleks nutmine mõni raske töö, mida tarvis vanainimesel aidata ära teha.

„Puudume ehk veel kokku,“ ütles eit perenaisele, kui see viimaks minekut tegi.

„Kes teab,“ vastas perenaine, ehk tulen millalgi veel siiapoole käima.“

„Sõidab siis preili Kõrbojalt ära?“ küsis eit.

Alles nüüd sai Kõrboja perenaisele endalegi selgeks, mis ta oli otsustanud teha siin Villu emaga üheskoos nuttes: ta oli otsustanud jäädavalt Kõrbojalt lahkuda, oli otsustanud seda jalamaid teha, sest ka jalgsi jõudis ta veel õhtusele rongile, mis linna viis. Mis ta linnas tegema hakkab, seda ta ei tea, selle üle ei murra ta praegu oma peadki, aga küllap ta seal seda näeb.

Isale saadab ta sõna, jah, isale võiks ehk Villu emagi sõna viia, veel täna õhtul, aga mitte enne kui rong juba lähemast jaamast läbi linna poole vuranud. Nõnda korraldabki Kõrboja perenaine asja ja siis läheb ta Villu ema juurest, kellel ta aidanud kõigest hingest nutta.

Õhtul, kui Katku Jüri poja puusärgiga koju tuleb, ei tahaks eit talle rääkidagi Kõrboja preili käimisest, aga ometi peab ta seda tegema, sest ta ei saa muidu Kõrbojal ära käia.

„Mis sa nii hilja sinna otsid?“ küsib temalt vanamees.

Nüüd peab eit rääkima ja seletama.

„Preili palus minna,“ ütleb ta.

„See käis taga siin, kui ära olin?“ küsib vanamees.

„Käis Villut vaatamas teine,“ lausus eit silmi pühkides.

„Mis ta tast veel vaatab,“ urises vanamees, „ega tast enam Kõrbojale peremeest saa.“

„Seep se ongi, et ei saa,“ vastas eit, „seda ta kurdabki.“

Vanamees ei öelnud selle peale midagi, popsutas ainult piipu ja sülitas, nii et eit jatkas:

„Preili läheb nüüd Kõrbojalt ära.“

„Villu pärast või?“ müsas vanamees.

„Villu pärast näh,“ rääkis eit. „Ütles teine, et nüüd lähen ära, ei tea kas kunagi enam Kõrboja

maile tulen. Pidi teine jalamaid minema, vana Reinu teadmata, palus mind sellele õhtul ütlema minna, muidu hakkab see ei tea mis arvama."

„Ah siis Villust oleks võind ikka tõesti Kõrboja peremees saada?" küsis vanamees.

„Nii see näib," vastas eit. „Preili ise ütles, et tema kutsund teda..."

„Kuhu?" päris vanamees, kes ikka veel kahtles.

„Kõrbojale peremeheks... eile õhtul kutsund... ise ütles teine... nuttis ja ütles," rääkis eit oma nutust suud näppides.

„Meie Villu oli ikka päris tola," ütles vanamees halvakspanevalt, sest temale ei mahtunud pähe, mis pidi küll poja arus olema, kui ta ei tahtnud Kõrbojale peremeheks minna, vaid ennem omale kaks haavlilaengut suhu laskis. Tema, Katku Jüri, oleks läinud, oleks kas või pimedast peast läinud ja oleks maha jätnud oma värkstoa ning uue keldri. „Teda kutsutakse Kõrbojale peremeheks ja tema laseb sellepärast enda maha," laususs vanamees natukese aja pärast mõttes.

„Kes teda teab, miks ta enda maha laskis," vastas eit, „kes teise sisse näeb."

Nõnda lõppeski jutt pojast. Veidikese vaikimise järele küsis eit nagu suud mööda:

„Kas siis lähen õige või?"

„Mis siis ikka, kui sa lubasid," vastas vanamees. „Ära aga kauaks jää."

„Mis ma siis kauaks," ütles eit. „Minna ja tulla, muud ühti."

Aga ometi jäi eit kauaks, nii et vanamehel oodates igav hakkas, õue kuulama läks ja tuppa tagasi tulles pomises:

„Mine viimaks öösel teist taga otsima."

22.

Kõrboja perenaine läks pikkamisi Katku õuest välja, nagu mõtleks ta millegi üle või nagu vaatleks ta Katku ilusat keldrit, mis kõlbaks ennem Kõrbojale kui siia. Aga ei ta mõtelnud millegi üle ja tema silm ei seletanud ei keldrit ega Villu „värkstubagi“, millel luugid ühes raudlattidega akende ees. Kõrboja perenaine läks muidu niisama aeglasel sammul, sest tal oli aega küll, rongi peale jõudis ta nii kui nii aegsasti.

Võimalik ka, et ta ainult siin nii pikkamisi astub, siin Katku õues, tema põldude vahel, nõmmeteel, kus Villu uuris kord kahe- ja neljajalgiste jälgi, uuris Kõrboja preili ja tema poolkurdi, poolpimeda Mousigi jälgi. Pärast lisab ta ehk sammu, siis kui hakkab suurem tee sealt kõrgete juurikatega männi alt, kus koliseb vanker kojusõidul nii valjusti, et isa seda kuuleb õues istudes ja tütart oodates. Maanteel võiks kas või joosta, kui muidu õigeks ajaks vaksali ei jõua, rongis aega puhata küll, kui see vurab linna poole.

Nõnda läks Kõrboja perenaine, kui ta läks Katku õuest ja kui Villu ema vaatas talle õueväravast järele: läks ja astus nagu vanainimene. Aga Kõrboja perenaine ajas vaevalt kolmekümne ligi ja tema pisut mehelikes liikmeis oli veel jõudu küll. Ilu ja armsust polnud tal kunagi tarbeks olnud, jõust oli ikka jatkunud, aga täna näis Katku Villu emale, et Kõrboja preili on ka ilus ja armas. Mis võis Villu ema sinna parata, et ta alles täna märkas, kui ilus ja armas võib olla Kõrboja preili nuttes Villu pärast ja minnes metsa poole, nagu oleks ta juba kolmekümneselt vanainimene. Kõrboja preili oli minnes nii ilus ja armas, et Villu ema aina nuttis ja nuttis teda vaadates, nuttis veel siis, kui enam ke-

dagi polnud näha ja kui preili oli ehk juba suure männi alt läbi jõudnud suuremale teele, mis viib läbi küla maanteele.

Aga Kõrboja perenaine ise läks nõnda, nagu poleks ta kellegi meelest ilus ja armas, nagu poleks ta seda kogu eluaeg kunagi olnud ja nagu peaks ta suremagi, ilma et ta oleks kellegi meelest ilus ja armas — nõnda läks Kõrboja perenaine, kui ta läks Katku õuest. Ta läks nõnda, nagu poleks ka tema enda meelest miski enam ilus ja armas ja nagu peaks ta tõepoolest suremagi, ilma et miski oleks veel tema meelest ilus ja armas. Läks Katku õueväravast, läks Katku põldude vahelt, läks põlluväravast metsagi; läks mööda metsa, läks üle katku, kus kahelpool teed ummistunud kraavid pajupõõsastega kaldal; läks, kuni jõudis välja kõrgele nõmme; läks selle teeni, mis viib Mädasoole, Metstoale ja Põrgupõhja, kust pääseb edasi ainult jalgsi, kuni algab uus metsatee, algavad uued põllud, tuleb maantee, läheb üle raudtee ja ikka edasi, kas või ilmaotsa.

Kõrboja perenaine ei lähe sinna, vaid mõtleb teisele poole pöörduda, aga enne kui ta seda saab teha, näeb ta kedagi istumas männijuurikal pehmel samblal, keset punaselt valuvaid pohle. Inimene istub ja hoiab last süles, ta istub ja hoiab teda nõnda, et Kõrboja perenaine punaseid marju vaadeldes ei tea miks arvab, et küllap sealgi männi all marjad kasvavad, kus istub inimene oma lapsega.

Perenaine jääb seisatama ja nüüd näeb ta, et inimene istub ja nutab, inimene nutab, aga laps magab rahulikult tema süles keset punaseid marju, magab ja lutsib oma sõrmi. Ja perenaine mõtleb, et miks küll inimene nutab, kui laps magab nii rahulikult keset marju, mis punavad ja millel pole otsa

ega äärt ei siin kõrges nõmmes ega lohkudel, katku servadelgi.

Aga siis kuuleb Kõrboja perenaine, et inimene ütleb:

„Tere, preili."

Seda häält on ta enne kuulnud, seda lastki on ta enne näinud, kes nii rahulikult magab keset punaseid marju ja lutsib oma sõrmi. Ja perenaine tunnistab inimest ning last, nagu ei tuleks ega tuleks tal meelde, kes on küll see inimene ja kes on see laps keset punaseid marju.

„Kas preili ei tunne või?" küsib inimene.

„Mis te siin teete, Eevi?" küsib perenaine vastu. „Miks te nutate?"

„Preili tuleb vist Katkult?" küsib Eevi jällegi ja nüüd taipab Kõrboja perenaine äkki, miks nutab inimene männi all pehmel samblal, kui laps magab rahulikult tema süles keset punaseid marju.

„Tulen sealt," vastab perenaine.

„Kas ikka õige või?" pärib Eevi.

„Õige," vastab perenaine, ilma et teda huvitaks, mille kohta küsimus käib. „Miks te lapsega siin istute?" küsib perenaine natukese aja pärast.

„Tulin, tahtsin Katkule minna," räägib Eevi. „Ema suri täna ära, tahtsin Villut abiks, aga Mädasoo tuli vastu, läks veskile, rääkis, mis Villuga. Enne ei teadnud, ei saand kodust jalga välja tõsta, nüüd teel kuulsin, tulin siiamaale, siia teelahkmele ja mõtlesin, et mis ma siis veel Katkule lähen, kui Villut enam ei ole, kes mulle sealt veel abiks tuleb. Mõtlesin ja istusin siia jalgu puhkama, näe poiss väsitab ju ära, raske teine, jäi magama."

„Jah, ei Villust enam abi saa," lausus Kõrboja perenaine endamisi.

Selle peale ei öelnud Eevi midagi, nuttis ainult. Aga perenaine ei aidanud temal nutta, nagu ta oli

aidanud Villu emal, ei, perenaine seisis ainult ja vaatas, kuidas laps magab. Ja kui Eevi pärast kaebama hakkas, et nüüd teda saunast välja aetakse, sest ema on surnud, ütles Kõrboja perenaine temale:

„Tule Kõrbojale, tule poisiga Kõrbojale."

Aga Eevi ei teadnud kohe, mis vastata, sest ta mäletas, missuguse lauluga ta ükskord Kõrbojalt oli tulnud, kui ta kandis poissi alles südame all, kus see peksis jalgega, nii et emal juba siis pisarad silma kippusid.

Perenaisel ei jäänud muud nõu üle kui pidi Eevi juurde põlvitama pehmele samblale, keset punaseid marju, marjade pealegi, sest neid oli nii hirmus palju siin metsa all valumas; pidi põlvitama ja pidi rääkima, nagu paluks ta Kuusiku sauna Eevit, nagu paluks ta tema poegagi.

„Ma annan sulle Kõrbojal toa, kus sa poisiga võid elada," rääkis perenaine. „Kui muud tuba ei ole, siis annan sulle vana Madli suure ja valge toa; temale lasen sauna ära parandada. Tema tahtiski juba sauna minna, isagi ehk läheb ühes temaga sinna, meie jääme omasoodu."

Ja perenaine võttis Eevi sülest poja, võttis ta oma sülle, tõusis püsti ja ütles:

„Tulge, parem ei ole teil kuski. Las mina kannan poissi, teie olete teda küllalt kannud."

Eevi kuulaski Kõrboja perenaise sõna, tõusis pehmelt samblalt, tõusis punaste marjade keskelt ja kõndis ühes Kõrboja perenaisega. Aga suurte juurikatega männi alt ei pöördunud nad mitte pahemat kätt, kust pääsis külla ja maanteele, vaid läksid otseteed Kõrboja poole. Läks sinna Kõrboja perenaine isegi, ehk ta küll oli mõelnud teisele poole pöörduda. Läks vististi sellepärast, et ta süles

kandis Katku Villu poega, kelle ta oli leidnud nutva ema sülest keset valuvaid marju.

Kõrbojale jõudes läks perenaine lapsega otseteed isa juurde ja ütles sellele:

„Tõin Kõrbojale peremehe."

Isa vahtis päranisilmil tütart, Eevit ja last ning ei mõistnud kaua aega, mis see peab tähendama või mis selle peale peab vastama. Aga siis taipas ta äkki, kust poolt tuul puhub; taipas, et see on ju Katku Villu poeg, keda tema tütar süles hoiab; taipas, et tütar on koju tagasi tulnud ning mõtleb vististi koju jäädagi. Ja tema peale tuli suur rõõm oma tütre pärast, tuli suur rõõm selle lapsukesegi pärast, keda tütar süles hoidis. Rõõmu pärast see ehk oligi, miks vana Rein midagi targemat ei osanud öelda, kui aga:

„Mis Eevi sellest arvab?"

Aga Eevi ei arvanud midagi, kui ta nägi vana Kõrboja Reinu rõõmsat nägu, ei, siis ei arvanud Eevi enam mitte midagi, puges ninapidi ainult perenaise juurde, kelle süles tema laps oli, ja puhkes nutma, nagu oleks ta ise väikeseks lapseks saanud, kes ootab süllevõtmist. Pisarad tulid silma peaaegu perenaiselegi, aga tema sai endast võitu.

„Mis sa siis sellepärast nii nutad, et sinu pojast Kõrboja peremees saab," ütles vana Rein Eevile trööstivalt. Aga see nuttis veel hullemini.

„Mis peremehe nimi on?" küsis Rein, et teist juttu teha.

„Villu," vastas perenaine.

„Ikka Villu!" imestas Rein.

„Ikka," vastas perenaine.

„Käib juba?"

„Nii mis laksub," ütles perenaine ja pani poisi põrandale. „Mujal käib, Kõrbojal jookseb," lisas ta juurde.

Aga peremees ei käinud ega jooksnud Kõrboja põrandal, ta seisis ja vaatas, nagu imestaks ta oma ümbrust; seisis, vaatas nutva ema otsa ja tegi mingisugust ebamäärast häält, mida ainult see mõistis, nii et ta poisi sülle kahmas ja temaga ukse taha kadus.

„Mõtled sa seda tõsiselt või?“ küsis vana Rein tütrelt, kui ta temaga üksi jäi.

„Mõtlen tõsiselt,“ vastas tütar.

„Aga millal sellest sulle abi saab!“ ütles isa.

„Küllap saab ka,“ lausus tütar, „aega on, sinagi elad veel seni.“

Selle peale ütles Rein alles natukese aja pärast:

„Jah, mina olen selle asja sinu kätte and, tee mis tahad. Kui sa Kõrbojale muidu peremeest ei leia, kui pead kasvatama, noh, siis kasvata. Mina aitan niipalju kaasa kui oskan ja suudan.“

„Kui sa seda tahaksid, isa,“ ütles perenaine nagu paluvalt.

Seega oli otsustatud, et Katku Villu poeg, kes kandis Kuusiku sauna Eevi nime, pidi saama Kõrboja peremeheks.

Selle teate viis Katku eit omagi vanamehele Kõrbojalt, kui ta hilja õhtul tuli vana Reinule teatama preili ärasõidust linna. Oma imestuseks leidis eit aga preili kodust oma toast, kus ta oli ühes Kuusiku sauna Eevi pojaga, kes magas. Eevi ise oli sauna ema juurde läinud, sest surnu nõudis seltsi.

Et Kuusiku sauna Eevi poeg Kõrboja perenaise toas magas, selles see põhjus oligi, miks Katku eit nii kauaks Kõrbojale viibis, et vanamees teda tahtis minna juba taga otsima: perenaine pidas teda kinni, ütles et las kuu tõuseb üles, las ta tõuseb kõrgemale, siis on metsa all valgem käia. Ja eidel oli heameel, et Kõrboja perenaine teda kinni pidas enda ja Kuusiku sauna Eevi poja juures.

Kuuvalgel lõpuks läkski eit koju poole, nagu oleks ta mõni noor tütarlaps, kes ei leia und suure ja valge kuu pärast. Ta läks peaaegu nõnda mändide all, nagu polekski vanamees täna poja puusärgi järel käinud. Läks küll pisut küürus, läks vanainimese raskel jalal, aga süda oli üsna kerge, palju kergem kui Kõrbojale tulles.

Kergem oli nüüd ka Kõrboja perenaise süda, sest ta oli Kõrbojale peremehe leidnud punaste marjade keskelt. Nüüd hakkasid Kõrbojal kuldsed päevad, kõik tundsid, et hakkasid, vana Rein isegi tundis seda, sest tema käis ja vaatas, vaatas ja kuulatas nõnda, nagu hakkaks Kõrbojal tõepoolest midagi liikuma, nagu lööks seal midagi helisema. Heliseb Kõrboja ise, heliseb tema nõmm pedakase pasunana kevadõhtul; heliseb rabagi kuni Mädalaukani, võib olla sealpool Mädalaugastki, ainult Rein ei kuule seda. Ja järvelt kajaks nagu vastu, nii et pole muud kui käi ja vaata, vaata ja kuulata, kuidas kõik liigub ja heliseb.

Vana Mousi haua kohta pandi veel tänavu sügisel uus valge pink paksu pihlaka alla, pandi otseteed pihlaka marjakobarate alla. Aias oli tööd ja tegemist, aias oli juurimist ja rägumist, sest põõsapadrik võttis igalpool võimust, nii et aed oli muutunud ussipesaks. Mikk sõitis perenaisega linna ja tuli sealt tagasi kahe uue sahaga sügiskündide tarvis. Räägiti sellest, missugused katused kõige enne parandamist nõuavad, missugused hooned ja asjad kohendamist.

Perenaisest sai nüüd igalepoole, sest ta tõmbas, kui koht ja aeg seda nõudsid, omale säärsaapad jalga — nõnda sai perenaisest igale poole. Aga järve äärde pidule ei saanud temast mitte enam, koguni mitte, sest Kõrbojal oli nüüd peremees kodus, kes valvas perenaise järele pidude pärast.

Perenaine andis küll järgmisel kevadel luba järve äärde uue kiige ehitada, ta andis meestele kiige ehitamiseks isegi päeva ja puud ning ei nõudnud ei Miku ega kellegi teise käemeheks hakkamist poiste riiu pärast, aga ise ta kiigele ei läinud, ise mitte. Või kuigi läks, siis läks ta, kui polnud seal teisi, läks ainult ühes peremehega, kiikus temaga, sest ainult nõnda kiikuda oli lõbus. Kui teised teda kaasa kutsusid, vastas perenaine naljatades, ehk küll kõik mõistsid, et ta sugugi nalja ei heida, — vastas:

„Las peremees teeb pidu, las tema kutsub, siis lähen."

Ja ei läind ega läinudki enam järve äärde, kus tüdrukud kilkasid uuel kiigel.

Birkenruh, 19. VII. 22.